

PROTESTANTIZMUS

ÉLET-HALÁL HARGZA

A

JEZUITIZMUS

ELLEN

MAGYARORSZÁGON.

ÍRTA

EGERVÁRI ÖDÖN.

I. KÖTET.

Ára 1 frt. o. é. '.

Pest 1871.

NYOMATOTT WODIÁNER F-nél.

Előszó.

A fő kútforrások, melyeket jelen munka összeállítására felhasználtam, a következők:

„Magyar- és Erdélyországi protestáns ekklézsiák históriája. Irita Tóth Ferencz. Komárom, 1808.” „Kősziklán épült ház ostroma. Kocsi Csergő Bálinttól. Kiadta Szilágyi Sándor, m. tud. akad. tagja, 1866.” „Vallás-mozgalmak Magyarországon. Irita gr. Mailáth János. Pest, 1844.” „Smirnai szent Polikárpus.” „Ribini memorabilia.” „Magyar Athenás 1766. Bod Péter.” „Burius Micai Lichner Pál kiadásai, Pozsony.” „Histoire des Revolutions de Hongrie avec les mémoires du Prince François Rakoczy. A la Haye, 1739.” „Histoire d'Eric comte de Tekeli.....A Cologne, 1694.” „Histoire du Prince Ragotzi ou la guerre des mecontens ... A Cassovie 1707.” „Tristissima ecclesiarum Hungáriáé protestantium faciès. A Mathia Bahil. Bregae, 1747.” „Zilah történetéből. Irita Szilágyi Ferencz m. tud. akad. tagja. Pest, 1870.” „Német egyháztörténet Merle és d'Aubigné előszavával. Berlin 1854.” „Sárospataki füzetek, 1857—1863 ...” „Cserei Mihály históriája 1661—1711.” „Szakái Ferencz naplója (1698—1718). Kiadják Szabó Károly és Szilágyi Sándor. Pest, 1860.” „Die Jesuiten wie sie waren und wie sie sind. Von Eduard Duller. Brandenburg, 1861.” Valamint számos Rákóczi-féle okirattári s birtokomban levő okmányok.

Ha a protestánsok üldözésére vonatkozó minden egyes eseményt elősorolni akarnók, annak kibúvárlására egy fáradhatlan hosszú emberélet igen rövid volna. Én egyedül az erre vonatkozó legfőbb mozzanatokat, s helylyel-közzel egyes feltűnőbb eseményeket vázolni törekedtem, különösen pedig az átkos emlékezetű jezsuitáknak nemcsak hazánkban, hanem Európaszerte veszélyes működéseit röviden előadni óhajtom.

E munka közzétételét azon eszme sugallata eredményezé, hogy elérkezett az időpont, midőn keblünkbe nyúlva, őszintén be kell vallanunk, hogy a történelem elégtételel tartozik az oly sokat szenvedett, s oly szilárd, odaengedő kitartással türt, s századokon át önvédelmi szellemi-harczot küzdött protestantizmusnak.

Egervári Ödön.

I.

A protestantizmus hajnala Magyarországon.

Üdvözítőnk néhány szóban oly isteni elvet állapított meg, hogy ha azt földi helytartói s képmutató szolgái hiven követik: ma már a keresztény vallás a földgömböt át meg áthálózta, teljesen elárasztotta volna. Ugyanis azt monda Jézus: „a ki téged kövel dobál, te azt kenyérrel hajitsd vissza.”

S vájjon miként követték a szentírás eme magasztos szavait a keresztény anyaszentegyház tiarás fejei s a többi szolgái?!

Nem szándékom e helyütt 306-ig, tehát Konstantin keresztény vallás felvételéig menni, valamint a titkos inquisitio rémes, hajmeresztő borzalmaira sem akarok hivatkozni, hanem sokkal közelebbi időből óhajtok felhözni tényeket, s nemis a légből merítve, hanem a fennebb elősorolt hiteles adatokra támaszkodva, az eseményeket híven előadni szándékozom.

A pogány vallás számos isteneivel száműzve lón a világ-városból, Jupiter szobrát a porba dobták, de annak szerepét a pápa vállalta magára, s most már ő szórta a menyköveket, melyeket Cyclopsai, a domokosok jezsuiták s százezrekre menő többi kámfás serege a sötétközben kovácsolt, az emberiség pusztítására, elvül tűzvén ki e jelszót: „flectere si nequeo, superos Achaeronta movebo.”

Tisztelet és becsület a római kúriának e tekintetben, s valóban a következetességet el nem vitázhatalmú tőle abban, hogy mindazokat, kik rabszolgái nem akartak lenni, tüzzel, vassal irtotta és pusztította, a mellett zsebeit folyton tömni el nem feledte.

A pápák ostora azonban nemcsak más vallásúakat sújtotta, éreztették ők ezt saját legbuzgóbb híveikkel is, a mikor s a hányszor csak szerét tehettek.

A pápai trón leghatalmasb támagatói a különnemű barátok végtelen légiói voltak, kiknek hathatós közreműködésével a népeket butitni sikerült, mely csakhamar isteni tökélyt tulajdonítván a pápának, parancsszavának vakon engedelmeskedett.

Ekként sikerült a pápáknak a leghatalmasb uralkodókat lábuk elébe terelni s azt isten felkentjeinek csókra nyújtani, valamint a tekintélyükkel daczolókkal boszuharagjukat éreztetni az egyházból kiátkozás, s a koronától való megfosztás által.

Igen természetes, hogy a tekintély s hatalom növekedésével, a gög, elbizakodottság s a bűn is karoltve járt, s a pápák, kik minden halandó vétkeit megbocsátni hivatva érezték magokat, a leggyarlóbb bűnt követtek el akkor, midőn a teljes bűnbocsánatot pénzért osztogatták, még pedig írásban, papír szeleteken.

Méltán elmondhatni, hogy a pápákat vaksággal verte meg az isten, mert ép akkor, midőn a hatalom tetőfokán képzelték állani, a legnagyobb veszély fenyegette létöket. Mindannyiszor meghiusul a zsarnokok törekvése, midőn az embert barommá akarják aljasítni. Ép úgy történt ezúttal is, midőn X. Leo pápa 1517-ben Tetzelt Németországba, Bernand in Samsont pedig Svájcba küldte bűnbocsátó czéduláit árul-gatni.

A végzet küldött nemtől, ki az elvakított s vakengedel-mességhoz szokott tömeg szemeit felnyitá s emberi öntudatra serkenté.

E rendkívüli férfiú, kit e magasztos ihlet megszállott, s ki a sok millió között egyedül a sorompóba lépni s a félisten pápával szembeszállni merészelt, egy igénytelen barát volt, a ki egyedül szellemi fegyverrel kelt harczra a fejedelmek ostorával, a világ legnagyobb zsarnokával, s fényes diadalt aratott felette.

E nagy férfiú Luther Márton volt. Nem lépett ő fel ámitással, s nem hirdeté magát prófétának, a „keresztény javításról” szónokolt ő csupán, s szava nem hangzott el a pusztában. Hogy mily varázserővel bírtak szavai, mennyire villanyozta fel hallgatóit, mily gyorsan fogamzott s terjedt tiszta tana, azt e helyt mellőzöm, s csupán arra szorítkozom, hogy mily fogékony talajra talált az új hittan hazánkban.

Általánosan tudva van, mily gyöngé lábon állott hazánkban ez idétt a nevelésügy; a jobbmódú, előkelő családok gyermekeiket a külföldi, az olasz s német egyetemekre küldték. Valamint az is tudva levő tény, hogy a magyar szellem minden jóra s szépre fogékony. Külföldről hazatért ifjaink tehát kiint a német egyetemeken Luther szép tanait magokba szívták, hazatérve hévvel terjesztették, s ekként az új, a protestáns vallás alapját hazánkban is megvetették.

Luther habár 1517-ben lépett fel először 92 vitatételevel, mint új hithirdető azonban csak 1520-ban kezdett tevékenyen működni, mely évben már számos követői voltak Magyarországon.

A reformáció első terjesztői a nagyszebeni kereskedők voltak, kik az új hittan könyveit nyerészkedés végett, mint újdonságot külföldön összevásárván, hazánkba, különösen Erdélybe a szászföldre szállították, távolról sem gyanítván, hogy ezáltal a felvilágosodás hajnalát derítik fel hazánkra.

A termékeny mag el volt hintve, melyet többé földi erő s hatalom nem volt képes kiirtani.

Luther tanait mohón olvasá az akkori csekélyszámú írás-tudó közönség. 1522-ben Czirják Márton, lőcsei fi, Wittembergába sietett, hogy az új hittant Luther s Melanchton szájából hallhassa. Némelyek szerint ugyan: Gálszécsi István előbb ment volna ki az evangeliomi tudomány tanulmányozása végett.

Azonban nemcsak a közép s alsóbb osztályban ébredt fel a szép, nemes iránti hajlam s vonzalom: a legmagasb körökben is utat tört magának e magasztos eszme. II. Lajos magyar király gyámja, György brandenburgi őrgróf, valamint maga a királynő ausztriai Mária lelke is fogékony nyá lön a szabad vallásoszmék iránt, s különösen az utóbbi Luthernek határtalan tisztelőjévé vált s levelezésbe bocsátkozott vele.

Ezen két magas állású egyénnek sokat köszönhet a protestáns vallás terjedése hazánkban.

A magyar clerus azonnal erélyesen hozzáfogott az új hittan szabad eszméjének kiirtásához, az ország fő áldornagya, Szakmári György esztergomi érsek már 1521-ben a szószékből hathatósan kikelt Luther tanai ellen, az ingadozó híveket intvén: ne hagynák magokat elcsábítni, s maradnának hívei a római anyaszentegyháznak.

Ugyanezen érseknél 1522-ben a szebeni barátok panaszt emeltek, hogy a helybeli lakosok saját nyelvükön tartják az

isteni szolgálatot, nem pedig a régi szokás szerint, latinul, — továbbá, hogy támadt közöttük olyan is, a ki gyakran szónokol, s hogy a barka s húsvéti bárány szentelést semmibe sem veszik; s végre a mi leginkább fájt a szegény barátoknak, hogy a számukra az érsek által megrendelt dézma-csirkét is megtagadták tőlük elpártolt híveik.

Azonban mindenki szigorúbb rendszabályok jöttek létre, hogy a rohanó áradatnak gátat vessenek. Az intés Rómából jött s az egyház fejei méltán aggodalommal nézhettek a jövő elébe, miért is 1523-ban II. Lajos királyival szigorú tilalmat írtak alá, valamint az 1525-dik évben Pesten tartott országgyűlésen oly határozat szentesítetett, melynek erejénél fogva a lutheránusok mind kiirtatni, s bárhol találtatnak, állás különbség nélkül, megégettetni rendeltettek.

Egy 1524-ben kelt királyi levél a szebenieket, valamint az 1525-ki parancs a bártfaiakat fenegeti, ha az új hittantól el nem állanak.

Mindamellett a II. Lajos király alatt kiadott szigorú rendszabályok soha sem lőnek foganatosítva, s a reformáció szép haladásnak indult. Némely történészek brandenburgi Györgynak s Mária királynénak róják fel érdemül Lajos király mérsekletét, a mi nagyon valószínű.

A kezdeményezés tehát meg volt, az új vallás eszméje megfogamzott, s egyre terjedt.

Csakhamar bekövetkezett reá az 1526-ik év, mely Magyarország sorsát eldönté, de egyszersmind a reformáció terjedésének szabad tért nyitott.

Mohács mezején ott maradt a király s a kath. áldornagyok egyrésze, úgymint Szalkai László esztergomi s Tomori Pákalocsai érsek, továbbá Pérenyi Ferencz nagyváradi, Móré Fülöp pécsi, Paksi Balázs györi, Csaholi Fereiicz csanádi püspök s azonfelül több praelatus, az ország közös sírjában feküdt.

A mily nagy csapás volt a mohácsi vész hazánkra nézve, ép oly nagy mérvben kedvezett a reformáció általános terjedésének.

Méltán mondhatni, hogy lángba borult az egész haza, egyfelől a török dúlások, másfelől a Zápolya s I. Ferdinánd közötti harczok emészették fel erejét.

II.

A protestánsok első üldözései.

Mind ennek daczára, hogy az ország több pártra szakadt, a protestánsok üldözése e viszáteljes időben vette kezdetét.

Midőn már Zápolya János a királyi trónra lépett, a reformációnak eleinte nagy ellensége volt, s azt gyökerestől kiirtani törekedett. Már az 1525-ki országgyűlésen a protestánsok elleni gyűlölete nagyban nyilvánult, 1527-ben végképeni kiirtásukat elrendelé s a szebeni lutheránusokat vagyonuktól megfosztani parancsolá. Ugyanazon évi aug. 24-dikén Nikolai Fülöp libetbányai evangélikus lelkész és György iskola-mesternek kivégeztetését meghagyá. Szobi Mihály és Easkai Gáspár, kiket Zápolya a bányászok ügyében Beszterczebányára küldé, tudomásul vévén, hogy a protestáns vallás a bányavárosokban, kivált pedig Libetbányán terjedni kezd: fegyveres erőt küldtek oda, a lelkész és a tanító elfogatása végett. A lelkész elég jókor észrevevén a veszélyt, megmenekült, de a tanító kézrekerült, Zólyomba hurczoltatott, s mivel új vallásához szilárdul ragaszkodott s másokat is állhatatos-ságra buzdított, megégették; sőt a vele együtt elfogott hat protestáns is csak a libetbányaiak nagy könyörgésére nyert kegyelmet. — Azonban rövid időn a bujdokló lelkész rejtekét is felfedezvén, elfogták s Dobronánál megégették.

A nagy reformátort Dévai Bíró Mátyást is börtönre vetteté Zápolya, aki rabtársát, a király kovácsát közös fogásukban kiteríté. Midőn a kovácsnak hírül hozták, hogy a királytól kegyelmet nyervén, szabadon mehet, Dévait pedig meg fogják égetni: a kovács azt adá vadászul, hogy ő Dévaival, kivel egy valláson van, együtt akar szenvedni, s nélküle nem hagyja el a börtönt. Ezen annyira megindult a király, hogy mindkettőnek megkegyelmezett, s azontúl szelíd lett a protestánsok iránt.

Statilius János gyulaféhérvári püspök I. János király alatt egy barátot, ki a szószékről azt hirdeté, hogy a szentírás a hús-evést nem tiltja, előbb megfedde s a börtönre vetteté, végre kihozatván őt onnan, a hóhérral megvesszőzteté és sajátságos kínos halál nemével végezteté ki; ugyanis eleven

nyulat, ludat, kacsát és tyúkot aggattatván reá, a város utcain úzóbe véteté, azután egy falka agár, kopó és komondor ebet uszítván reája, kik a szerencsétlen, a néptömeg borzalmára, szélyelszaggatták. S ezt az úrnak szolgája saját társával tenni nem írtódzott.

A történelmi nevezetességre emelkedett **M a r t i n u z z i G y ö r g y** egyike volt a reformáció legelfogultabb elleneinek. Róla csak annyit jegyzünk meg, hogy a váradi egyházfit, mert egy nőt, aki a képet imádván, csókolgatta, mint bálványimádót arczul csapni merészelt: elevenen égetteté meg. Dr. Szegeedi István protestáns embert, kegyetlenül megverette s 200 könyveit elkoboztatta.

Valamint azt sem hagyhatni említetlenül, hogy a brassóiaknak meghagyá: az elhírhedt hittérítő Honter Jánost a Kolozsvárra hirdetett országgyűlésre elküldeni, azonban ezek kedvelt lelkészeket honnmarasztatván, helyébe Fuchs János polgármestert és Calvin Mátyást küldék el; kiket Martinuzzi minden kihallgatás nélkül megégettetni parancsolá. Azonban Batthyány Orbán, Csáky Miklós, Adrián orvostanár s Dobokay főesperes előadák a karoknak, hogy előbb ki kell őket hallgatni. A szembeni küldöttek magokat a szentírásból védelmezek s az ellenük emelt vádakat visszautasíták. Az erre következett éjjel a katholikusok által tett számos ígéretek sem voltak képesek őket a római egyházba visszatérítni, s csakugyan a legközelebb napon, Martinuzzi akarata ellen, pártfogóik védelme alatt, hazamenekültek. Ezen tény nagy felbátorodására szolgált a protestánsoknak.

A protestantizmus terjedésének kezdetén a zárdabeli barátok voltak a legdühösebb ellenségei a világosságot terjesztő új hittannak, s minden erejöket megfeszíték annak megakadályozása- s kiirtására. Így például **K á l m á n c s e h i S á n t a M á r tont**, ki Magyar- és Erdélyországban több előkelő családot, helyiségeket és városokat a protestáns vallásra téritett, 1571-ben Beregszászon egy barát agyonlötte!

S t a r i n u s M i h á l y élete ellen, aki Baranyában nagy sikerrel reformált, szintén ólalkodtak, de az igen nagy elővigyázattal élt; minthogy egészen kopasz volt, valahányszor lakóból ki akart lépni, egy tököt botja végére szúrván, dugta ki előbb az ajtón, melyet ellenségei az ő fejének tartván, ütni kezdték; később azután hívei őrizték mindaddig, míg az egész község reformált, s a barátokat a helyiségből elűzte.

III.

Mily körülmények kedveztek a protestantizmus terjedésének hazánkban.

A végzetes mohácsi csatában a magyar püspökök egy része elesvén, a többi életben maradt áldornagyok pedig az eleintén győzelmesen előre nyomuló, majd később hódító török hadak elől elfutván, csaknem minden papi megye fő nélkül állott, s így nem volt a ki a reformáció terjedését akadályozta volna.

Éhez járult még azon körülmény is, hogy a mohácsi vész után sem honvédő sereg, sem pénz nem levén, miként még II. Lajos alatt az ország rendei elvégezték: a megüresült püspöki javadalmak, — mint a nélkül is honi törvényeink értelme szerint, úgy sem lévén az élvező tulajdona, — a fiscusra szállottaknak tekintetvén, hadfelszerelésre fordítattak.

Midőn Zápolya János királyi trónra lépett, honi törvényeink eme czikkelyét különösen fel tudá használni, saját előnyére kizsákmányolni; de ezzel egyszersmind, habár tudta s akarata nélkül, nagy lendületet adott a reformációnak.

János király tehát a megüresedett püspökségek jövedelmét a haza védelmére fordítván, azokat vagy elárusítá, vagy pedig kegyenczeinek adományozá.

I. Ferdinánd király Zápolya példáját ebben hun követte, s csakhamar több püspökség világiak kezére került, úgymint: az egri püspökséget Pérenyi Péter, a nyitrait Török Bálint, a váradit Czibák Imre, az erdélyit Bodó Ferencz, a csanádit Petrusith Gáspár, a pécsit Szerecsen János nyerte el; kik közöl, Czibakot s Petrusithot kivéve, mind protestánsokká lőnek; mi természetesb tehát, hogy az új hittant azon papi megyékben nagy buzgalommal terjesztek s meghonosíták.

Továbbá, a protestantizmus terjedését az is nagyban előmozdítá, hogy az azonkorai katholikus papság, magasabb tanintézetek hiánya miatt, honn igen hiányos oktatásban részesült, míg ellenben a protestáns lelkészjelöltek külföldi egyetemekben nyervén kiképzést, amazok fölött szellemi fölényben állottak.

De hozzájárult még az is, hogy I. Ferdinánd és János király között hosszant tartó harcz alatt számos németországi csapatok bejövén hazánkba, melyek nagyobbrészt protestánsok levén, az új hittan mindenki által elterjedt.

S midőn Zápolya által behívott török hadsereg Budáig felhatolván, hatvanezer magyart rabszíjra magával hurczolt el, kik leginkább katholikusok levén, míg ellenben a Kárpátok aljában lakó szepesi szászok, mindenjában protestánsok, nyugalomban honn maradtak.

A nagy belzavarok, különösen a törökhódítás nagy előnyére volt a protestantizmus terjedésének. A török hódoltságban lakó protestánsokat barbár uraik soha sem háborgatták. A török vallástürelme tiszteletre gerjesztő. Hazánkban legalább ekként viselték magokat. A protestáns lelkészeknek nem kellett futni a hódító török hadak elől, —míg ellenben, a r. kath. cleruks futásnak eredt előle.

Hogy mily pártfogói voltak a törökök a protestáns vallásnak, kitűnik onnan: midőn például a meghódított várakban s városokban mahumedán mecsseteket építettek, azok mellett a protestánsok imaházait fenállani megengedték. A törökök ünnepeiket megtartották, de a protestánsokat azoknak megüllésére nem kényszerítették.

A budai mufti (török főpap) megkívánta ugyan, hogy öt a protestáns lelkészek haláláról értesítsék, a vallási ügyekbe azonban korántsem avatta magát.

A basák a protestáns egyházak igazgatóinak tekintélyüket fentarták, a kik a török elüljáróságtól nyert levelek mellett kerületeiket szabadon vizsgálhatták; a népet pedig lelkészeiket tisztelni s fizetni kötelezték, miként ez S i m á n d i Mihálynak a pesti vagy kevi superintendentia püspökének a somogyi lelkészhez írt leveléből kitűnik, valamint az is, hogy mindaddig, míg Buda a török hatalmában volt, a helvét s ágostai hitvallásuknak virágzó egyházaik voltak ott, s azoknak kiüzésével elenyésztek; igen természetes tehát, hogy a jezsuita befolyás s erőszakos működés folytán elenyésztek el.

A törökök, kik hazánkban annyira meghonosodtak, hogy a magyar nyelvet elsajátítván, a protestáns egyházakba el-eljártak. S habár e vallás nem is fogott rajtuk, mindamellett abban hitükre nézve semmi veszélyest nem látván, nem háborgatták, hanem terjedni engedték.

A török elüljáróságok minden adandó alkalommal oltalmok alá vették az üldözött protestánsokat.

Így például, midőn a papkeszi helv. hitv. lelkész 1650-ben a fehérvári basához folyamodott azért, mert őt a katholikus pap háborgatta, a basa meghagyá a paplak építését, s Tihanyból alkalmatos kézműveseket rendelt oda.

Továbbá a simontornyai Ahmed olajbég basa egy 1669-ben magyar nyelven írt rendeletében a katholikus papság ellenében a protestánsok jogait hathatósan védelmezé.

Úgy szintén a füleki basa, midőn értésére esett, hogy egy nögrádmegyei protestáns lelkész egy kath. pap által háborgattatik, annak oltalomlevelet adott, meghagyván, hogy a keresztyények egymás iránt türelemmel viselteszenek.

A protestantizmus I. Ferdinánd s Miksa királyok uralma alatt vert leginkább gyököt hazánkban. E két fejedelem valóban igen türelmes, felvilágosodott volt, s a protestánsokat ép úgy mint a katholikus nemeseket a legmagasb állásokra emelé.

Hogy mily virágzásnak indult kezdetben a protestantizmus hazánkban, bizonyítja ezt leginkább azon tény, hogy a reformáció kezdetétől 1610-ig a következő előkelő családok térték át a protestáns vallásra:

Alaghi. Báró Alaghi János 1560. A. F e r e n c z Regécz

vár örökölsz ura és Rákóczi Zsigmond apósa 1605.

A11 h a n. 1578-ban: Meghonosított indigenák.

A p a f f i . Mihály 1661-ben erdélyi fejedelemmé választatott, fia is szintén az volt.

A r t á n d i

B a k o s s i .

B a l á s f i

Bal ássa. M e n y h é r t 1533 — 1543. Hont, Nógrád, és Bars,

Z s i g m o n d Borsod 1540 András 1575-ben Nógrád,

János 1562-ben Hont megye főispánjai voltak.

Bán fi (alsó lindvai). M i k l ó s 1571-ben Zala m. főispánja, László 1574. István 1586-ban kir. főlovászmester és asztalnok s Zala m. főispánja. D é n e s Apafi Mihály alatt jeles hős.

B a r k ó c z y . A ma is élő báró és grófi család.

B a r c s a i . Ákos erdélyi fejedelem Apaffi előtt.

B á t o r i . Szintén erdélyi fejedelmi család, melynek utolsó ivadéka G á b o r fejedelem is református volt.

B a t t h y á n y . O r b á n 1545-ben Izabella királyné tanácsosa,

Ádám 1634-ben katholizált.

B e b e k . György nagy védője volt a prot. vallásnak.

Bé 1 d i. Pál b. szolnoki főispán, sok tanulókat küldött saját költségén a külföldi egyetemekre 1666 táján.

Beniczky. Márton. 1610 körül alnádor.

Benkovicz.

Berényi. Még ma is élő grófi család.

Bethlen. Ezen régi család legkitűnőbb tagja Gábor erdélyi fejedelem volt, kinek nemcsak a protestáns vallás, hanem az egész nemzet öröök hálával tartozik.

Bodó. Ferencz 1526-ban erdélyi püspökké lőn s ugyanakkor prot. vallásra tért.

Bornemisza. Farkas 1560. a prot. vallás nagy pártfogója, Páll. Rákóczi György fej. fővezére, Anna Apafii Mih. fejedelem neje.

Bocskai. István erdélyi fejedelem. Gábor, Miklós és István zempléni főispánok.

Bossányi.

Csáki. Mihály Izabella királyné tanácsosa. Krisztina Bethlen István neje.

Csapi. János, Bocskai Klára férje.

Csaholli. Ferencz 1568 táján a prot. egyház jóltevője.

Cziriák.

Czobor. Imre, alnádor 1572—1582-ben, leánya Erzsébet Thurzó György neje.

Darho 11z.

Daróczi. Zsófia, Zólyomi Miklós zarándi és hunyadi főispán neje.

Dersfi. Ferencz és Miklós, mindkettő 1583—1590-ben főispánok.

D i v é k i. Ezen nagy család összes tagjai protestáns vallásra térték.

Dobó István, 1550 táján híres hadvezér. Ferencz barsi főispán 1580-ban.

Drágfi. Gáspár, Kraszna és Közép-Szolnok m. főispánja, neje Bátori Anna. Református papi gyűlést tartott Erdődön 1545-ben.

Eszterházy. Ferencz, Tamás, sőt Miklós a nádor is protestáns szüléktől származott.

Ezech i. Előkelő országnagy család.

Fáncsi. 1656-ig protestáns volt.

Tejért hói. János, magyar cancellária titoknoka.

Forgách. Simon, 1568-ban Egervár parancsnoka. Imre, 1573-ban trencséni főispán.

F r a n g e p á n. K a t a l i n, Perényi Gábor neje.

G á 1 f í. Z s i g m o n d, erdélyi kancellár Báthori Zsigmond alatt.

G é c z y. János, Báthori Zsigmond kiskorúsága alatt Erdély kormányzója, F e r e n c z, A n d r á s és L á s z l ó f i v é reivel a prot. vallásnak nagy jóltevője.

G y u l a i. Pál, Báthori István lengyel király titoknoka. B o r b á l a, R é v a y F e r e n c z neje.

G y u l a f í. L á s z l ó 1575-ben az erdélyi hadsereg fővezére.

E u s t a c h L e s t á r 1590 taján Báthori Zsigmondnak Törökországba küldött követe.

G y ö r g y. B r a n d e n b u r g i ó r g r ó f (marchio), I I. L a j o s király nagybátyja s nevelője.

H a g y m a s i. K a t a l i n, B o c s k a i fejedelem neje.

H a 11 e r. G á b o r, 1630-ban lett reformátussá, R á k ó c z y G y ö r g y s I. A p a f f í M i h. fejedelem alatt magas állású egyén.

H o m o n n a i vagy D r u g e t. I s t v á n z e m p l é n i főispán. B á l i n t országbírája.

H o r v á t h. B e r t a l a n, 1540 taján Buda, majd N á n d o r - F e h é r v á r parancsnoka; a jezsuiták Luther apostolának neveztek el. M á r k, 1554-ben S z i g e t v á r parancsnoka, I. F e r d i n á n d által báróvá neveztetett.

I l l é s h á z y. I s t v á n, ország nádora, f 1609, örököset G á s p á r t P á z m á n Péter kitérítette, azonban neje S z é c s y É v a által újra protestáns vallásra tértetett.

I m r e f f y. János, Bátori Gábor fejedelem alatt a rendek elnöke.

J a k u s i t h. A n d r á s, 1606-ban T h u r z ó G y ö r g y nádor leányát J u d i t o t vette nőül.

J a x i t h. Péter özvegye Anna 1530 taján a ref. vallásnak nagy pártfogója.

K a n i z s a i. O r s o l y a, a hires N á d a s d y T a m á s neje.

K á k o n y i. I s t v á n.

K a m a r i.

K a m u t i.

K a p y. A n d r á s, I. R á k ó c z y G y ö r g y fejedelem belső tanácsosa, K o l o s m e g y e főispánja 1632 körül, fia G y ö r g y több megyék alispánja.

K á r o l y i. Mihály, n.-károlyi báró. Z s u z s a n n a B e t h l e n. Gábor neje. L á s z l ó f 1587, J á n o s f 1599.

K e m é n y. J á n o s, 1660-ban erdélyi fejedelem.

K e n d i. A n t a l, 1551-ben nagy tekintélyű országnagy. S á n d o r cancellár és Báthori Zsigmond fejedelem gyámja.

Kendeffy.

Kerecsenyi. László, 1556-ban mint Gyulavár parancsnoka török fogáságba esett.

Klobusicky. Masis virágzó grófi (kathol.) család.

Kollonics. Siegfried, Károly és Erzsébet meghonosodván, a protestáns vallás nagy védői lettek.

Kollatovics.

Kovacsóczki. Farkas, mint tudományos férfiú, Báthori István és Kristóf alatt belső tanácsos és cancellár.

Kovács.

Krusith. János, liptói főispán.

Ladányi.

Lengyel, (tóti).

Listhi. János és István bárók, az elsőnek leányát Anna Rozinát 1596-ban Thurzó Szanisló vette nőül.

Lónyay. Anna Kemény János fejedelem neje. Klára a hires Telegdi Miklós és Anna Vesselényi István neje, mind kettő nagy jóltevője a ref. egyháznak.

Lórántfi. Mihály 1615-ben több uradalom és vár ura, leánya Zsuzsanna I. Rákóczi György fejedelem neje.

Losonczi. Anna Ungnad Kristóf horvátországi bán neje.

Macskási Boldizsár B. Szolnok m. főispánja 1671 táján.

Mágócsi. Gáspár, több megyék főispánja, 1546-ban Egervár parancsnoka. András beregi és tornai főispán 1584 táján. Ferencz tanácsos és főispán.

Majláth. István, erdélyi vajda, a törökök elfoglalták a hét toronyba zárták, ahol 1551.

Majthényi.

Mária II. Lajos király neje.

Máriássy. Zsigmond 1590 táján.

Massai. Imre, 1550 táján. Eulália Mágócsi Gáspár neje. Margit Pázmán Miklós neje.

Mérey. Mihály alnádor 1563—1572.

Nadányi. István biarmegyei nagyvagyonú földesúr.

Nádasdy. Tamás, nádor 1526-ban. Anna Majláth István, Judit Révay neje.

Nádáczki. Előkelő erdélyi család.

Németi. Ferencz Tokajvár parancsnoka.

Nyáry. Ferencz Hontmegye főispánja 1543. Pál több megye főispánja. István. Katalin Thurzó Imre, majd ismét Eszterházy Miklós nádor neje.

Ocskay.

Oknai.

Orbai. Margit előbb Török Bálint, azután Appaffi Miklós neje.

Ország. 110 a, Perényi Gábor neje. Borbála, Török Ferencz, majd gróf Eck, végre Geszti Ferencz neje 1570 táján. Kristóf I. Ferdinand alatt országbírája.

Ostfi. Mihály ref. egyház fő felügyelője.

Osztrosith. András és János báró, 1610 táján.—Mátyás Rétvay Szidonay férje.

Paczóth. Katalin, Illésházy István nádor neje. János, 1580 táján erdélyi főnemes.

Pakrossi vagy Pakrott.

Patóczki. Miklós, Ferencz, György, Boldizsár jelen hősök. Zsófia Bebek György neje.

Pemflinger, szászok grófja.

Perényi. Péter, Zápolya majd Ferdinand híve, egyike a legdúsabb országnagyoknak, s a ref. vallás leghatalmasabb pártfogója s jóltevője s annak fia Gábor.

Perneszi. Farkas, Babolcsavár parancsnoka.

Petneházi. István Zaránd megye főispánja s Borosjenő várparancsnoka.

Petróczy. Miklós, István és Imre bárók 1668-ban; gr. Tököli Imrével és b. Nyáry Ferenczzel együtt tanultak az eperjesi evangélikus tanodában.

Petrovics. Péter, Zápolyák rokona s azok uralkodása alatt Erdély főnemese, az ottani reformáció leginkább az ő műve.

Prépostvári. Előkelő család, 1536 táján reformált. szigomond 1635-ben királyi kamarás.

Prinyi. (talán Perényi?)— Gábor, 1612 táján több megyék főispánja.

Rákóczy. Zsigmond, I. és II. György fejedelmek. I. Fenczczet vakbuzgó s jezsuiták által kormányzott anyja Báthori Zsófia katholikus vallásra térttette.

Rhedy. Ferencz, bihari főispán 1616 táján. Ennek fia Ferencz, 1657-ben erdélyi fejedelem. — László máramarosi főispán.

Révay. Ferencz 1542-ben nádori helyettes. — Péter, koronaőr 1610 táján. — Szidónia Osztrosith Mátyás, Judit Nádasdy Pál neje.

Rueber báró. Meghonozodott család.— János 1572-ben sárosmegyei főispán, s Felsőmagyarország kapitánya.

R u t k a y. E régi nemes család ma is protestáns.

Sal mi gróf. Gyula 1563-ban meghonosítási jogot nyert, Thurzó Erzsébetet vette nőül. — M i k l ó s és E c h i u s főispánok.

Sárkány (ákosházi). I stván, komáromi végvárak parancsnoka.

S á r k ö z y. Régi előkelő nemes család.

Sombor. László, Báthori Kristóf tanácsosa s Báthori Zsigmond nevelője.

Somi. — B o r b á l a , alsó-lindvai Bánffy László neje.

Sulyok. Anna, b. Balassa János neje 1564 táján. K r i s z t i n a és Sára ref. egyház jóltevői.

Sve ndi. L á z á r , fővezér 1568 táján.

Szécsi. Tamás és fia G y ö r g y bárók, a XVI. század végeig protestáns vallást követtek, 1617-ben reformátusokká lettek.

Székely. Klára, Perényi Péter, Magda Thurzó Elek neje.

Szentiványi. Régi előkelő család, 1617-ig protestáns vallást követett.

S z i r m a y. Előkelő régi fönemes család.

Telegdi. M i k l ó s , 1578 táján Báthori István lengyel király rokona.

Teleki. M i h á l y , több megyék főispánja és várak parancsnoka, valamint hadvezér Apaffi fejedelem alatt. S á m u e l Erdélyország kancellára. J ó z s e f koronaőr stb. E régi előkelő család sok kitűnő tagja nagy érdemeiket szerzett a haza jöllétének előmozdításában.

T ö k ö l y i (késmárki.) István. Imre a szabadságharcz vezére 1678—1686.

T ö r ö k (enyingi). István, már 1523-ban s B á l i n t , szintén a mohácsi vész előtt protestáns lett.

Thurzó. F e r e n c z püspök és Elek I. Ferdinand belső tanácsosa protestáns vallásra térték. — G y ö r g y nádor 1610, S z a n i s z l ó szintén nádor, K r i s t ó f sárosmegyei főispán.

Újfalus s s y. Előkelő család, 1617 táján protestáns vallásra tért.

Ugnád. K r i s t ó f horvátországi bán.

Valkai. M i k l ó s jeles hős 1585 táján.

Várdai. Katalin, Nyáry Ferencz neje.

V e s s e l é n y i. Ma is virágzó főnemes család.

V í z k e l e t i. T a m á s, Bocskai fejedelem idejében magas állású egyén.

Z á p o l y a. J á n o s Z s i g m o n d király, előbb Luther, azután.

K á l v i n tanait követvén, végre Socinián vallására tért.

z a y b á r ó. — L á s z l ó előkelő úr.

z o 11 a i. I. Ferdinánd korában hadvezér.

Z ó l y o m i. Dávid, Bethlen G. erdélyi fejedelem veje.

Z r í n y i. M i k l ó s a halhatatlan szigetvári hős. D o r o 11 y a gr. Batthyányi Boldizsár neje. Ilona Ország Kristóf neje. K a t a l i n előbb Thurzó Ferencz, majd Forgács Imre neje. stb.

A fennebb elősorolt családok közöl azonban sok újra katholizált különböző okknál fogva, úgymint a folytonos üldözés, ígéretek, haszonlesés, rábeszélés és rászedés folytán. Legnagyobb érdeme van ebben a jezsuitából esztergomi érsekké s bibornokká lett Pázmán Péternek, a ki kitűnő ékesszólásával sok előkelő családot kitérített. De a legnagyobb kitartással Pázmán pályatársai, a jezsuiták fáradoztak ebben nyilt s álutakon egyiránt.

Azonban Luther és Kálvin tanai nemcsak a világi osztályok rétegei, hanem az egyházi rend között is fogékony talajra találtak, s áldornagyaink a külföldiek példáját követvén, jó példával jártak híveik előtt.

T h u r z ó J á n o s boroszlói püspök már 1520-ban levelezésben állott Lutherrel.

T h u r z ó F e r e n c z 1534-től nyitrai püspök, 1557-ben a protestáns vallásra térvén, előbb Kosztka Miklós leányát Borbálát, másodízben pedig Zrínyi Miklós leányát Katalint yevé nőül, kitől György, a később nádorrá lett fia született. Általa Árvában elterjedt az evangélikus vallás.

P o d m a n i c z k y I s t v á n, nyitrai püspök, a ki miután két királyt: Zápolyát és I. Ferdinándot megkoronázta volna, protestáns vallásra tért, megnősült és Árvamegye főispánja lett.

K é c s e t i M á r t o n 1534-től 1538-ig veszprémi püspök, protestáns lett s Homonnai-Druget Antal leányát vette nőül.

D u d i t h András pécsi püspök, a ki a tridenti zsínaton az úr vacsorájának két szín alatti tartását, s a papok nősülését indítványozta, 1567-ben evangélikussá lett s megnősült, majd ismét református s végre sociniánus vallásra tért át.

Márk Antal de Dominis előbb spalatrói, majd horvátországi érsek, reformátussá lett, 1600-ban Angolországba ment, hol a pápa ellen egy munkát tett közzé; ezt azonban megbánván, Rómába utazott s XV. Gergely pápától kegyelmet nyert. Itt újra el akárá hagyni az orthodox kereszteny vallást, de szökési kísérletén rajta kapatván, az Angyalvárba záratott, ahol meg is halt; holttestét az inquisitio a pápa ellen írt könyvvel együtt a máglyán megégett. Továbbá

Ludányi György apát 1557 táján protestáns lett és megnősült.

Horváth János szepesi prépost,

Bebek Imre,

Bachy Ferencz és sok több más pap és szerzetes tért át a protestáns vallásra.

Az ország főnemességének s papjainak példáját a nép is követte, s csakhamar tömeges áttérések történtek: 1550-ben Csalóközben 300 protestáns egyház volt. Eger melléke 1562-ben, valamint Sáros és Szepesmegye 1614-ben csaknem egészen protestáns vallásra tért.

Sajátságos, hogy a magyarajkú nép Kálvin, a szláv s német népek nagyobb részt pedig Luther tanait fogadták el.

Az 1567-ben tartott helvét hitvallásúak zsinatán 17 esperesek voltak képviselve.

Szántó István (Arator) az elhírhedt jezsuita azt írja, hogy 1588-ban Váradon, ahol a reformátusok fészke volt, egyszerre 300 prédkátorral vitatkozott.

Erdélyben a legkedvezőbb körülmények között volt a reformáció terjedése egészen II. Apaffi Mihály fejedelem koráig, aki 14-dik protestáns fejedelem volt, ahol mindaddig nem voltak üldözésnek kitéve.

Ennyi előkelő család s ily tekintélyes egyháznagyoknak protestáns vallásra történt áttérése nagy buzditásul szolgált, s nem téveszté el hatását a népre, mely tömegesen s egész 'helységenként az új hitre tért át.

Azonban az ország nagyjainak s legvagyonyosbjainak protestáns valláshoz elpártolása még más felette lényeges jelentőséggel is bírt, s az új-hitvalló felekezetnek szellemi műveltségrére is nagy befolyással bírt.

Ugyanis ezen gazdag nemes családok a lelkészek fentátsáról, a tanodákról, valamint nyomdák felállításáról gondoskodtak.

IV.

Az új hittan terjesztői hazánkban.

Luther hittanai előbb lónek ismertek hazánkban, mint a Zwinglius vagyis Kálvin hitvallása; melyek, miként fennebb említém, Erdélyben kezdték terjedni; még pedig első terjesztői a zárdabeli barátok s községi plébánosok voltak. Egyike azon nevezetes hittérítő barátoknak Déva i bíró Mátyás volt, aki nemcsak Erdélyben, de Magyarországon is hathatósan működött.

Szebenben 1521. évben Ramasi Mátyás, Sur d a s t e r vagyis S i k e t János közreműködésével terjeszté a protestáns vallást, annak daczára így az esztergomi érsek fenyegető parancsokat meneszett reájok. Surdaster Visk vidékére költözött, szerepet Erdélyben Alteliberg Bertalan vette át.

Ugyancsak Szebenbe» György és Griseus barátok prot. lelkészkeké levén, előbb a városkapuja előtt a keresztnél, majd a Szent-Erzsébet templomában-hirdették az új hittant. Sőt György barát szerteszét a falukon a r. katholikus templomokban szónokolt a pápa s katolika vallás ellen.

Brassóban Hofter, aki a bázeli egyetemből haza jővén, oly hévvel téritett, hogy „Erdély evangyélistája” nevét nyerte el.

Kolozsváron Heltai Gáspár, Omlási és Vízaknai György, a két előbbi hitszónok, az utóbbi tanító, sajtó útján nagyban terjesztek Luther tanait.

Azonban, az evangyéliom terjesztésében hathatósan közreműködtek némely országnagyok, u. m. Pemilinger a szászok grófja, Petrovics János, Zápolya rokona, Majláth István, Bathány Orbán, Csáki Mihály, Balassa Imre, Bebek Imre, kivált pedig a nagy hazafi Török Bálint, aki Erdélynek egyik legnagyobb birtoíosa is volt.

Midőn pedig 1538-ban János király meghagyásából Segesvárott tartott vallásos vita alkalmával Szántó János, aki Kassáról e célra oda hivatott, az ott egybegyűlt főurak s arra kirendelt bírák ítélete szerint, győztes lón”: a királytól nemcsak hogy szabad-valláshirdetési engedélyt nyert, hanem e percertől fogva csakhamar elterjedt Erdélyben az új hittan.

Magyarországon a fővárosból áradtak szét az új vallás áldást hintő sugarai. Budán Grinaeus Simon a királyi főiskola tanára már 1522-ben oly hévvel és nyíltan hirdette Luther tanait, hogy ezért börtönre vetették, a honnan számos ország-nagy s előkelő úrhölgy közvetítése által megszabadult, mint-hogy azonban tanár-társával Winsheim Vitussal együtt téritni meg nem szúnt: 1523-ban mindenketten száműzve lónek a haza-ból.

Ugyanon az időben Henkel János Mária királyné gyóntató-atyja az udvarnál kezdé terjeszteni az új hittant, sőt azt úrnőjével is megkedveltei. Ezt a lócseiek lutheránus hit-szónokuknak hívták, de a királyné el nem bocsátá udvarától.

Az új vallás csaknem háborítlanul terjedt hazánk fővárosában, minthogy azt a király nevelője, György Brandenburgi őrgróf, Mária királyné, s a nagy, befolyású s hatalmú Thurzó Elek kincstartó védelmök alá vették; S ez utóbbi volt az, aki ellen, mint Luther tanait pártfogója ellen jáoszág- s fejvesztés mondattott ki 1523-ban.

Budán hirdette az évangyéliomot a nagy hittérítő Bíró Mátyás is, aki midőn utószor 1531-ben a bécsi fogsgából meg-menekült, János király helyei közöl Bácsi Ferencz szepesi, és Bebek Imre gyulaféhérvári prépostot protestáns vallásra téritett, s miután Zápolya parancsából börtönre hurczoltatott, a honnan kiszabadulván, túl a Dunára Pápára ment, ahol Török Bálint védelme alatt, mint hitszónok, a népet kitérítette. Pápáról Újszigetre tévé át lakását VitVar buzgó protestáns földesúr, a hírneves Nádasdy Tamás áldozatkézségevel tanodát s nyomdát alapított, s innen Sárváron, Csepregen és Rábaközön hathatósan s ernaldetlenül tért észté a protestantizmust. Innen újra Wittenbergbe utazván, s 1536-ban Melanchton ajánló leveleivel tért viszszá Nádasdyhoz s Balaton vidékére ment, melynek hithirdető apostolává lón.

Zalamegyében az alsólindvai Bánffy család tért észté az új vallást. Sopron már 1524-ben tele volt Luther tanainak könyveivel. Komáromban az I. Ferdinand király által odaszállított protestáns várőrség hinté el a protestáns vallást, E város utósó plébánosa Gáspár fráter volt,

Győr városának 1567-ben három protestáns hitszónoka volt, következőleg itt az új hittannak már ezelőtt több évekkel meg kellett honosodni.

Vértesaljára s Fehérmegyébe Budáról szivárgott át a protestáns vallás. 1543-ban a sz. fehérvári katholikusok az ottani

protestáns lelkészt börtönre vettetni kívánták, azzal vádolván őt, hogy a híveket kitéríti; a városparancsnok azonban a lelkészt meg nem fenyíté.

A Sió és Sárvíz közét a Batthyány és enyingi Török család bírván, a föld népe földesuraik példáját követvén, csakhamar felvéve az evangéliomot.

Somogy- és Baranyamegyéknek nem volt szükségök idegen evangélistáakra, saját keblében is termettek olyanok, úgy mint a híres Melius Péter, aki somogymegyei Horniban született; továbbá Siklósi Mihály, aki 1521-ben a hatalmas Perényi Pétert családjával együtt kitérítette. Továbbá Kopácsi, Kálmáncsehi, Béllei stb. buzgó közreműködésével a protestantizmus egészen a török határig elterjedt. A hatalmas Török Bálint mint Szigetvár ura, egész Somogyban s Baranyában meghonosítá az új vallást.

Horvát- és Tótországban Ugnánád János bán a protestantizmus terjedését leginkább azzal segíté elő, hogy a bibliát horvát nyelvre lefordította 1565-ben. — Petrovics Péter pedig János király rokona, pozsegai fi levén, valamint Zrínyi Miklós horvátországi bán, protestáns vallásra térvén, a nép önként követé példájukat.

A Duna mentében Pécs tájáig Sztárai Bakonyi Albert, Szentantali Gergely, Kálmáncsehi, Szegedi, Béllei, Veresmarti Illyés, Skariczai stb hirdették az evangéliomot,

Perényi Péter még a mohácsi harcz után is Bánát felett parancsnokolván, a reformációt ide is behozta, miben Petrovics Péter hathatósan támogatta, aki Lippán és Becskereken várparancsnok levén, az evangéliomot terjesztette.

Gyulán, mely Brandenburgi György birtoka levén, már 1522-ben mély gyököt vert a protestantizmus, ennek nevezetes reformátora Gálszécsi István volt.

Jaxit Péter özvegye Anna a Maros és Körös mentében, valamint Nadáni család nagy terjedelmű birtok tulajdonosai levén, mint a protestáns vallást követők védelme alatt, gyorsan terjedt az új hittan. S a gyulai tanoda már 1523-ban oly hírnévre vergődött, hogy azt sok idegen is látogatta.

Békés- és Biharmegyében nagy birtokú volt a Massai, valamint az Ozorai és Literati család, mely szintén reformátussá lón, a népet magához vonzotta.

Debreczenben Török Bálint fejeztette be a Radán Balázs és mások által elkezdett reformációt.

Nagyváradon Czibák Imre, aki a püspöki javadál-

mak birtokában is volt, elkezdé a protestantizmust terjeszteni; mely itt azonban Czibak halála után Martinuzzi György és Statilius eréyles ellenszegülése miatt nem fejlődhettet ki oly nagy mérvben, mint például Debreczenben s tájékán. Azonban 1551-ben Martinuzzi meggyilkoltatása után, itt is szabad terjedést nyert a protestáns vallás, s Várad lön a reformáció egyik fő helye.

A nagy birtokú s tekintélyű D r á g f i G á s p á r , egyike volt a legnemesebb hévvel buzgó protestánsoknak; Erdőd, Óvár, Csenger, Szatmár mind megannyi ősi birtokai levén, s földesurok példáját követvén, az új hittant befogadták, melyeknek első hittérítői 1527 körül Sebestyén Pap, Dévai bíró Mátyás, később pedig Batizi András és Kopácsi István lónek. Erdőd arról is nevezetes, hogy itt 1545-ben reformátusok zsinatja tartatott. Magát Drágfi Gáspárt D e r e c s k é i Deme-ter, a Szilágyság reformátora tértette ki protestáns vallásra.

1524-ben R a m a s i Mátyás Szigeten, Kálmáncsehi Sánta Mihály Munkácson tértétt. Huszti Tamás pedig midőn 1530-ban Huszton szüleit s rokonait az új vallásra akarta volna tériteni, üzöbe vétetett, s a szomszéd Técső, Visk és Hosszu-mező községekbe menekülvén, azok lakosait kitérítette.

Közép-Szolnokban szintén igen korán meghonosult az új hittan, a honnan S z e g e d i I s t v á n 1546-ban Csanádra tanítóul hivatván, kit az ottani püspök Petrusith Péter arczul vert, sarkantyúját belévagdosván, 200 darab könyvét elko-boztatta.

Beregszászt R u d á n B a l á z s , Bodrogmellékét, úgy-mint Sátoralja-Ujhelyt stb. 1521-ben Szilvási Mihály és Siklósi Mihály, Perényi Péter udvari lelkésze, kezdték reformálni; Dé-vai Bíró Mátyás, Batizi András és mások segélyével.

Kassára 1530-ban Dévai bíró Mátyást hívták meg Wittenbergből, a ki 1527-ben hagyván el a zárdát, elfogult ellen-sége lön a római egyháznak, a miért börtönnel lakolt, 1531-ben Bécsbe vitték el, a honnan azonban kiszabadult. Nagy hittéri-tője volt Kassának Kox Lénárd és Erdélyi András is.

Egerben s táján, valamint a Latorcza körül Perényi Gábor özvegye Frangepán Katalin pártfogása alatt csakhamar elterjedt a reformáció.

Szepességen leghamarabb elterjedt Luther vallása, mely-nek népét S t a t i u s M i h á l y kitűnő szónoklata ellenállhat-lanul az új hittanhoz vonzotta.

Bártfa városának, hol a Luther tanait már 1525 előtt

ismerték, a miért II. Lajos király alatt szigorún meg lön fenyítve a lakosság, Lang Ézsaiás és Rad a si Márton volt a téritoje. Löcsén 1522-ik év körül Czirjási Márton és Bognér Bertalan hirdették Luther vallását, melyet az odavaló bíró Mild György hathatós védelme alá vevén 1524-ben, ottan meg is honosodott. Eperjesen a legelső buzgó hitterítő Sautner Sámuel volt; hol a protestáns vallás, e város mivelt lakossága között annyira elterjedt, hogy azt a későbbi hosszas hallatlan üldözés sem volt képes végkép kiirtani.

Trencsénmegyében Ma doni Balázs, Árvában Kollarik Gáspár, Liptóban Jakobéi András, Zólyomban Matherzsi Miklós, ziese János, a bányavárosokban Lovcsányi György, kit a reformátusok prímásának elneveztek, valamint a hazánkba külföldről behívott bányászok voltak hittéritők, illetőleg terjesztők.

S ekként a protestáns vallás honunk minden vidékén ismertté lön, s általánosan elterjedt.

V.

A protestáns vallás mint nemzeti műveltségünk terjesztője.

A mohácsi vész után több papi megye áldornagy nélkül maradván, a katholikusok tanodái sazzal együtt az ifjúság nevelése elhanyagoltatott; míg ellenben a protestánsok fő gondja oda irányult, hogy minél több tanintézetet alapítván, a szellemi kifejlődést előmozdíthassák, miáltal csakhamar azon körülmény állott be, hogy a katholikus szülők is kénytelenek lőnek gyermekeiket a protestáns tanítók oktatására bízni. Erre Veráncz (Vrancsics) Antal esztergomi érsek hathatós példát adott, aki saját rokonát a bártfai evangéliikus tanodába, a hírneves Stöckel Léndárd keze alá küldte, aki itt 1539 óta nagy sikерrel működött,

Minthogy azonkorban sok tanodában az istenészetet (theologiát) a többi tantárgyakkal együtt tanították, következőleg azt a katholikus tanulóknak is hallgatni kellett, azok nagyobb része protestánsokká lett. így volt ez egészen 1629-ig, midőn Pázmán Péter esztergomi érsek szigorú parancsot me-

nesztett papjaira, hogy a katholikus ifjúságot a protestáns tanodáktól tiltsák el, különösen pedig a szüléket intsek, nehogy gyermeket oda, valamint más eretnek helyekre kereskedő s iparos tanonczoknak adják.

Azonban ez időtájt hazánkban a protestáns tanodák sem voltak olyan kitűnők: a jobb módú szülék külföldi egyetemekre küldék gyermeket, ahol Luther s Kálvin tanaival megismerkedvén, azokat itthon terjesztek.

A protestáns vallásra áttért főurak, nemesek valamint a nép, egyiránt felkarolta a tanodák-alapítási s népnevelési eszmét, s csakhamar igen számos tanintézetek keletkeztek.

A protestáns vallás tehát világos ellentétbe jött a r. katholikus vallással, mert míg az előbbi minden súlyt gyermeket, azaz hívei nevelésére fordított, azt azalatt az utóbbi, a katholikus végkép elhanyagolá. A protestáns nép folyton művelődött, a katholikus ellenben hanyatlott s merev butaságba süllyedt. Minnek szomorú utónyomai korunkig tapasztalhatók, mert míg a katholikus községen a bíró is alig tudja felírni a nevét, addig egy protestáns községen a legutolsó libapásztor is írni s olvasni tud. Ez azonban a kathol. clerus azonkorai igényeinek s óhajának teljesen megfelelt, melynek minden törekvése odaírányult, hogy a tömeg, a nép tudatlan, buta maradjon, mert korlátlan uralma s hatalma csak is ily úton lehetett biztosítva. Ezért is árasztották el az országot oly sok zárdával, melyekben a társadalom heréit, a sok semmittevő barátot hiszlálták, (s fajdalom, még ma is hiszlalják) azért, hogy azok a népet holmi koholt babonás mesékkel, u. m. ördögök s több, efféle badarság ijesztgetésével rémítsek, tévútra vezessék, s szellemileg leigázzák.

Hazánkban már a reformáció kezdete óta minden anyaegyház helyén egyszersmind tanintézet is volt, hol a tanító a kántorságon kívül gyermeket oktatásával is foglalkodott; s a protestáns egyházak védnökei gondoskodtak arról, hogy előbbkelő egyházaik- s tanodáikba külföldi tudósokat hívjanak, melylyel nagy szellemi előnyt vívtak ki más vallásfelekezetűek felett.

A protestánsoknak királyi s nagyobb városokban rendes tanodáik levén, melyekben 20—30 tanítvány a szónoklat-, költészet s gondolkodástanban nyert oktatást. — A megyei (tractus) tanodákból a bölcsészet, mennyiségtan s istenészet elemeit tanulták, s ez intézetek gymnasiumoknak neveztettek. — Azon tanintézetek pedig, melyekben a görög, héber, araos nyelvük, istenészet, történelem és bölcsészet a maga terjedelmében

tárgy altatott s az ifjak lelkészi állomásra előkészültek: *Collegium, illustre gymnasium* és *seminarium* nevet nyertek.

Ily fő tanintézeteik a helvét hitvallásúaknak Magyarországon a reformáció kezdetétől fogva Debreczen, Sáros-Patak, Nagyvárad, Szatmár és Pápa városokban voltak, melyek közöl, a n.-váradi 1660-ig, a szatmári 1703-ig, a pápai, mely már 1531-ben virágzásban állott, 1752-ig állott fel szakadatlanul. Erdélyben pedig szintoly fő tanintézeteik voltak: Gyulafehérváron, M.-Vásárhelyen, Enyeden és Kolozsváron. A három utóbbi ma is kitűnő állapotban fennáll.

Nevezeteseb *gymnasiumaik* a helv. hitvallásúaknak voltak: Rév-Komárom s Nagyszombatban, Tatán, Győrött, Losonczon és Léván; altanodáik pedig: Somorján, Óváron, Érsekújvárt, Szőnyben és Kocson. A Tiszamelléken: Gönczön, Kassán, Miskolczon, Rimaszombatban és Szikszon. Túl a Tiszán: M.-Szigeten, Nagybányán, Erdődön és Beregszászon. A ráczevi és baranyai superintendentiában: Kecskeméten, Körösön, Czegledén, Veresmarton és Pécssett.

Az ágostai hitvallásúak nevezeteseb főtanintézetei voltak: az új-szigeti és csepregi, melyeket Nádasdy Tamás alapított; a soproni és mosóczi, melyeket a Révay, a galgóczi és bicsai, melyeket a Thurzó, vágbeszterczei, melyet a Balassa, és neéri, melyet a Horváth család létesített. Felette népes főiskolák voltak az eperjesi, lőcsei, selmeczi, cassai, brassói és nagyszebeni.

Természetes, hogy ily számos tanintézetből sok tanult ifjú került ki évenként, mi csakhamar azon helyzetbe hozá a protestánsokat, hogy minden más vallásfelekezetnek felett nagy szellemi előnyt vívtak ki, ezzel azonban egyszersmind ellenségei is naponként szaporodtak, s Rómában gondoskodtak arról, hogyan fojtsák el hazánk művelődésének ily szép háládását, miként majd alább ki fog tűnni.

De nem csak a fennebb elősorolt jól berendezett tanodák mozdíták elő a tudományokat s a népnevelést, a protestánsok gondja oda is irányult, hogy azon anyagi eszközök birtokába is jussanak, melyek a közművelődésnek gyors haladását előidézni egyedül képesek. S ezen eszközök a sajtó.

A protestánsok által alapított nyomdák a következők voltak hazánkban:

Újszigeti, melyet gr. Nádasdy Tamás 1539-ben létesített, ez tehát a legelső volt, valamint a sárvári, szintén általa alapítva.

Továbbá Óváron 1558-ban, Pápán mindenjárta reformáció

kezdetén, Debreczenben 1562-ben már fenállott, Nagyváradon 1557-ben, Sárospatakon 1564-ben, Nedeliczen Zrínyi Miklós a szigetvári hős, által alapítva. Alsó Lindván Bánffy család által felállítva, Semptén, Szenczen, Bártfán, mely 1579-ben már fenállott, s azzal egyidejű a besztercebányai, Németújváron, Detrekőn, Világoson, Visolyon, Monyorókeréken, Súczen, Somorján, Kassán, Lőcsén, Csepregen; valamint Erdélyben Kolosvárott Gyulaféhérváron, Brassóban és Szebenben.

Ezen számos nyomdákból igen sok magyar nyelven írt munkák kerültek ki, mi a nemzeti műveltségre minden esetre igen nagy befolyással lön, s a mit azonkorai nemzeti irodalomból nyelvkincsekük bírunk, az nagyobbrészt a protestánsoktól maradt reánk, s ezen korszak- s nyomdákból került ki.

A fennebb elősorolt protestánsok nagyszámú tanintézetei s nyomdái tehát rövid időn nagy lendületet adtak a közműveltségnak, mely ha akadálytalanul ekként haladhatott volna, nem ott állanánk a hol most; de miként alább ki fog tűnni, annak kiirtásáról a római kúria gondoskodott, elárasztván hazánkat elvetemült jezsuiták légióival.

VI.

A türelmes uralkodók.

Miként már fennebb említve volt: a mennyire a mohácsi vész hazánk önállósága- s szabadságára lesújtó hatással lön, ép annyira kedvezett a reformáció terjedésének.

A két pártra s három részre szaggatott Magyarországon mindenütt haladt a protestantizmus terjedése, s annak akadályt vetni I. Ferdinánd ép, úgy mint János király, s annál kevésbbé a török bátorkodott. Eme kedvező körülményt különben a politikai viszonyok idézték elő.

Valamint Zápolya a protestánsok irányában életbe léptetett szigorú rendszabályokkal csakhamar felhagyott, szintűgy tőn Ferdinánd is; — való ugyan, hogy az ő uralma alatt a még mindig hatalmas katholikus klérus s némely túlbuzgó katholikus országnagyok s nemesek unszolására, az 1534 s 1538. országgyűlésen a protestantizmus kiirtására céltárgyaként jöttek létre, sőt maga a király 1527-ben, tehát mindenkor uralkodása kezdetén, a lutherániósok s kálvinisták megsemmisítését elrendelé, de annak végrehajtását soha sem fogatatosítá; mi-

ért is Ferdinánd alatt, méltán mondhatni, hogy az ország színe felvéve az új hittant.

I. Ferdinádnak eme mérsékelt eszélyes uralkodói modora nagy előnyére szolgált a Habsburgház uralmának megszilárdítására, mert midőn Zápolya János királysága kezdetén zsarnokul lépett fel a protestánsok ellen, sokan Ferdinándhoz pártoltak át, a kik halálig hívei maradtak, remélvén, hogy ennek védelme alatt vallásuk biztos támpontra talál, minthogy a császár a nagy német birodalom feje levén, melynek segélye nélkül hatalmas ellensége, a töröknek ellen nem állhat, valamint tudván azt, hogy a német államok csaknem általában protestáns vallás felekezetűek: önként oda hajoltak.

Ferdinánd példáját Zápolya is követte; a török pedig nem hogy akadályozta volna a protestánsok szabad vallásgyakorlatát, sőt inkább védelme alá vevé őket.

Ezen korszak tehát felette kedvezett a protestantizmus terjedésének hazánkban: zsinatokat tartottak, vallástételöket leírták és sajtó útján terjesztették, egyházi törvényeket megállapították, egyházukat erélyesen szervezték, melynek élére kerületenként püspökök neveztettek, kik bölcs kormányzatuk által élénk lendületet adtak az új hittan terjedésének.

Hogy mennyire volt I. Ferdinánd türelmes, kitűnik a Thurzó Elek, Perényi Péter, Török Bálint, Drágfi Gáspár s több protestáns országnagy okra ruházott magas hivatalokból, a bennök helyzett bizalom-, s irántuk viseltetett baráti vonzalomból.

S hogy a protestáns vallás törvényes legyen hazánkban, I. Ferdinánd 1555-ben Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Szeben, Pozsony, Sopron s több királyi, valamint XIII szepesi városnak szabad vallásgyakorlati jogot adományozott,

Hogy Ferdinánd a protestáns vallással nemcsak rokon-szenvezett, hanem ahoz hajlott, szított is, onnan következtet-hetni, mert fiát Miksa főherczeget, ugyan e vallásban nevelteté, a miért a pápa nagy haragra lobbant ellene.

Ezen király uralma alatt tehát nem mertek a pápák s a r. k. papság nyíltan üldözökként fellépni a protestantizmus ellen, hanem szelídebb módhoz nyúltak a katholika vallás megszilárdítása- s az ellenformáció előidézésére. így például kivitték, hogy az ország pénzérmeire a szűz Mária képe veretett, remélvén, hogy a folyton kézen forgó pénz mindenkinak eszébe juttatván a boldogságos szüzet, sok protestáns vissza fog majd térni az anyaszentegyház kebelébe. Ez azonban mit sem

legyintett s változtatott a körüllményen, mert hiszen Erdély nemzeti fejedelmek korában Magyarországnál is protestánsabb volt, s annak több uralkodói, úgymint Zápolya Zsig. János, Bocskai, Bátori Gábor, Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György, annak daczára, hogy helv. hitvallásnak voltak, a szűz Mária képéit megtarták pénzérmeiken, de nagyobbrésze protestáns és unitárius maradt, s nem tért át a r. katholika vallásra.

Miután I. Ferdinánd király a protestánsok ellen hozott végzéseket s határozatokat tettleg sohasem vétette foganatba, állameszélyessége vagy pedig az új hittan iránti vonzalma folytán: nemely áldornagy más eszközökhez nyúlt, álutakon remélvén czélt érni. Ugyanis Vera n ez (Vrancsics), a ki 1557-ben egri püspökséget nyert, Eger városában s papi megyéjében az elterjedt protestantizmus kiirtását fő czélul tűze ki magának, s minthogy a vallástürelmes Ferdinánd király alatt tűzzel-vassal hozzá nem foghatott, cselhez, rágalomhoz nyúlt.

Veráncz tehát 1560-ban az egri püspöki megyéjében lakó evangélikusokat, sőt még az egri várőrséget is, kik úgy-szólvan minden protestánsok voltak, azzal vádolta a király előtt, hogy mindenjában lázadók s felségárulók, Eger várát a török kezére akarják játszani.

Ezen aljas rágalom leginkább sértette a királyhoz tántoríthatlan hűséggel ragaszkodó egri várőrséget, amely zoltai István és Káta Ferenc vezéreivel, valamint az egri prot. polgársággal s a többi megyebeli hitsorsosival együtt ünnepélyesen megesküdvén: inkább meghalni készek, mintsem szabadon választott vallásukat, lelki meggyőződésüket megtagadják.

A király az előtte oly nagy tekintélyben álló püspök szavainak hitelt adván, az ügy megvizsgálására biztosokat küldött ki. A protestánsok pedig, hogy ártatlanságukat, valamint hittanaik tisztaságát bebizonyítsák, vallástételüket püspökük Melius Péterrel leírották, s azt a debreczeni nyomdában kinyomtatván, I. Ferdinándnak s a trónörökösnek Miksa főherczegnek átnyújtva, egyszersmind az ellenök emelt méltatlan vádat megczáfolták.

Zápolya Zsigmond János volt a legelső fejedelem, ki a protestáns vallás jövőjét Erdélyben megállapította, először Mesiuss (másként Madár) Dénes, udvari lelkésze által ágostai, majd azután helvét hitvallásra tért át, míg nem utoljára udvari orvosa, Blandrata György által Socinián vallásra vitte át, ő lett Erdélyben az egység (unitária) vallás meghono-

sító-alapítója, mely hittant annyira meg is kedveié, hogy a protestáns vallás elleni hathatós működésével minden alattvalóit unitár egyház keblébe törekedett terelni. Fel is virágzott s elterjedt alatta e vallás, de halálával újra megapadt.

Miként I. Ferdinánd politikai kényszer-okoknál fogva elősegéle, ép úgy fia Miksa császár s magyar király meggyőződésből támogatá a protestáns vallást, melyető a legtökéletesbőn tartott, miként az az 1560-ik évi ápril 2-kán kelt III. Frigyes pfalczi választó fejedelemhez intézett soraiból kiderül, melyben úgy nyilatkozik, hogy ő e vallást legigazabbnak ismeri, s életét abban óhajtja befejezni.

Miksa király nevelője Szevér Farkas, udvari papja Pfauser János, udvari orvosa pedig Kraffteneim Crato, mind a három protestáns volt. Ezen uralkodó különben is felvilágosodott, szabad szellemű ember lévén, gyűlölte mindazokat, a kik másokat azért üldözték, mert velők nem ugyanazon lelki meggyőződésben voltak; miután 1568-ban Osztrák- és Csehországokban szabad vallásgyakorlatot engedett a protestánsoknak, következőleg hazánkban is hasonló intézményeket hozott be. Söt többre is kiterjedt ezen jólélkű uralkodó figyelme, hogy az ágostai s a helvét hitvallásúak között lángra kapott viszályokat kiegyenlítsse, Tigurnba, Tübingenbe s Heidelbergbe szakértő megbízottjait kiddé, hogy ez ügyben az ottani tekinthető tudorokkal értekezzenek; ebbeli üdvös törekvése azonban meghiúsult.

A protestantizmus üldözését nagyban előidézte Luthernek Zwinglies Kálvin elleni megtámadása, azok tanait gáncsolván, s nemely dogmák felett heves vitába ereszkedvén velőig, melyből azután éveken át elkeseredett hosszas tollharcz fejlődött. Kaptak ez alkalmon a jezsuiták, a lángot szították, hogy az új hittan követők között szakadást idézzenek elő; a mi a kedély ily felizgatott állapotában igen könnyen sikerült is.

A protestantizmusnak egymásközti meghasonlását leginkább a két szász vonalnak különböző irányú vallásnézetei, valamint III. Frigyes pfalczi választó fejedelemnek azok ellenébe létre hozott s megállapított hittanai idézték elő, mely utóbb vérengzéssel fejeztetett be.

A protestantizmus leghatalmasb támogatói a később élt IV. Henrik francia király (a kit egy jezsuita bérencz Párizs utcaján saját kocsijában leszúrt), s Erzsébet angol királyné volt; míg ellenben II. Fülöp spanyol király s II. Rudolf, II. Ferdinánd

s I. Lipót német császár- s egyszersmind magyar királyok a leg-nagyobb ellenségei voltak.

De a felvilágosodott szellemű Miksa királyunk magasztos törekvéseivel kénytelen lőn felhagyni, mert az akkor még minden tekintélyben álló s rettegett pápai zsarnok hatalom menyköveivel kezdé ót fenyegetni, s kézzel-lábbal ellene működött a jó Miksa királynak, hogy a császári koronát el ne nyerje; miért is a művelt lelkű uralkodó ily hathatós politikai okozatok előtt meghajolni kénytelenül vén, színleg ugyan katholikus, de szíve mélyéből protestáns maradt, s a protestantizmus alatta üdv- s áldástárasztóan felvirágzott.

VII.

Miként fészkelték meg magokat a jezsuiták hazánkban.

Miután a katholikus egyház Magyarországon mindenki által hanyatlani kezdett: O1 á h M i k l ó s esztergomi érsek 1559-ben Ausztriából, ahol ép ezzidétt a jezsuiták meghonosodtak, azok tartomány főnökét, Victoria Pétert magához hivatá, s Jézus rendjének Magyarországon leendő megtelepedésére szólítá fel, szabad választást *engedvén neki: a rend számára Nagyszombat-, vagy Turóczban alapíthatni kollégiumot; egyszer-smind bizonyos apátság, prépostság, s mezővárosok jövedelmét is felajánlá a jezsuiták jövedelméül.*

A jezsuita atyák finom tapintatú s éles belátású egyének voltak, s pater Victoria mindenjárt belátta, hogy Nagyszombat sokkal célszerűbb, előnyösebb, s kedvezőbb pont leend a jezsuiták működése messzenyűlő terveinek kivitelére, tehát azt választá, a hova 1561. évi május 1-én két társával meg is érkezett s szépt, 1-én a kollégium talpkövét letették, miután már előbb egész nyáron át az ifjúság oktatási rendszerét kidolgozták volna.

1566-ban azonban leégett a kollégium, s miután a jezsuiták segélyt s támogatást sehonnan nem nyertek, el kellett Nagyszombatból távozniuk.

Húsz évvel később 1586-ban Draskovics György lett az esztergomi érsek, kit a pápa bíbornoki címmel, II. Rudolf császár pedig ország-helytartói méltósággal ruházta

fel, sa napon, midőn kezébe adá a hatalmat, egyszersmind asztalához vendégül hívta meg őt. Ez alkalommal az érsek-bi-bornok Rudolftól azon kegyelmet kikére, hogy a turóczi prépostság a jezsuitáknak adományoztassék. A császár megadá a kérelmet. Ekként tértek vissza a magas klérus által vágyva várt hü segédek húsz évi távollét után, 2 évig Turóczban hétilig pedig Selyén működvén az emberiség romlására, míg nem 1605-ben Bocskai harczosai által elűzettek.

De a jezsuita szívósság nem veszté türelmét. Az ország katholikus rendéinek segélyével 1615-ben már ismét Nagyszombatban telepedtek meg, ahol nagy örööm-ujjjangások közepett tartották bemenetelüket. (A szegény megvakított néptömeg örült, ujjongott saját rondájának..... O beata simplicitas!) Pázmány Péter 1616 óta esztergomi érsek, 1635-ben egy okmányt állított ki a nagyszombati egyetem felállítására, melynek fenntartási alaptőkéül 100,000 forintot utalványozott.

E percertől fogva, különösen Pázmán hatalmas befolyása alatt, aki maga mindenhalál a legnagyobb jezsuita s protestáns üldöző volt, mindenki által nagyobb kedvezményben részesültek a jezsuiták, egyik adomány a másikat érte, hatalmuk, befolyásuk s tekintélyük napról napra nőtt, míg nem romlásthozó veszélyessé vált,

1767-ben a jezsuita rendnek Magyar- és Erdélyországban 18 collegiuma, 20 palotája (residentia), 11 missionárius háza volt. Ezek között a nagyszombati állott első helyen, túlságosan nagy személyzettel bírván, úgymint 66 páter, 69 növendék és 22 coadjutor fészkeltek benne. S a két magyar hazában összesen 990 rendtagot számlált, ezek között: 526 páter, 246 mester (magister) és növendék, s 218 coadjutor. Ennek folytán csak hamar az összes katholikus ifjúság neveltetése a jezsuiták kezére került, s ők lettek az uralkodók s az országnagyok gyónatató atyái s tanácsadói.

Habár a protestánsok szabad vallásgyakorlata az 1606, 1622 és 1645-ik béképontok által biztosítva is lön, s így az ellen nyíltan fellépni törvényes úton nem lehetvén, ez mindenmellett a jezsuitákat nem zavarta, hogy megkezdett működésüktől eltérjenek. A mi nyíltan nem történhetett, azt titkon, s áltatákon hajtották végre. Az ország protestáns előkelőinél áltatákon, cselszövénnyel járták el, s odaműködtek, hogy azokat las-sanként különféle eszközök és módok segélyével mindaddig kitérítgették, míg nem az országgyűlésen a katholikus párt

többségre vergődött, mely azután a jezsuiták által felbujtогatva és sugarva, a protestánsok ellen nyíltan föllépett.

Azonban mind ezen a magyar nemzet, a protestantizmus, következésképen a közmíveltség s felvilágosodás hátrányára kivívott előnyökkel korántsem voltak megelégedve a társadalom ezen gyilkosai, miként azt a még ma is meglevő jegyzőkönyv *) is tanúsítja, hogy a jezsuiták uralma alatt álló gróf O g h a t e, spanyol követ II. Ferdinánd ausztriai Császár udvaránál, ezen uralkodóval tartott egyik értekezlet alkalmával azt javaslá, hogy a magyarokat alkotmányuknak minden kigondolható módon leendő megsértése által lázadásra kell ingerelni, midőn azután a spanyol és lengyel hadcsapatok segélyével, melyek különben is mind római katholikusok levén, ennek kivitelére elégségesek leendnek, végkép ki lehet irtani az egész magyar nemzetet.

Az elvetemült, embertelen szörnyeteg spanyol Ognate tömegenkénti mészárlást ajánlott, úgy vélekedvén, hogy Wallenstein és Karaffa Semptén (Nyitra megyében) tartatni szokott népe s vásár alkalmával igen könnyen idézhetnének elő zavart, s ekkor azután rablás s gyilkoláshoz szokott vad zsoldos csapatjaikkal a semmi vészt nem gyanító nép ellen törhetnének, s mindenkit, a kinek csak ajkairól a magyar szó elhangzik, minden nemkülönbég nélkül lekaszabolhatnák, legfölebb a 12 éven alóli gyermekeknek kellene megkegyelmezni. Ily módon a magyar nemzetet könnyű szerrel ki lehetne irtani, s az ekként lakosságból kipusztított, de különben a természettől bőséggel megáldott országot, idegen ajkú katholikusokkal meg lehetne népesítni. Ennek megtörténte után azután a császár ezen magasztos eszme teremtőit (már tudniillik a jezsuitákat) a lemeszárolt dús gazdag magyar országnagyok és nemesek elkobzott javadalmával megajándékozhatná,**)

Bármennyire is gyűlölte II. Ferdinánd a protestánsokat, e merényletbe még sem adhatta beleegyezését, annális inkább, mert ezt hatalmas ellene, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem bizonytal megtorolta volna. S nemely író azt állítja, hogy a magyar nemzet eddigi létezését s fennállását csakugyan a nagy Bethlen Gábornak köszönheti, valamint sok zaklatását, irtását s hátramosdítását a jezsuitáknak róhatja fel.

*) Hormayers Taschenbuch, 1836.

**) Sugenheims Geschichte der Jesuiten. I. k. 285. 1.

VIII.

Türelmetlen uralkodóink elseje. Az erdélyi fejedelmek mint a protestáns vallás védői.

Ha az ügyek állását, történelmi adatokra támaszkodva, szigorún megvizsgáljuk: magát Rudolf királyt, személyét illetőleg, épen nem lehetne vallástürelmetlenséggel vádolni, jól tudván, hogy ez uralkodó szenvédélyes tudomány-búvár levén, a csillagászat iránt pedig oly rajongó előszeretettel viseltetett, hogy az állam gondjait örömmel másoknak engedte át; ami rózsát tehát történt, más agyában fogamzott; minthogy azonban a király nevében hajtatott végre, a felelőség reá háramlott s neki lőn bűnül felerőva,

II. Rudolf 12 éves koráig anyja felügyelete alatt növekedvén, gyöntató atya jezsuita volt; képzelhetni tehát, mily vakbuzgó elveket, s a protestantizmus elleni gyűlöletet csepegtetett szívébe, s lelkéből a szabad gondolkodást végkép kiirtá. 12 éves korában Spanyolországba küldték a zord jellemű s szívtelen II. Fülöp udvarába, hol a tridenti zsinat, a hajmeresztő titkos inquisitio, autodafé s a vallástürelmetlenségnak, tehát mind megannyi protestantizmus elleni demonstratióknak folytonos tanúja levén: nem csoda, hogy az új hittant s annak követőit lelke mélyéből gyűlölte.

II. Rudolf mint császár és király Prágát választá lakhegyéül, hol nem az uralkodás gondjaival, hanem a vegyészet kísérletei-, leginkább pedig a csillagászattal tölte idejét, környezve levén jezsuiták csoporthjától, kik helyette kormányoztak, cseleltek, sa császárt mindenre rá tudák venni, kivált pedig a protestánsok üldözésére; miért is Magi és Szántó Austriában, Ernő f. pedig, ki valódi spanyol nevelést nyert, s Magyarországot kormányozván, a protestantizmust kegyetlenül, ép oly gyűlölettel üldözé, mint Károly f. Stájer- és Horvátországban. Mátyás f. (a későbbi magyar király) is ugyan gyűlölte a protestánsokat, éhez mindenmellett jobban szított a nemzet, mert mérskelni tudá magát.

Ily szellemű uralkodó s kormány alatt tehát könnyű volt

Draskovicsnak a protestantizmust kiirtani Horvátországban, valamint Forgács Ferencz esztergomi érseknek a többi püspökkel együtt hazánkban kényök-kedvök szerint üldözni.

Erdélyben csakhamar nagy virágzásnak indult a protestáns vallás s a katholicizmust kiszorítással fenyegeté, de II. Zápolya elhaltával, a ki Socinián hitet vallott, a fejedelemség a katholikus Báthori házra szállván, 1578-ban az első jezsuitát Leleszi Jánost bevitték, s két év múlva már két kollégiuma lón e veszélyes szerzetnek, úgymint Gyulafehérvárott és Kolosmonostoron.

Alig hogy a jezsuiták Erdélybe fészkelték magokat, már is vallási viszálkodásokat idéztek elő. Az ország nagyobb része a fönemességgel együtt protestáns levén, a jezsuita-ármányt s cselszö vényt közönyösen nem nézhetették, miért is legelőbb minden áron a veszélyes Leleszit akarák eltávolítni Báthori Zsigmond fejedelem mellől, s helyére nevelőül Brutus Mihályt óhajtották. Midón erre Zsigmond rá nem hajlott, a rendek 1588-ban országgyűlésileg elhatározák, hogy a jezsuiták 25 nap alatt Erdélyből pusztuljanak.

A protestánsok ez üdvös szándéka hajótörést szenvedett s a két Kendy, Ifjú János, Forró és Báthori Boldizsár áldozatul esvén, Zsigmond fejőket vétette.

Végre a gyönge, ingadozó jellemű katholikus fejedelem, Báthori Zsigmond elhalván, Erdélyt Rudolf vezére Básta elfoglalá, tűzzel vassal pusztítá, Bethlen Gábor, Borbény s többen menekülni kényszerültek, Kálmány, Boronkay és Csiszár Bástata hóhérai által felakasztattak.

Ekkor a jezsuiták Magyar- és Erdélyországban újra megkezdekk pokoli műveiket, melyek a bécsi kormánynál viszhangra s teljes beleegyezésre találtak.

S ímé elkezdődtek a templom foglalások s azokból a protestánsok kiüzése. Kolosváron a főtemplomot Básta átadta a jezsuitáknak. Kassán a nagy Erzsébet templomot Rudolf király parancsára a városi tanács 1603. nov. 11-én. az akkor oda menekült egri káptalannak átadni kényszerült, egyszersmind meghagyatott, hogy az ottani protestáns tanács a katholikus isteni tiszteletre járni tartozik; az e parancsnak ellenszegűlő polgárok javaik elköbözésával lakoltak. ·

Ezen császári parancs végrehajtói Barbian és Belgiojoso voltak: a kassai evangélikus templom mellé ágyukat vonatván oly fenyegetéssel, hogy ha abba egy protestáns belépni meréssel, a templomot a benlevőkkel együtt halomra lövetik, s

Szabó György helybeli vagyonos polgár, mivel, vallásához buzgón ragaszkodott, s ellen mert szegülni, hatezer forint bírságra ítéltetett, s még három nemesember hasonokból egy omladozó zárdába csukatván, éhhalállal végeztetett ki.

Hasonló sorsban részesült Nagyvárad, valamint a XIII szepesi város is.

Ily kegyetlen fellépés borszalmat szült, s a protestánokat elidegeníté az uralkodó háztól, annál is inkább, minthogy általánosan tudva volt, hogy a panasz meg nem hallgattatik, mert a folyamodók, a magyarokat gyűlölő bécsi miniszterek miatt, a trón zsámolyához nem férhettek.

Mindez csak kezdeményezés volt; az 1604. febr. 3-iki országgyűlésen Rudolfnak világos rendelete volt minden protestáns papot száműzni, egyházaikat megszüntetni, minden eddig a protestánsok által elszedett templomot a katholikusok számára visszaadatni stb.

Ennek kivitele azonban sok akadályba ütközött, miután csaknem minden megye követe, az országnagyok s a királyi városok protestáns hitfelekezetűek levén, tehát többséget képezztek; miért is a kívánt adót fizetni ugyan megígérték, de százados sérelmeikhez újakat csatolván, templomaik visszaadását, száműzött lelkészeik visszahívását s azzal együtt szabad vallásgyakorlatot kértek.

Kérelmek azonban figyelembe nem vétetett, a legkegyelmesebb leiratot hasztalan várták: a protestáns rendek Istvánffy Miklós nádori helyettesnél összegyűltek s egy okiratot tettek fel, melyben kinyilatkoztatták, hogy jövőre minden oly intézménynek, mely szabad vallásgyakorlatukat sértené, legyen az önkény vagy királyi parancs, egyesült erővel ellene fognak szegülni s magokat védelmezni.

A protestánsokat vallásuk védelmére fegyvert ragadni csakhamar maga Rudolf császár kényszeríté, midőn az országgyűlés többi czikkeihez a 22-ket minden tanácskozmány s a rendek beleegyezése vagy előterjesztése nélkül oda szúratta s a megyékhez elfogadás végett leküldé.

E nagyjelentőségű törvényczikket szóról szóra ide iktatni szükségesnek vélem, mely így hangzik: „Miután a király, ösei, a római birodalmi császárök és királyok példái után, a római katholikus hitet vallja: szent akaratja,” hogy minden országban és tartományban, különösen Magyarországon a mindenható isten dicsősége- és tiszteletére azon vallás gyarapítassék, terjesztessék, s annyi balvéleményektől megszabadítassék. Ezen

czél elérésére megerősítem és kegyelmesen megújítom magam hajlamából s királyi hatalmam érzeténél fogva mind azon intézményeket, melyeket szent István apostoli király és a következő királyok a szentséges római kath. vallás gyarapítására dicsőségesen alkottak. Hogy tehát jövőben a vallási ügyek megemlítése által az állodalmi fontos tárgyakat senki büntetlenül félbeszakítni ne merészesse, ezennel komolyan parancsolom, hogy minden újító vagy csendzavaró ellen azon törvények, melyeket őseim mások ijesztő példájára hoztak, foganatba vétessenek.”

Ez azon veszélyes törvényczikkek, mely annyi vér, áldozat s kiszámíthatlan nyomorral árasztá el a két testvérvárost, s melynek közhírré tétele lesújtólag hatott az egész nemzetre.

Homonnai Bálint, felsőmagyarországi katonaszedő kapitány Gálszécsre hívta össze tanácskozás végett a rendeket, s a gyűlés Bánffy Gothárdot, Rákóczi Ferencet és Szemére Albertet Kassára küldé Barbiáni tábornokhoz, Rudolf vezéréhez. A küldöttség Barbiáni előtt kinyilatkoztatá, hogy mindaddig, inig a protestánsok szabad vallásgyakorlatát veszélyeztető, becsempézett 22-ik törvényczikkek el nem törölhetik, a rendek semmi segedelmet nyújtani, sem pedig senki parancsának engedelmeskedni nem fognak.

Barbiáni a kihallgatás helyett durva szitkokkal utasítá el a követeket. Ezzel egyszersmind jel adott az általános elégületlenségre, a nyílt lázadásra, úgy hogy az egész felső Magyarország csakhamar fegyverben állott, melynek élére az eddig Rudolf király hűségében oly állhatatos, de Barbiáni által üldözözőbe vett protestáns vallású Bocskay István, kit a véletlen rövid idő alatt erdélyi fejedelmi székre emelt, állott,

Bocskay fegyvereinek annyira kedvezett a szerencse, hogy Rudolf hadait számos csatákban legyőzvén, az országból kiszorítá, s pártja az országnagyjainak hozzácsatolásával napról napra erősödött. Táborában ott voltak: Bethlen Gábor, Rákóczi Zsigmond, Kornis György, Rhédey Ferenc, Gyulatty László, Bacska Miklós, Rákóczi Lajos, Czobor Mihály, Somogyi, Németh Gergely, Hagymási Kristóf, Kátay Menyhért, Horváth Bálint, Derssffy Miklós, Magócsy Ferenc, Széesy György, Nyáry Pál, Dessewffy János, Homonnai Bálint, Dessewffy Miklós, Kátay Mihály, Rákóczi Ferenc stb., s Bocskay István Magyar-s Erdélyország, valamint Havasalföld és Moldva fejedelmévé választatott,

Bocskay volt az első, aki fegyverrel szerzett érvényt hazaánkban a protestantizmusnak, s mielőtt még a béké pontjai

szentesítettek volna: a magyar birodalmi tanács ép akkor, mi-dön Eperjest ostromolná, Naprágyi Dömét és Forgács Zsigmondot küldé hozzá békeajánlatokkal.

A béke 1606-ban köttetett meg, mely a protestánsok szabad vallásgyakorlatát biztosítá. Ezen békekötés pontjai szolgáltak minden későbbi békekötések alapjául, s Bocskay volt az első, ki a magyarországi protestantizmus létét biztosítá,

II. Rudolf császárt II. Mátyás követte a uralkodásban, ki habár nyíltan nem is lépett fel a protestánsok ellen, de a rajtuk magyar klérus, különösen pedig a jezsuiták által elkövetett méltatlanságokat orvosolni elmulasztá, annak daczára, hogy a vallássérelmek országgyűlési törvényczikkelyekbe lőnek igtatva, úgy hogy 1618-ban, tehát még Mátyás életében; Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, leginkább a protestáns vallás sérelmei folytán, fegyverhez nyúlni kényszerült,

II. Mátyást II. Ferdinánd vált fel a trónon a ki uralnia kezdetén nemcsak Magyarországon, hanem az örökösi tartományokban is mindenütt megerősíté a protestánsok szabad vallásgyakorlatát, különösen az azok javára közzétett diplomájának 1.4.5.6. és 10. pontjaiban; de annyira jezsuita befolyás alatt levén, hogy e veszélyes fajzat folyton trónját környezé, s minden léptetit ellenőrizvén, a mit uralkodása kezdetén a protestánsoknak adott, azt mind vissza vonta, semmisnek nyilvánítá; szóval lelkéből gyűlölte a protestánsokat. Miért is uralma alatt nemcsak Bethlen Gáborra!, hanem a csehekkel is meggyült a baja. A csehek rövidet húztak ugyan, de Bethlen nagy hadvezéri tehetsége a császárt békekötésre kényszeríté, mely 1621-dik évi decz. 31-én köttetett meg, s a protestánsok szabad vallásgyakorlatát újra biztosítá, mely az 1622-ki országgyűlés 29. czikkelye által meg is erősítetett.

III. Ferdinánd a természettől szelíd lelkülettel megáldva levén, uralma alatt tudta s akarata ellen történtek vallás sérelmek s több más méltatlanságok a nemzetén, a miért I. Rákóczy György erdélyi fejedelem fegyverhez nyúlt, melyre hat-hatós okai voltak, kivált pedig mint protestáns fejedelemnek, inert már akkor 300-ra ment a protestánsoktól erőszakkal elvett templomok száma,

Rákóczi győzelmes fegyvereinek a linczi békekötés lett az eredménye, mely 1615-ik évi deczember 16-án jött létre. s a protestánsok szabad vallásgyakorlatát újra biztosítá — de csak a papíron. Ezen békekötést az 1647-ki országgyűlés V-ik törvényczikkelyébe igtatta s a király ugyanazon évi július

17-én szentesítette, melyet az esztergomi érsek, az egri, zágrábi, váradi, erdélyi, veszprémi, pécsi, györi, váczi, nyitrai, szerémi, tinini, csanádi, rozsnyai, s több püspök, az ország rendei s karai aláírtak, s mely azzá maradt mindaddig, míg azt a jezsuiták felforgatni jónak találták.

Ezen békészerződés azonban mégsem maradt eredménytelenül, mert a protestánsoknak 90 templomot adtak vissza, azonban 210-et mégis visszatartottak a r. katholikusok.

IX.

A protestantizmus virágzó korszakának halnyatlása s megújult üldözése.

Miként fennebb láttuk, a protestantizmus nem egészen egy század lefolyása alatt, bámulatos haladást tett hazánkban lélekszám szaporodásban s szellemi műveltség haladásában egyiránt, s annak daczára, hogy II. Rudolf uralma alatt üldözötte vétetett, II. Mátyás s IL Ferd. alatt vajmi kevés kedvezményben részesült, sőt 300 elvett imáházaiból csak 90 adatott vissza, mégis mindig fölénnyel bírt annak értelmessége, s ország-nagyjainak száma által a törvény alkotó testületben.

Semmi és senki sem ártott annyit a protestáns vallásnak hazánkban, mint a jezsuitából előbb turóczi préposttá, majd esztergami érseké lett lángeszű Pázmán Péter, aki minden előtte s utána élt protestáns üldözönél eszélyesében járt el, s nem a durva erőszakhoz, hanem a leghatalmasb szellemi fegyverhez, az ékesszóláshoz nyúlt s tollharcra kelt,

Pázmán hathatós ékesszólásának sikerült 50 előkelő protestáns családot a római egyház kebelébe visszaterelni. Ezek között a kitűnőbbek voltak: Eszterházy Miklós (később nádor) nejével Nyári Katalinnal 1618-ban, Károlyi Mihály és Zrínyi család 1626—1646-ig Forgács Miklós és Veselényi Miklós 1628-ban, ugyanazon időtájban Wesselényi Ferenez, Balassii András és Jakusith család, Thurzó Ádám Mihály, és Borbála, valamint Batthyány Ádám 1630-ban, Palotai Gábor és ilaller István 1638-baI Perényi Imre, Barkóczi Elek 1642-ben, Rétay István, László és Elek 1650-ben, ugyanekkor Mádasdy Pál és Illésházy Gábor, az utóbbi azonban neje Szécsi Éva ál-

tál ismét visszatérítettről az evangélius vallásra, Fáncsi Pál 1650-ban, Szécsi Gáspár 1663-ban, Bátori Zsófia II. Rákóczi György özvegye 1664-ben tért ki, s fiát I. Rákóczi Ferencet is kitérítette, stb. stb.

Ezen előkelő családok fejei azonban nagyobb részt nem annyira meggyőződésből, mint hiúságból hagyták el a protestáns vallást, minthogy ezidétt az ország legmagasabb hivatalaira csak katholikus urak juthattak, ily módon is nyomást akarván gyakorolni a protestánsokra.

Habár sajnos de való, hogy ezen kitért protestánsok közzöl némelyek azután a legkegyetlenebb hóhérai lettek előbbeni hitsorsaiknak.

Ily számos s a mellett gazdag országnagynak áttérése a protestáns vallásnak nagy hanyatlását idézte elő, mert nem elég az, hogy a föld népe, a jobbágyság földesura példáját követvén, ha nem is tömegestől, de nagyrészben a római vallásra tért át, hanem a mi legérzékenyebb csapás volt a protestantizmusra nézve: azon áttért földesurak mind hatalmas pártfogói s jóltevői levén az egyházak- s tanodáknak, valamint alapítói s fentartói a nyomdáknak; midőn a római vallásra áttértek, az általuk épített templomokat, alapított iskolákat és nyomdákat, új vallás felekezetbeliek részére foglalták el; minek folytán számos lelkész és tanító kenyér, s a protestáns ifjúság szellemi oktatás nélkül maradt,

Pázmán nagy észtehetségét azonban nem csupán a protestantizmus kiirtására s megsemmisítésére használá fel, gondja saját vallása-, különösen pedig annak papságára is kiterjedt, melynek minél magasabb szellemi kiképzésére törekedett, miért is Bécsben papnöveldét alapított a kitűnő tanulók számára; továbbá Nagyszombatban egyetemet s a nemes ifjak számára ne velő intézetet létesített; azonban ezen túlbugzgó bíbornok volt hű testvéreiről, a jezsuitákról sem feledkezett meg: Györött s Pozsonyban számukra collegiumot alapított saját költségén, s így azután ezen tejtestvéreivel vállvetve működött a protestantizmus teljes kiirtására, aszószékről, röpirataival, sok rendbeli munkáival s rábeszélő tehetségével; teljes diadalt azonban még sem arathatott, mert ha 50 előkelő nemes családot sikerült is kitérítnie, de milliókat nem, s a protestantizmus még ma is fennáll „megfogyva bár, de törve nem” hazánkban.

Azonban nemcsak Pázmán pártolta a jezsuitákat, ki maga is az volt, a világiak között is sokan voltak vaksággal meg-

verve, a kik ezen démonokat lelkek összes erejével támogatták, s pokoli terveiket hathatósan előmozdították.

Ezen jezsuita bálványozó s protestáns-gyűlölők legelfogultabbja Bátori Zsófia II. Rákóczi György erdélyi fejedelem özvegye volt, ki, habár férje életében a romai vallást meg is tagadta s színleg helvét hitvallásra tért, de szíve mélyében e vallás legelfogultabb ellensége volt; mi onnan tűnik ki leginkább, hogy midőn a reform. templomban úrvacsorájához járult, a magas állású úrhölgyek akkori szokása szerint, arczát palástjával előfordvén, mialatt az áldozáskor nyújtott kenyeret keblébe rejte, melyet azután kezkenőbe kötve, Sáros-Patakra vitte és Sámbár nevű jezsuitának megmutatván, az árnyékszékbe akará dobni. De Sámbár, ki habár a legelvetemültebb jezsuiták egyike volt, ezt tenni az istentelen nőnek nem engedvén, a kenyér darabokat elégeté.

Bátori Zsófia férje halála után nemcsak maga tért ki újra a római vallásra, hanem fiát I. Rákóczi Ferenczet is apái vallását elhagyni kényszeríté, s azonnal hozzájárult a protestánsok üldözéséhez Zemplén- és Bereg megyében, ahol nagy terjedelmű birtokai voltak. A sárospataki virágzó ref. iskolát megszünteté, a tanárok s tanulók Erdélybe menekülni kényszerültek. A helvét hitvallásúak templomait elvévő s lelkészeiket Munkács várába hurczoltatá rabságra, s ott gyötöré őket a legaljasabb munkával s mindenjárat vasra vereté. —Kincs reá példa, hogy valaki annyira szerette volna a jezsuitákat, mint ez a gonosz nő, kinek udvara hemzsegett e sötét alakoktól.

Bátori Zsófiának egyik méltó vetélkedő társa g r. Nádásdy Ferenc nez Yas-, Sopron- és Nyitra megyék főispánja volt, aki, hogy rokona, Eszterházy Istvánnak Orsolya nevű leányát nőül vehesse, a római pápának erre való engedélyeért lekötelezé magát: a protestánsokat tűzzel vassal pusztítani; be is válta adott szavát, mert Pozsony- és Veszprém megyében sokakat börtönben kínoztatott, elűzött s legyilkoltatott.

Ebez szintén hasonló volt Eszterházy Miklós, aki Csepregen sok reformátust a templomban levágatott és a toronyból ledobatott.

Az esztergami érsek s a többi püspökök egymás között vetélkedtek a kegyetlenségen, kivált pedig 1670-ik évtől kezdve, midőn az uralkodó ház sergei a török felett előnyt kezdenek kivívni, s hazánkat ellepven, mindenfelé előzönlötték: csak ekkor virradt meg a kath. klérusnak, kivált pedig a dae-

moni jezsuitáknak, kik a német katonaság segélyével azon ürügy alatt, hogy a protestánsok rebellisek, s az uralkodó ház veszélyes ellenei”, templomaikat sorrendbe kezdekn foglalni.

S z é c h e n y i G y ö r g y kalocsai érsek német vérteseket vévén maga mellé, Györből Komárom- s Óvárból, s az egész környékből, — K o 1 o n i c s L i p ó t német újvári püspök Pozsonyból, P o n g r á c z J á nos váczi püspök Nagy-Szombatból, mások Patak, Nagy-Bánya-, Tokaj-, Mát-, Tállya-, Munkács-, Kézsmárkról, Szerencs-, Körömczről stb. helyekről elűzték, számkivetették vagy megölték a protestáns lelkészeket, sőt még a híveket sem kímélték; így például Szeniczén, Palkován s Turalukán nemcsak férfiakat s nőket, hanem az ártatlan gyermekeket is a templom ajtajára felakasztván, a helyiségeket lángba borították. Nagyobb kegyetlenséget a tatárok sem vitték véghez, mint e méltatlan szolgái az urnák.

H o f k i r c h e r L a j o s komáromi várparancsnok S z á k i J á nos ejdi ref. lelkészét és T u r i L ö r i n c z komáromi lelkészszőzvegyét 1671-ben megölette. Száki Jánost egy jezsuita előbb a hóhérral megberetváltatta, azután olvasztott ónt öntetett fejére e szavakkal: „méltó vagy e drága kenetre,” ezekután viaszba, kénbe, és szurokba mártott s meggyűjtött vászonnal borította be mezítelen testét, s ekként a legborzasztóbb kínok között végeztette ki, végre pedig fejét levágatta.

Sok százakat lenyakaztak, felakasztottak s karóba húztak. Ezek között a legjelesbek C z e g 1 é d i I s t v á n kassai lelkész, S z u h a i G á s p á r és K e c z e r A m b r u s méreggel ölettek meg. Ö t v ö s J á nos karóba vonatott, B o n i s F e r e n c znek Pozsonyban fejét vették. F á y L á s z l ó, S z é k e l y A n d r á s, C s e r n é l G y ö r g y, B á n c s y M á r t o n és N y i k h á z y István a csehországi börtönbe hurczoltattak. Gr. B o c s k a y I s t v á n számkivetésben halt meg.

Z r í n y i Péter, N á d a s d y F e r e n c z és F r a n g e p á n összeesküvése alkalmával sok helvét hitvallású nemest Pozsonyba idéztek, s jószágaiktól megfoszták.

X.

250 protestáns lelkész elítéltetése s példátlan kínoztatása.

I. Lipót német császár s magyar király félszáznál hoszszabb uralkodása felette gyászos korszak volt a protestantizmusra nézve. Tán egy uralkodónak sem volt oly sok gonosz tanácsadója, mint ennek, kik között a már felette elszaporodott jezsuiták főszerepvivők voltak, a fejdelmet arra ösztönözvén, hogy az elődjei s általa eretnekek (a protestánsok) javára esküvel fogadott szabadalmakat meg nem tartani s visszavonni, nem hogy nem vétek, sőt inkább üdvös, szent dolog volna.

A történészek csaknem egyhangúlag a termézzettől jó, de gyönge szívvel megáldott uralkodónak állítják lenni Lipót császárt, s tán épen lágysága folytán történtek uralma alatt a leghajmeresztőbb, legborzasztóbb kegyetlenségek.

A lángosz Pázmán elhunytával Szelepcényi György lett az esztergomi érsek; ez és Kolonien bíbornok, kik habár egymást szívök mélyéből gyűlölték, de azért egy célra, a protestantizmus kiirtására törekedtek, csakhogy nem Pázmán által kitűzött úton haladtak, s nem a szellemi fegyvert választák megsemmisítésére, bizonynal azért, mert korántsem éreztek magokban oly nagy lelki erőt s észtehetséget, mint lángosz elődjük; ők a barbarizmus, a vérszomj ösztönének hódoltak, s a még folyton szilárd alapra fektetett protestantizmust tüzzel vassal kezdek irtani, melynek előzményéül a templomfoglalások s protestáns lelkészek erőszakos elűzete napirendre került.

A protestantizmus eme gonosz szellemei, hű szövetségeivel, a jezsuitákkal együtt az uralkodót szüntelenül azzal bujtogatták, hogy míg csak egy protestáns lesz a birodalmában, mindaddig a béke soha helyre nem áll, mert minden protestáns lázadó, s a fő bujtogatók azok lelkészei; mindenek felett tehát a protestáns prédikátorokat ki kell irtani.

A súlyos vád nem téveszté el hatását, a császár egy rendkívüli törvényszéket (extraordinarium judicium) nevezett ki, K o l o n i c s bíbornok s Szelepcényi György esztergomi érsek elnöklete alatt, a kik bírákul csupá r. katholikus

praelatusokat vévén magok mellé , s 1672-ik évi sept, 25-kére 32 protestáns lelkészt idéztek Pozsonyba; kik között csak egy helvét hitvallású, a többi mind ágostai lelkész volt,

Szelepcsényi a megidézett lelkészeknek édeskés hangon, atyáskodva előadá, hogy ha éltöket s övéiket meg akarják menteni: 1) mondjanak le hitvallásukról, vagy pedig 2) hagyják el az országot, vagy végre 3) térenek ki a római vallásra. S mindez saját kezök aláírásával erősíték meg.

A vérbíróság elébe idézett 32 lelkész annyira megrémült, hogy közölk 31 önként számkivétesbe menni kezeláírásával kötelezé magát, a 32-ik pedig pápistává lett.

Valóban Szelepcsényi érsek ezúttal nagy diadalt aratott, s számításában nem csalódott. Most tehát vérszemet kapván, 1674-ik évi március 5-ére minden helyről Pozsonyba idéztette a prot, lelkész, oskolamester, kántor, harangozó hivatalt s szolgálatot viselőket, sőt még a diákokat s a már egyszer elűzött lelkészeket is.

Ez alkalommal fényesen bebizonyult, mennyivel szelídebb, emberségesebb s nemesebb lelkű volt a vérszomjas barbárnak elhírhegt török, mint az álszenteskédő katholikus papság, különösen pedig annak a gonoszban magva, a jezsuiták. Midőn ezen rendelet a török basáknak s békéknak értésükre esett: szigorú parancsot bocsátottak ki, hogy szandzságágaikban levő protestáns lelkészek egyike se merészelen Szelepcsényi érsek törvénytelen idézésére megjelenni, sőt a község elüljárónak meg hágják, hogy ha csak egy prot. lelkész is elbocsátani bátorodnak, s azt erővel vissza nem tartják: fejvesztéssel lakolnak.

A császári, katonai német parancsnokok között is voltak oly nemesen gondolkodók , mint például S p a n k a u kassai tábornok, ki a Borsodmegyében lakó prot, lelkészeket a megidéz és terhétől fölmenté.

Ezen jólelkű katonai parancsnokok aggodalma nem is volt alaptalan, mert midőn S z e c h e n y i G y ö r g y györi püspököt a nála megjelent előkelők kérdezték: vájjon mit akarnak e sok protestáns lelkésszel, holott ők tudják, hogy mind ártatlanok? A kegyes püspök azt adá válaszul: „Magyarországban a protestánsoknak olyan kötelet fontunk, melyet ha a nyakukba ránthatjuk, soha többé a protestáns vallás lábra nem áll, ha pedig nem teszszük, magunknak szerünk bajt,”

Pozsonyban a kitűzött napra 250 protestáns lelkész jelent meg; ezek között 57 helvét, a többi mind ágostai vallású;

bízván mindegyike tiszta öntudata- s ártatlanságában. Sokan azonban előre sejtvén a vészt: kimenekültek vagy elrejtőztek.

M a j l a t M i k l ó s, királyi ügyész és vádló, a rendkívüli bíróság széke elébe idézett prot. lelkészek ellen a következő vádat emelte: hogy az isten s emberek szerelmét s félelmét el-hagyván, az összes pápistaságot s igya királyt is bálvány-imádó-nak hirdetik a szószékről; a boldogságos szűz Máriát, a szenteket s Krisztus képét káromolják, s a szentséget lábbal tapodják; a király elleni lázadókat tanácscsal, pénzzel s élelemmel segítik; a töröknek Magyarország meghódítására utat nyitnak. Mind-ezekért összes vagyonuk s fejük vesztését kívánja.

A vág befejezése után Sélyei Istvánnak parancsolák, hogy szóljon, ki az ellenük emelt vádat tanúkkal kívánta bizonyítatni: Szelepcsényi érsek pedig odautasítá, hogy védő ügyvédet állítsanak elő, bízván abban, hogy senki mellettük ügyködni nem bátorodik. Sélyei előbb Keczeri Sámuel pozsonyi ügyvédet kívánta, de azt a kath. papcság silentiáriussá tévé; továbbá egy pápai ügyvédet kért fel, de az, miután annak bátyját Szelepcsényi nemrég börtönben kínoztatta, e veszélyes per védelmét magára vállalni nem merte: míg végre Szedeki Nagy Ferencz, Heusler Nandor Menyhért és Szalonai István magokra vállalván, Majlátot, ki, habár igen szájas, henczegő ember levén, olykor úgy a sárkba szorították, hogy a viszonválaszra képtelenné Ion; e szorult helyzetéből azonban Szelepcsényi érsek, Kolonich bíbornok s Páffai Tamás nyitrai püspök s kancellár (mind bírák) úgy segítették ki, hogy az utasítást papírszeletekre írván, küldözték neki. Itt tehát magok a bírák vádlók és bizonyások is voltak egyszersmind. A protestáns lelkészek buzgó és eszes ügyvédei oly erélyesen s hathatósan pártolák ez ártatlanok igaz ügyét, hogy végre a bírák e szavakra fakadtak: „habár száz ügyvéd védne is benneteket, el fogunk nyomni”; miért is Szelepcsényi érsek parancsára a protestáns lelkészek védelme eltöröltetett.

Mindamellett előbb szelídseggel, igazabban mondva csel-let, akarták őket hálóba kerítni, tehát Szelepcsényi érsek vette át az álatyai szerepet, a ki szíve mélyéből a legvérengzőbb zsarnok volt, felülmúlván a legvadabb tatárt is; maga elébe hivatá az áldozatra szánt protestáns lelkészeket, rá akarván őket venni mézesmázos szavaival, hogy vagy hagyják el hazájukat, vagy pedig térjenek ki a pápista vallásra, — Hasonlót tettek Zichy, Széchenyi, Majthényi, Gilányi és Forgács Ádám.

De mind hasztalan, a prot. lelkészek egymást buzdítván az állhatatosságra, szilárdak maradtak.

És ez így ment sokáig: hol szelíd reábeszélés, hol ismét fenyegetésekkel akarák őket a fennebbi pontok aláírására venni, hogy ez által bűnösöknek vallván magokat, hivataluktól megfosztva, a protestáns községek lelki pásztorok nélkül maradjanak, minek folytán teljesen fel is oszlóítok volna.

Sopronban 25 szepességi lelkész és iskolamester aláírta magát, ezáltal az üldözéstől menekülni remélvén, de ezzel csak fegyvert nyújtottak üldözőik kezébe.

Miután a kath. papoknak egy álló hónapig tartó kísérlete sikeresen maradt, ápril 4-én egybehívták őket a rendkívüli bíróság elébe, ahol ismét Szelepcsényi az aláírásra kényszeríté őket, mondván: én ártatlan s oka nem vagyok veszedelmezteknek; de ha aláírjátok a három pont bármelyikét, éreztetni fogom veletek atyai kegyességemet. E vérszomjas szívtelen ember akará velők, kiketől lelke mélyéből gyűlölt, éreztetni atyai kegyességét, aki Eberhardon, saját várában hat református lelkész a legkegyetlenebb fogságban sanyargatott, s Németi István 80 éves lelkésznek sajátkezüleg pörölylyel s fejszével zúzta össze karját, Több embertelen kegyetlenségei majd alább elő lesznek sorolva.

Midőn Szelepcsényi, Széchenyi György (már akkor károcsai érsek), Forgács Ádám és Zichy István semmire nem mehettek a protestáns lelkészekkel: kimondák reájok a halálos ítéletet, s midőn látnák, hogy ekkor sem ijedtek meg az elítéltet, rögtön vasra verni parancsolák őket; de a poroszlók azzal menetegették magokat, hogy annyi fogolynak való bilincsük nincs. Ekkor, ennek daczára, hogy mindenjában testületileg halálra voltak ítéltet, külvárosban levő szállásaiakra bocsáták őket, kiki szabadon járván a merre csak kedve tartá. Ezt azonban a vérbírák szándékosan tevék, óhajtván, hogy a protestáns lelkészek megsökjenek, s ezzel a reájok fent bűnököt elismerjék. De egyetlen egy sem mozdult helyéről, hanem mindenütt kitartásra buzdíták egymást, bízván ártatlanságukban.

Kolonics mindenmellett, hogy az elítéltet rémületet csepegtessen, a pápai, füleld, veszprémi és lévai lelkészeket vasra veretvén, a pozsonyi várba hurczoltatá; de ez meg nem ingatá őket,

Majlát Miklós, miután látta, hogy nem boldogul, szégyenletében-e vagy dühében, Pozsonyból eltávozott, s helyébe Persich lépett, de ez sem mehetett semmire. Majláth távozása után

annak fia elment a protestáns lelkészekhez s atyját mentegeté előttük.

1674. máj. 5-én éjjel az elítélt lelkészek neveit összeírták, miután már tízszer erőték őket az aláírásra; e közben többeket megtaszigáltak s vertek, névszerint Zolnai Istvánt erősen arczul verdesték. Négyet vasra vertek s a pozsonyi várba hurczolták; Kolonics pedig egy ágostai vallású lelkész szintén a vár börtönébe záratta.

A szorongattatott lelkészek az akkori helytartóhoz A m f o r i n g e r Gáspár Jánochhoz folyamodtak, aki eleinte sajnálatát fejezé ki felettök, de már harmadnapra ígéretét visszavoná, mert a hatalmas katholikus papsággal kikötni nem mert. Bécsbe is küldötték folyamodványt az udvarhoz, de az Szélepcsenyihez küldetett véleményadás végett. Elég ebből ennyi.

Végre május 29-én megérkezék Pozsonyba Kolonics, s a fogoly lelkészeket Persith királyi ügyész által a fehérlohoz czímmezett fogadóba hivatá, ahol, midőn újra aláírásra erőszakoltatnának: az ágostaiakat a helvét hitvallásúktól elkülönítvén, az érsek udvarába vitték, kiket a reformátusok a kitartásra hathatósan buzdíták, s nehogy eltántorodjanak, két református lelkész is közibük vegyülvén, egy fogságba ment velők.

Az ágostai hitvallású lelkészeket Kolonics és Hofkircher Lajos, a kegyetlen komáromi várparancsnok csapatoknáktól maguk elébe hivaták s kérdezek: akarnak-e számkivetésbe menni vagy pedig vallásukat mentagadni? — Némelyek egyikre sem hajoltak, némelyek ingadoztak, mások ellenben megrémülvén, aláírtak magokat. A kik aláírtak magokat, azokat a jobb kézre levő ajtón kibocsátották, a kik pedig az aláírást me>tagadták (ezek 46-an levén), azokat balkézre levő ajtón a börtönbe kísérték, s délutáni három órakor szekerekre rakatván, az egybegyült nép keserves sírása között, melyet a helvét hitvallású lelkészek is szállásaikról szemlélték, a várakba szélyel-szálították, úgymint Komáromba 19-et, 'köztük egy református lelkész Köpeczi Balázs is volt; Sárvárra 8-at, Bérencsre 5-öt, Lipótvárba 18-at, ezek között 2 református volt, Ez utóbbiak mellé egy durva poroszlót adtak kötéllel, aki egészen Nagy-Szombatig ment utánnok s minden akasztófa előtt azzal csúfolta, boszantotta s fenyegette, hogy mindenjüköt felakasztja, azonfelől ütötte, verte őket. A várakba érkezvén, mindenjüköt vasra verték s bűzhödt börtönbe zárták.

Midőn Nagy-Szombatba érkeztek, egyikük a leendő nyomorúságtól eliszonyodván, katholikus vallásra tért, a többit

pedig a jezsuiták ezerfélé fogásaiKKAL hasonló tettre akarák birni, de sikeretlen. Itt a fedezetükre rendelt katonák ruháikból kifosztották őket, melyeket pénzen kellett visszaváltaniuk.

Most már csak a helvét hitvallású lelkészek maradtak Pozsonyban, a kik egymást kölcsönösen buzdíták a kitartásra, kétszek levén, ha kell, a vértanú kínszenvedéseket s a legirtóztatott halált kiállani, egyre könyörögvén a mindenhatónak, hogy edzené meg lelköket a szenvédésre s a reájok várandon vépadra.

Szelepcsényi érsek, kitől a ravaraszt eszélyességet ép úgy meg nem tagadhatni, mint a legundokabb szívtelenségét, igen ügyes csellegfogásokkal élt, az áldozatra szántak legtekintélyesbjeit egyenként vagy kevesset magukkal hivatá rendesen magához. Egy ízben II a r s á n y i I s t v á n t negyed magával rendelé lakába, s tettetett nyájassággal az aláírásra akará bírni. De ismét meghiúsult ebbeli kísérlete.

Szelepcsényi minden néven nevezendő ármányhoz nyúlt, mondván: „látjátok fiaim, én meg akarlak benneteket a veres katona (így csúfolta Kolonics bíbornokot, a különben hatalmas vetélytársát) dühösségtől menteni (holott ő maga ép oly kegyetlen vérszomjas volt, mint amaz), mert ha az megjő, mindenjában veszve vagytok, minden irgalom nélkül fog bánni veletek.”

De Harsányi s társai rendíthatlenek maradtak. A többi elítélt lelkészek nyugtalánok lónek Harsányi s társaik felett, kevés holmijukat hónuk alá vevén, felmentek az érsek udvarába, kiket az ott levő papok hívei ördög mártyrjainak gúnyolták s mindenféle káromlásokkal illették.

Megérkezvén Kolonics, ő is maga elébe idézteté Harsányit, a kit midőn az aláírásra hasztalan erőszakolt volna, börtönbe záratni parancsolá. La p s á n s z k i, ki eddig királyi tábla titoknoka volt, a poroszló szerepét magára vállalá, s a foglyot az órás házába vezeté, kit az óráslegény állhatatosságra buzdított.

Ezekután C s ú z i J a k a b o t hivatták, ezzel is minden véghez vittek, de az akaratukra nem hajolt, tehát a börtönbe hurczolták, a hová b. A n d r á s s y M i k l ó s gyóntató atyja, egy jezsuita, E i m a s z o m b a t i J á n o s lelkészhez elmenvén, monda: „uram hozzád küldött, hogy lennék szolgálatodra. Ez a jezsuitától kérdé: „küldött-e a földesúr valami pénzösszeget számonra?” A jezsuita azt adá válaszul, hogy arra nincs szüksége, hanem keze aláírására, s akkor magával haza viszi őt. Ri-

maszombati határozottan azt nyilvánítá, hogy ő lázadónak nem érezvén magát, az elébe tűzött pontokat nem írja alá, megjegyezvén, hogy Gömörmegye mindeddig nem lázadt fel, s ha azt tette volna, akkor a hozzá küldött jezsuita is lázadó lenne. A jezsuita erre azt feleié: „se a megye, se te, sem én nem vagyunk lázadóik, hanem a te vallásod az.”

Ezen a napon Kolonics parancsára 20 protestáns lelkészst szekerekre rakván, a néptömeg hangos zokogása között, Sárvárra, Eberhárdra és Kapuvárra hurczoltak. A még hátralevő 24-en Pozsonyban kemény fogásában maradtak, s Szelepesényi érsektől e célra kirendelt jezsuiták által a szemtelenséig kiterésre erőszakoltattak; segítette a jezsuitákat ebben egy váliagi katholikus pap is, aki vetélkedett velük a fanatizmusban.

E szerencsétlenek nem voltak épen vigasztalás nélkül: a zsoltárokat éjjel-nappal énekelték és annak daczára, hogy szigorún meg volt tiltva, mindenmellett találkoztak oly nemeslelküek, kikőket fogásukban meglátogaták, mint például pápáról To 1 d i M á r t o n, C s i z m a d i a M i h á 1 y nemesemberek, Győrből F ü r c l ő s M i h á 1 y, kikőket állhatatosságra buzdíták. A lelkes pozsonyi polgárság pedig élelemmel gazdagon ellátta őket. — Elment hozzájok a helybeli katholikus plébános is, de csak azért, hogy keserítse őket.

Junius 6-án szekerekre rakatván, Lipótvár felé indultak velük. Nagy-Szombatba érve, senkit hozzájok nem bocsátottak, kivéve a szemtelen jezsuitákat, kik, miután egy szó válaszra sem méltatván őket, pirulva s boszusan elkullogtak. Ami kevés alamizsnát küldtek számukra, azt az őrizetükre rendelt katonák zsebre dugták, alig juttatván egy pár fillért abból a foglyoknak. Börtönükben egész éjen át égett a gyertya, nehogy pénzöket elrejtsék. Másnap egyenként kihívatván börtönüköből, a nálok talált pénzből minden irgalom nélkül kifosztották őket, s minden a katonáknak könyörögtek, hogy ne tegyék ezt velük, azt nyerték válaszul, hogy Kolonics bíbornok parancsából teszik. A mezőre kiérvén, ott ismét ruhájuktól fosztattak meg, de békével tűrték, elő sem merték hozni, hogy visszaváltják, attól tartván, nehogy még gondosan elrejtett utolsó filléreiket is kikutassák.

Lipótvárába június 7-én érkezvén, a várparancsnoknál esedeztek, hogy elrablott ruhájokat adatná vissza; mire a parancsnok a katonáknak meghagyd, hogy a még rajtok levőt is tépjék le róluk.

Május 5-én gróf Kolonics Lipót magához hivatá

Sélyei István pápai lelkészt és püspököt, Miskolci Mihály füleld, Bátorkeszi István veszprémi, Ceglédi Péter lévai helvét hitvallású lelkészeket, és Lányi György korponai ágostai iskolamestert, kiket, midőn annyiszor ismételt felszólítására aláírásukat mentagadták volna, vasra veretés a pozsonyi várba küldé. Zolnai Pál ágostai lelkész (ez késsőbb aláírta magát) a ki hivatal megjelent, visszaküldő: mondában meg társainak mit látott.

A vasravert lelkészek a meredek várhegyre kettesével összelánczolva nagy kínok, s a népnek nagy könyhullatása közt másztak fel, ahol bűzhödt börtönbe zártak. Ekkor egy irgalmas barát mervén hozzájok, igen szép szavakkal vigasztalájuket. A fogásában a német tisztek, Kolonics meghagyásából, hol kalácscsal, hol korbácscsal vigasztalák őket.

Pünköst havának 29-ik napján Berencs várába szállítattak. Kolonics az őket fedező katonáknak megparancsolá, hogy ha valamelyik közölköd egy szót mer szólni a siránkozó tömeghez, azt minden irgalom nélkül döfjék le. Az istenfélő nők holmi fehérneműt vittek számukra, de a katonák csak igen keveset juttattak abból kezükhez.

A legelső állomáson Stomfán a katholikus vallású harminczados elejébők ment, vigasztalván, szállást rendelt nekik, s megvendégezte őket. A szenczi harminczados hasonló szívességet tanúsított irántok. Útjokban a felettek siránkozó néptől kenyérnél egyebet nem volt szabad elfogadniok.

Berencsre érkezvén, a magas begyre vasra verve gyalog kellett felmenniök, ahol előbbeni bilincseiket sokkal súlyosabb és durvább vasakkal cserélték fel, kivált pedig szegény Sélyei Istvánra oly vasat vertek, hogy ruháját szétszaghatta s lábait átmeg átlyukgatta, tönkre tévé, melyet két éven át viselvén, míg nem őrei megszánták, más, saját költségén vett bilincscsel válta fel.

A berencsi várparancsnok három héten át, Kolonics parancsára, már csak három krajczárt adott naponként egy-egy lelkésznek, s a legsilányabb fekete kenyeret, azonfelül a halálra ítéltet börtönébe záratájuket, melybe csak hason mászva lehetett bemenni, a börtön oldalain az árnyékszék rondasága folyott alá, ben béká, szúnyog, légy és ruhaféreg hemzsegett; a lég annyira dögleletes volt bent, hogy a szerencsétlen foglyok csaknem megvakultak, gyakran el-elájultak a kiállhatlan dögleletes bűztől, s már közel voltak a megsemmisüléshez.

A várparancsnok, kinek emberi szíve levén, az ártatlanul

szenvedőket szívéből szánta, felszólalt e kegyetlen bánásmód ellen, s levelet írt Kolonicsnak, hogy ő nem akar oka lenni e szerencsétlenek halálának. Mire a szívtelen főpap azt válaszolá: „ne gondolj te velők, ha meghalnak, elég nagy a berencsei hatar, majd elférnek ott.”

Junius 8-án, Kolonics meghagyásából, a börtönből előszólíttattak és rókatorkos tógájuktól, az abban levő pénzzel együtt, valamint lepedőjüktől megfosztattak az alkapitány által, sőt a mi olvasni való könyv is volt náluk, elvették tőlük, a jezsuiták sugallatából. S a mi még ennél is nagyobb kegyetlenség: senkit hozzájok nem bocsátottak, szólni egyedül kínzó hóhérjaikkal volt szabad; bármily csekély kegyadományt számukra vinni meg volt tiltva, mondván: hadd érjék be három krajczárral s fekete prófonttal.

Gyakran eljöttek messzeföldről Berencshez a szerencsétlen foglyok nejei, gyermekei, rokonai s barátai, nem sajnálván a nagy költséget, csak hogy láthassák őket, beszélhessenek velük, s győződjenek meg arról, hogy még életben vannak, de a jezsuiták markában levő s a nélkül is embertelen alkapitány be nem bocsátá őket a várba, s csakis olykor nagy könyörgés és sok ajándék után engedte meg, hogy távolról láthassák a foglyokat, s onnan egy-két szót engedtek kiáltani a kesergő nőnek, gyermeknek, rokonnak vagy jó barátnak. Továbbá e zsarnok alkapitány minden fogolynak fejvesztés alatt megtiltá, hogy rabságáról senkinek szólni, üzenni vagy írni ne merészelenjen, úgymond: „elég az, ha az illetők tudják, hogy éltek.”

Rabszabó János, pápai nemesember nagy pénzáldozatai a vár-gondviselő Tárdi Ferencznél kieszközlé, hogy a foglyokkal szólhasson s vigasztalhassa őket. Ezt a jezsuiták Kolonicsnak besúgni el nem mulaszták, aki rögtön feddőleg meghagyá a várparancsnoknak, miszerint megvárja tőle, hogy a rabok iránti eddigi engedékenységét a legnagyobb keményiséggel váltsa fel.

Történt, hogy Lászlófi László néhányszor Berencsre menvén, a foglyokkal beszélt, s egyszer egy kis eleséget is vitt nekik. Azonban ez sem maradt titokban, Kolonics a jólelkű férfit Pozsonyba idézte, ki a fogásigtól csakis Menánszki András közbenjárása folytán szabadulhatott, s jövőre jósívűséget a fogoly lelkészek iránt gyakorolni, fejvesztés alatt tiltott meg neki.

A környékbeli nép gyakran küldött élelmet a szerencsétlenek számára, de ők abból soha sem részesültek, mert a kegy-

adományt a várbeli miséző pap a káplárral s a többi katonával fölemészte.

Ugyanazon évi november hóban egy jezsuitát küldött Bérengyáre Kolonics, ki a fogoly protestáns lelkészek felett önkényüleg rendelkezett, Ezen az emberiségből kivetkőzött, fenevadhoz hasonló szörnyeteg hallatlan módon sanyargatta az áldozatra szántakat: a legzordonabb havas és fagyos tél idején, eme csontvázakhoz hasonló, agyonzaklatott félholtakkal, a vár szükségletére megkívántató fát vágatta, s azt az illető helyiségekbe fel is kellett hordaniok; továbbá 40 öl mélységű kútból kellett a vizet merítniök. Ha a szívtelen jezsuita még tovább ott marad, rövid időn halálra dolgoztatta volna őket.

Ha valaki e szerencsétlenek kiszabadításáért közbe meré magát vetni, megadta az árat. A fülekiek Bécsbe akarván menni, lelkészek kiszabadulását eszközöldök: Pozsonyban elfoglalták őket, börtönre vetették, s addig ki sem bocsátották, míg csak katholikusokká nem lettek. Hasonlón járt Kereszényi Ferencz a lévai követ is. Ciszmaida Ádámot, ki szintén Bécsbe akart utazni, Pápán a katonai parancsnok nem engedé elmenni; s így semmi baj sem érte.

E súlyos fogásuk ideje alatt is igen gyakran erőszakolták őket az aláírásra, gróf Nyári Ferencz is tett velük ilyen kísérletet, de ők állhatatosak, szilárdak maradtak.

Végre elérkezett az idő, hogy az annyiszor igért gályáakra indítsák; 1675-ik évi ápril 10-én szekerekre raktatván, Morvaország felé szállították őket.

Miként fentebb említők: Komárom várába húsz protestáns lelkészt szállítottak, ezek között csak egy volt helvét, a többi ágostai hitvallású. Útközben ezeket is kifoszták köntösök- s pénzekből a katonák, ruháikat azután pénzen kellett visszaváltaniuk.

A komáromi révnél Drahotóczy András magyar számadású várbeli kapitány, kiről minél kevesebb jót mondhatni, elég nyersen fogadta a szerencsétlen foglyokat, a várba kisértetvén őket, ahol bűzhödt börtönbe a török foglyokkal együtt elzáratván, eleinte kilencz, de csakhamar három krajczárt kaptak naponként.

Harmadnapra Drahotóczy szállására rendeltettek, midőn a katonatisztek faggatni s ijeszgetni kezdek őket:

az ágostai lelkészek engedni kezdtek, folyamodványt óhajtván a várparancsnokhoz benyújtani, hogy Kolonicsnál közvetítőjük, pártfogójuk legyen. De az egyetlen református lelkész K öpeczi Balázs ellenmondott evangélikus ügytársainak, szilárd kitartásra buzdítván a többit; a miért rögtön török vasra verték, a többi lelkészektől elkülöníték, s öt álló hónapig egyes börtönre kárhoztatva hevert. Azonban az ellagyult ágostai lelkészek is vasra verve aljas munkára hajtattak.

Kirhofer kapott a kedvező alkalmot, rögtön írt Kolonicsnak és Szelepcsenyinek az ágostai lelkészek nyilatkozatáról, kik, miután a szerencsétlen folyamodókat ganaj-hányás- és hordással, valamint más alávaló s lealázó munkával négy hónapon át gyötörték volna, azt adák válaszul: hogy most csak azon föltét alatt nyernek kegyelmet, ha római valásra kitérnek. A válasz lesújtó volt ugyan, de gyengéknek érzével magukat e pokoli kínzások elviselésére, 17 szláv lelkész a kitérésre határáz el magát, ebbeli szándékukat azonban Köpeczi Balázs-sal tudatni nem merték.

Midőn Kirhofer írásba foglalt nyilatkozásukat vévé, örömében megcsökolá a levelet, Kolonicsot és Szelepcsenyit értesíté, kik csakhamar intézkedtek a lélek-vásárlás felett, s az ottani barát által az ágostai lelkészekkel hitüket megtagadtván, meg kellett esküdniök, hogy fejük vesztése alatt, soha vissza nem térnek egyházuk kebelébe. Minek jutalmául fejenként 50, 30 és 24 forintot kaptak, azonfelül egy-egy olvasót és kereszttet nyomott kezükbe a barát, ki őket néhány napon át imára oktatván, Lipótvárába vitték, hogy az ottani protestáns fogoly lelkészeknek mutogassák; ekként remélvén azokat is a római anyaszentegyház kebelébe terelni. Hanem nagyon csalódtak, mert a kitért lelkészek szenvédő társaik előtt keserves sirásra fakadván, átkozták a perczet, melyben eltévelkedtek, mondván, hogy inkább rohadtak volna el a börtönben. Mely” őszinte valommás a lipótvári foglyokat még inkább megédzé szilárd elháztározottságukban.

Azon három protestáns lelkész, kiket meg nem ingathattak, a legnagyobb kínzásnak lőn kitéve: naponként sánczot ásattak, követ hordattak, utczát seprették s árnyékszéket tisztítottak velők, mely aljas munkára ezelőtt a török rabokat s a czigányokat kárhoztatták. Senkitől semmit nem volt szabad elvenniük, legfeljebb, ha a földet targonczázták, a jó lelkű nők lopva odadobtak nekik egy pár fillért. A komáromi lakosok

gyakran küldtek eledelet a foglyok számára, de azt a katonák mindenjárt a várkapuban megették.

A magyar számoszású Drahosóczi kapitány igen kegyetlenül bánt velők, míg nem 1675. március 10-én Lipótvárba szálították őket, a többi ott szenvedő társaikhoz.

Midőn 1674. május 30-án a 250 protestáns lelkész fejére a rendkívüli bíróság a halált kimondá; Szelepcsényi érsek hattot, névszerint: Németi Istvánt, Farkasd-i Dánielt, Gömöri Kanta Pált, Veresmarti Tamás-t, Szatmári Istvánt és Németi Györgyöt Eberhardra, saját várába vitetvén, folytonos súlyos munkával kínoztatta őket.

Azonban az úrnak ezen méltatlan szolgája, kit a királyi kegy az ország római vallású papcság s egyház fejévé, fő-áldor-nagygyá tőn, a legundokabb, vélázító kegyetlenségre vetemellett, s nem átallotta a hóhér tisztét általvenni, és sajátkezűleg gyilkolni az ártatlan s nálánál lélek-tisztaság- s nagyságban ezer fokkal magasabban álló egyéneket, az úrnak buzgó s hű szolgáit, Ugyanis, midőn vallásukat elhagyni kényszerüé őket s arra hajolni nem akarnának: mintegy megdühödt vad, csákányt s pörölyt ragadván, csontjaikat zúzta össze; minek folytán Németi István veszprémmegyei nyárádi lelkész karját holtanapjáig felkötve hordozta.

Ha pedig az érseknek vendégei voltak: a szerencsétlen foglyokat éttermébe rendelvén, háta mögé állította, aljas, piszkos szavakkal illette, gúnyolta, szemközt pökdöste, s azonfelül szolgáival pökdöstette, azután súlyos munkára hajtotta, vendégseregével együtt utánok menvén, úgy megdolgoztatta őket, hogy tenyerükből a vér folyott,

S mindez oly egyén tette, ki isteni imádást kívánt, ki ha az utczára lépett, azt kívánta, hogy a nép porba boruljon előtte, s ő azután vérbe áztatott bűnös kezeivel áldást szórt a tömegre. Vájjon van-e foganata az ily áldásnak?

Veresmarti Tamás serkedi iskolamester végre elunván a hóhérolást, megszökött, azonban elfogták és a rozoki várba hurczolták, hol az érsek addig verette s kínoztatta, míg nem vallását megtagadván, katholikussá lett. Szatmári István tapolczafői lelkész szóval ugyan megtagadá vallását, de haza térvén, ismét reformátussá lett s hivatalát holta napjáig viselte. Gömöri Kanta Pál szintén szerencsésen megme-

nekült s hivatalát elfoglalta. F a r k a s d i D á n i e l, N é m e t i György és István hasonlóképen megszöktek s szerencsé-
sen hazatértek.

Lipótvárában 39 protestáns lelkész sínlődött a legkegyetlenebb fogásban, még pedig név szerint: K a p o s i István, Káin ai Péter, Harsányi István, O t r o k o c s i Flóris F e r e n c z, J a b l o n c z a i János, K r a s z n a i Mihály, F i l e k i István, H u s z t i Mihály, S i m o n i Péter, S z a l á n c z i (vagy Szalóczi) Mihály, K o m á r o m i István, K ö r m ö n d i György, S z e c s e i János, A l i s t o l i (vagy A l i a s t a l i) 'György, S o m o d i János, S z i l v á s i István, Ú j v á r i János, S z e n t p é t e r i Márton, S z o d a i András, K ó r ó d i János, K o c s i B á l i n t, S z e n t m i k l ó s i János esperest, N i k l e c z i Samu, N i k l e c z i Boldizsár, G ó c s Mihály, M a s a r i D á n i e l, I l l y é s G e r g e l y, T u r ó c z y András, Lepő Mnus Miklós, T i n k o v i c z János, B o r h i d a i Miklós, S t u 11 e r Tamás, P a u l o v i c z Mihály, M a s n i c z i T ó b i á s, S i m o n i d e s z János, és F ö l d v á r i János. Ezek között 22 helvét, 17 ágostai hitvallású. Voltak még több ágostai vallású lelkészek is, kik Földvári Jánossal együtt katholikusokká lettek.

A fen elősoroltak 1671-ik évi június 3-án és 7-én Lipótvárra szállíttatván, kiket K é l i o M i k l ó s jezsuita és egy protestánsból katholikussá lett svécziai báró reá akarván a hitszakadásra venni, de sikereden.

Másnap a szívtelen, kegyetlenségéről elhírhedt K é l i o j e z s u i t a mindenját vasra vereté, korkülönbég nélkül bűzhödt börtönbe záratá s naponként a legsúlyosabb s legaljasabb, munkával terhelé őket, úgymint: saját börtönöket újonnan ásatta, árnyékszéket tisztítottatott velők a leglankasztóbb kutyahőben, úgy hogy az egész vár dögleletes léggel telt meg; sánsezot ástak a vár körül, meszet kevertek; s ha egyéb dolgot nem tudtak nekik adni, gabnát rostáltattak, s a portól, féregtől tisztították velők, a templom s paplak sáros udvarát fövénnyel töltötték meg; a vár körüli töltést meghordatták, s ha már a munka elfogyott: újra széthányatták velők. Néha oly szoros föld alatti üregekbe kellett a földet targonczázniok, hogy a lábukra vert súlyos bilincs miatt összerogytak, A vár

utczáit, kivált ünnepnapokon át télen-nyáron velők separtték.

Addig míg ezen tiszta férfiak a súlyos munka alatt görnyedeztek: a tolvaj, haramia s gyilkos rabokat kényelmesen pihenni engedték.

Így kínozták a protestáns vallás nagylelkű bajnokait hajnaltól sötét éjeiig naponként, s ha a jezsuiták engedelme nélküл börtöneikbe pihenni mentek, onnan is kiüzték őket, úgy hogy a földhöz hasonló, nekik odadobott fekete prófontot sem ehették meg nyugodtan.

Börtönöreik s munka melletti felügyelőik eleinte katonák voltak; kiket a jezsuiták pénzen bérelték fel a kegyetlenségre, úgyannyira, hogy összefont vizes kötéllel, bottal s fegyver agyával ütötték-verték a fogoly lelkészeket. De a katonák csakhamar eliszonyodtak ez embertelen bánásmódtól, szelídébben kezdték a foglyokkal bánni; ekkor a jezsuiták egy Károly nevű durva felügyelőt rendeltek melléjük, aki a lelkészek nyugodt méltósággal viselt türelmük folytán szintén magába szállott, s a kegyetlenséggel felhagyott.

Ezt megtudván Kolonics: a vadságáról s szívtelenségéről elhírhedt lipótvári sánta iskolamestert, Bene Jánost rendelte melléjük ostorul, aki még Szelepcsényi érsekkel is vetélkedett a kegyetlenségen, a szegény lelkészeket éheztette, verte s ütötte oly annyira, hogy már a megsemmisülésnek néztek elébe.

Mindamellett a halálra zaklatott foglyok 1674. évi december 3-tól 1675. január 4-ig egy kissé megpihentek, azalatt tudniillik, míg a vérszomjas Kélio jezsuita távol volt Lipótvártól,

Hazaérkezvén Kélio, újra hozzáfogott a foglyok kínzásához, úgymint: minden ruhájokból kivetkőzteté s csaknem meztelenül hagyá őket; az őrizetökre rendelt katonáknak oly utasítást adott, hogy, ha valamit hozatni akarnak, szívesen elmenjenek, de azt magok költsék el. Kocsi Bálintnak egy jó lelkű nő a börtönbe egy kis vajat és hagymát bedobott, melyet, midőn meg akará enni, észrevették s a szájából kirántották. Simon Jánosnak, munkaközben szintén egy nő néhány hagymát vetett oda; ezt a jezsuiták az ablakból észrevették, mind Simon, mind pedig a szegény asszonyt kegyetlenül megverették. Ismét más alkalommal az ablakból lesvén, meglátták, hogy egy pórny a foglyok mellett elhaladván, egy kis sült húst és kenyéret dobott nekik; a nőt elfogták s zordon téle idején két óra hosszáig a legfeslettebb nők pelengérjén ve-

rették. De még szomjúsággal is gyötörték a szerencsétleneket, vizet sem kaptak a katonáktól, bár mint rimánkodtak is.

Kélio jezsuita a foglyok számára küldött pénznek nagyobb részét elorozta, egy részét a katonáknak s a foglyok hóhérának, Bene János sánta iskolamesternek adta.

Börtönök olyan volt, a milyet a vad tatárok- vagy mongoloknál feltalálni sem lehetett: bűzhödt, sáros, tele béka-, kígyóval s mindenmű undok féreggel; nyáron a nagy hő, télen át a hideg miatt kiállhatlan helyiség levén, úgy hogy a megfagyástól megóvják magokat: egymás hátára feküdtek, vagy pedig, miként oktalan állatok, a szemétdombokba ásták magokat. A kik az ablakhoz közelfeküdtek, azoknak a jezsuiták által felbérelt embertelen őrizők, szakállukat, hajukat s testüköt fellobbantott lóporral pörzsölték.

S miután ennyi testi kínzások daczára is állhatatosak maradtak az Urnák ezen kiválasztott szolgái: a jezsuiták figyelme lelki kínzásukra is kiterjedt. minden nap misére menni erőltették őket. Természetes, hogy a protestáns lelkészek ennek ünnepélyesen ellene szegültek, midőn azután a legkegyetlenebb veréssel kényszerítették a katholikus templomba menni. Ott újra letérdelni s a keresztet csókolni erőszakoltattak, a mit, midőn teljesítni vonakodtak, össze-vissza verték őket, úgy hogy az egész isteni tisztelet alatt e botrány meg nem szűnt, a katholikus hívek nagy fájdalmára, kik a szerencsétlenek sorsa feletti részvétüket hangos zokogásban nyilváníták.

Ily kínzás pedig napirenden volt. Midőn Loyola Ignácz (a ki inkább törte volna ki a nyakát, mint a lábat) a jezsuitarend alapító nevenapján ismét a katholikus templomba menni kényszeríték őket, ennek határozottan ellenszegültek; ekkor a kegyetlen jezsuita Kélio, egy katona kezéből kiragadá az alabárdot, s a protestáns lelkészeket agyba-főbe verte; a dühös jezsuitát két fanatizált olasz tiszt is segíté a szerencsétlenek kínzásában. Masniczi Tóbiás s Paulovicz Mihály lelkészet egészen az oltárig hurczolták. A vérszemjás Kélio Turóczki András és Szilvási István elaggult, erőtlenséget megfogatta s a templomba hurczoltatta, kik az egész mise alatt a kövezeten feküdtek, s társaik úgy vitték azután karjaikon e félholt öregeket börtöneikbe vissza. A többieket a hóhérnál alábbvaló Kélio jezsuita összevisszaverte, s tán halálra ütötte volna, ha egy zenei Ádám nevű vén jezsuita kérelmeivel nem engesztelte volna e fenevadat.

Valahányszor a katholikus pap a beteghez nyakában az

áldozni való ostyával ment, s a fogoly lelkészek künt dolgoztak: az őrok a jezsuiták meghagyásából mindannyiszor térdre esni kényszeríték a protestáns lelkészeket; a mit, minthogy vallásuk szabályai ellen levén, természetes, hogy nem teljesítek. De mindannyiszor keservesen meglakoltak érette. Ily alkalommal egyszer a gyilkos Kélio addig verette Masári Dánielt és Kórodi Jánost, míg nem a földre omolván, a dárda nyele is összetörött rajtuk. Harsányi Istvánt, Alistali Györgyöt karddal sebesítette meg, Kocsi Bálintot tüzes fáklyával ütötte; valamint Harsányi Istvánt és Szilvási Istvánt egy német-karddal addig ütötte-verte, míg nem a vas eltörött s Harsányi 2 óránál tovább félholtan feküdt.

1675. február hóban Kélio lakától a beteg szállásáig vitte a pap az áldozni való ostyát (a venerabilét), Bene János a sánta iskolamester a künt evő foglyoknak azt kiáltá: „omoljatok térdre s imádjátok az erre menő istent.” S midőn a protestáns lelkészek szavát nem fogadták, nekik rohant egy arra betanított durva katonával együtt s kegyetlenül elverték őket, Illyés Gergely hetven éves lelkésznek a fejét bezúzta. Ép akkor ment arra az ezzredes titkára, mondván a szívtelen hóhérnak: „hát neked ki adta e hatalmat, te sánta eb, hogy az ártatlankat így kínozzad, hát nem látod: milyen elnyomorodottak?” A sánta porkoláb azt adá válaszul: „hát miért nem imádják az istent?” Monda Paulovicz lelkész: „imádjad te a tiédet, mi pedig a magunkét.” E szavakra oly dühbe jött a sánta Belzebub, hogy Paulovicznak neki rohanván, a karját eltörte, s a szegény lelkész vörözöntől elborítva, hóhérának monda: „menj el és mond Kélio jezsuitának, hogy áldozata véres, melyet ma Pilátus módjára ártatlan vérrel elegyíté.” Ezt a várban levő rimaszombati emberek is látták, de szólni nem mertek, reszketvén a jezsuiták boszújától.

A várparancsnok is szintoly kegyetlen volt, mint a Kélio jezsuita; a szegény foglyokat rugdosta, katonáival félholtra verette; így például Szent Péteri Márton t., azért, mert nejének irt és Steiler Tamást, mert egy jó barátjától levelet kapott, az utcán lehúzatta, megverette, sőt maga is hajánál fogva a földre rántotta, összerugdosta s egyesbörtönbe zártatta.

Végre mindenükből kifosztván, csaknem mezítelen hagyták őket, mindenütt pénzt keresvén nálok. A jó lelkű emberek által számukra küldött pénzen Kélio a katonákkal osztozott, megmaradt részéből pedig egy oltárt állítottak fel Lipótvár templomában, melyet azután maga Kolonics fölszentelt, s onnan szórta az áldást a hívekre.

Midőn végre sem a kegyetlen kínzás, sem Kolonics, sem pedig Sámbár hires téritő jezsuita a protestáns lelkészek szílárdsgágán kifogni képtelenek levén, gályarabságra őket küldeni elhatározák.

1675-ik évi március 11-én este egy titkos ajtón Lipótvárából 36 prot. lelkészt, kettőt, kik aggkoruk s kiállott nyomorgatásuk miatt végképen elerőtlenedtek, a börtönben hagyván, G a m a n n e r G y ö r g y kapitánynak átadván, útnak indítottak. Morvaországban Magyar Kenyér (Ungarisch Brod) városnál egy r. katholikus plébános elébök ment, sajnálközván feleltök, kenyérrel és serrel megvendégezte őket. Az ostrovai fogadóban ismét egy kath. plébános serrel s vigasztaló szavaival üdíté fel a szerencsétleneket.

A legközelebbi állomáson ismét egy kath. plébános ment elébök, a beszálló helyen megvendégező őket, mondván, hogy protestáns tudósok könyveit ugyan eddig nagy szorgalommal olvasá, de vallásukbeli embert még soha sem látott, sajnálatát s részvétét fejezvén ki a lelkészek siralmas helyzete felett. Továbbá kíváncsian tudakozván tölük azon alapelveket, melyek a protestánsokat a római egyháztól való elszakadásra unszolják. A lelkészek eleinte vonakodtak, de a plébános őszinte kérésének engedve, elmondák, hogy a pápát a szentírás ellen egyház fejének nem hiszik stb. Mire a plébános azt adá válaszul, hogy ennek elhívésére nem tűzzel, vassal és börtönnel, hanem isten igéjével kellene a lelkeket hajtani.

Március 25-én az eddig Berencsvárában sínlődő foglyokat is odaszállították, kik a leírhatlan nyomor közepette örömkönyükre fakadtak, egymás állhatatosságán örvendvén, további szilárd kitartásra buzdíták egymást, de annyira elsatnyultak s kiasztak a borzasztó szenvedések súlya alatt, hogy alig ismert egyik a másikára.

A fedezet parancsnoka kérdé a foglyokat: akarnak-e szekereket fogadni továszálításukra? Erre azonban képtelenek levén, minthogy a mi kevés pénzük volt is, attól Kolonics meg-hagyása folytán a jezsuiták s öreik kifoszták, tehát vasraverten gyalog hajtották őket sárban, vízben és fagyban, a szívtelen katonáktól döfölve, taszigálva s botütlegelve azért, mert kiéhezve s elcsigázottan menni nem bírtak, kivált az elaggult lelkészek. A nép, mely e szívrepesztő látványt szemlélte, hangos zokogásra fakadt, de segítni nem volt szabad rajtuk.

Midőn éjfél után egy fogadóhoz értek, a tikkadt s éhségtől elgyötrött foglyok a kapitánynak rimánkodtak: vétetné le

legalább egyik lábukról a bilincset, s a számukra kiszabott kenyeret osztatná ki. De egyik óhajtásuk sem teljesült, sőt a kért kenyérre nézve azt adá válaszul, hogy ezután semmit sem kapnak enni, s ő nem gondol vele, ha minden éhen meghalnak is.

Másnap két mérföldet kellett gyalogolniuk, s midőn már menni képtelenek lőnek: félbukat a vasból kivették. A Mura folyónál egy fogadóba zárván, a katonák ismét kegyetlen véressel illették őket, itt hajót fogadtattak velők tiz forintért, de ez oly szűk volt, hogy alig férhettek bele, mely alkalommal Otrokocsi Ferencznek és Masári Dánielnek a fejét egy Maximilián nevű káplár bezúzta.

Gráczban az embertelen fogadós, a kapitány engedelméből, a szegény foglyokat mindenükből kifosztotta.

Laibachban ismét óra hosszáig éhen és szomjan ültek az utczán, a bámosz nép, sőt a barátok is megszánván őket, titkon eledelet nyújtottak nekik, mert a Kolonics által felbérelt kapitány szigorún megtiltá: nehogy bárkitől valamit elvenni merészeljenek. A jezsuiták hozzájok sompolyogtak, de csak azért, hogy gyötörjék s kínozzák őket, míg Triestbe értek, nyomorúságuk tetőfokra hágott, Lábbelijök a hegyes köveken és fagyon végkép leszakadt, s azt megcsináltatni nem volt szabad; a vér annyira folyt sebeikból, hogy az utat pirosra festették; orvosi segélyt nem volt szabad igénybe venniük, hanem a kegyetlen kapitány odautalta őket, hogy a bilincset kővel verjék le egy más lábáról, mely műtét által még inkább elnyomorították tagjaikat.

Triestben a városon kívül egy ronda istállóba hajtották őket, ahol legalább kipihenni reméltek, azonban alig heveredtek le, midőn Gamanner György kapitány több tiszt társaságában hozzájok menyén, a még testükről lecsüggő inkább elfoszlott rongy, mintsem ruhának mondható darabokat letépeté róluk, s annyira kutatá a pénzt nálok, hogy a legszemérmelenebb eljárásra vetemedett, Ezekután bajszukat és szakállukat leberetváltatá, mire Nikléczi Samu e szavakra fakadt: „vegyétek el azt is, a mit a természet adott.”

Itt találtak a szerencsétlenek legelőször embertelen népre, mely látván a foglyok kegyetlen kínzását, gúnyos s kárörvendő szavakkal keseríté őket. Ez is a jezsuiták műve volt, kik a népet fanatizálták.

Heted napra mindenjájokat besorozni s katona egyenruhába akarták öltözgetni. Ennek mindenjáján ellenszegültek

mely alkalommal a szívtelen kapitány Füleki Istvánt összerugdosta s a katonák által megverette, ismét a ronda istállóba záratván őket, három napig semmi enni valót sem adatott, mindamellett a jobb szívű katonák titkon egy-egy darab kenyeres nyújtottak nekik.

April 8-án egy hajó fenekére szállíták őket, hol a hajószemétből, kivált pedig Miskolczi Mihály rohadásba esett lábából keletkezett kiállhatlan bűz oly dögleletesse tévé a léget, hogy alig bírták kiállani, azonfelül a ruhaféreg sokaságától egy percznyi nyugalmuk sem volt. Itt egy kis kétszersültet, egy kanál rist, egy darabka sajtot, s egy-egy pohár bort is kaptak, mint mondják: egy jezsuita közbenjárása folytán. (Tehát azok között is találkozott olyan, kinek szívéből nem halt ki minden emberi érzés).

Midőn Pescarába érkeztek, Kóródi Jánost vállukon, Miskolczi Mihályt pedig pokróczba takarva, félholtan kellett vinniök. De a bámulatukra odacsödült nép nem szánta, hanem gúnyolta, az embertelen Ploss Maximilián káplár pedig ütötte, verte őket,

Ettől fogva három réz fillért kaptak napjára, melynek árán három darab kenyeres lehetett venni.

Teate városában börtönbe zárva, semmi eledelet sem kaptak, úgy hogy kétségebeséükben az odavaló püspökhöz egy barátot küldtek kérelemmel. A püspök azonnal küldött számukra enni valót, úgymint egy bárányt s néhány kenyeret.

A jezsuiták mindenütt meglátogatták őket, de csak kínzásukra. Az olasz nép pedig nigromontán, ördöngös és török nevet adván nekik, nem hitte, hogy keresztenyek mindaddig, míg csak a „hiszek egy istent” el nem mondák előttük.

Már Teate városában hat közülök annyira elnyomorodott, hogy tovább nem szállíthatták őket, kettőt pedig: Selyei Istvánt és Illyés Gergelyt szamárra ültetvén, hajtották, kiket, mindenki erőtlen agg ember levén, társaik két felül támogatták, mert már ülni sem bírtak, s midőn egy szoroson áthaladtak volna, minthogy a foglyoknak félkézzel a bilincset kellett fogni, az öreg Illyést nem támogathatván, a szamárról lezuhant s mindenjárt szörnyet halt, A katonák a halott rongyos öltönyét letépvén, az út mellett eltemetetlen hagyák.

Kocsi Bálint mint fogolytársai között legerőteljesebb fiatal ember, hogy idősb lelkésztársait a katonák ütlegeitől megóvja, mindig hátul ment, minthogy rendesen a hátrólmenőket ütötték verték.

A kegyetlen Ploss Max. káplár, mivel a szamár, melyen Selyei István ült, sebesen nem akart menni, a rajta ülőt úgy összetörte, hogy a vér patakként omlott belőle.

Három fogoly nem állhatván tovább a kínzást, elszökött; ezáltal azonban csak a többi hátramaradt társaik sorsát súlyosíták.

Capra Cottában nagy könyörgéssel reávették a parancsnokot, hogy a vasat vétesse le lábaikról, melyet azután derekuk- s nyakukon kellett viselniük.

Midőn Capuában az éhségtől kényszerítve, alamizsnát koldultak, de a vakbuzgó olasz katholikus nép azt felelé: ök csak keresztyénynek, nem pedig erekneknek adnak alamizsnát. Itten Gócs Mihály, a kegyetlen kínzás alatt összerogyván, mielőtt lelkét kiadta volna, hű társaitól búcsút véve, állhatatoságra inté őket.

Midőn az áldozatra szántakat útnak indíták, 41-en voltak, de csak 30-at szállíthattak le Nápolyba, mert hat elnyomorodott foglyot Teatéban hagytak hátra, három elszökött, kettő pedig kiadá lelkét a pokoli kínzás alatt.

Május 8-án leszedték a bilincset róluk, hajukat lenyírták, a gályáakra hurczolták, s vasláncszal csatolták őket a hajóhoz.

A szívtelen emberkereskedők minden fogolyért 50 aranyat tettek le fejenként, s 1675. május 9-én a rabszolgák lajstromába iktatták, megbélyegezték s több gályáakra osztották szélyel őket szerecsen, török és német rabszolgák társaságába.

Midőn megvásárolták s az olasz tisztek átvették őket, azt kérdezek: mit csináljanak velők, hiszen csak csont és bőr van rajtok? Annyira el voltak kínozva s csigázva.

Midőn már mint lelánczolt gályarabok az éhség- s szomjúságtól gyötörtetve hevernének, nagy álmélkodva hallák, hogy a nápolyi király az érettök járó s még hátramaradt 2600 tallért nem akarván letenni, a német tisztek a gályákból kihurczolni s mind agyonlöni akarják őket, Mindamellett az akkorai nápolyi alkirály Alvarez Péter megtartván őket, a hátralék összeget lefizette.

A szerencsétlen lelkészeknek az itt kiállott nyomoruk leírhatlan. Egy kis kétszersült s víznél egyéb táplálékot nem nyújtottak nekik, a mellett ember erejét meghaladó munkára hajtották, ütötték, verték, rugdosták, gúnyolták őket, s mindig

jezsuitákkal voltak körülvéve, kik egyre azon undorító kérdés-sel ostromolták: „hiszitek-e a pápát?” Igen ám, hitték ők a pápát, de nem csalhatlannak, hanem megtestesült eleven ördögnek, a ki döfölő szarvait gyémántos arany tiara alá rejti.

A többi közönséges rab a kézi munkát értvén, türhetőbb sorsban részesült, mert üres óráiban néhány fillért kereshetett, míg ellenben a magyar protestáns lelkészek mint tudományos férfiak, semmi máshoz nem értvén, az ínség martalékai lónek.

E helyt méltán alkalmazhatni eme vallásos kifejezést, hogy meg fogha a 11an oka végzetűt a i. A foglyok ezen rettentő kínos, kétségebesett helyzetében, ezen a protestantizmustól nemcsak idegenkedő, sőt attól irtódzó vakbuzgó pápista nép közegett, az ég két nemtől küldött sorsuk enyhítésére és szabadulásukra, kik mintegy átihletve egy magasztos égi ér-zettől, az egész világtól elhagyatott szerencsétlen gályarabokat felkeresek és vigasz talák.

Ezen két nagylelkű férfiú, kiknek nevei a történelemben aranybetűkkel vannak följegyezve: Weicz György és Fülpö testvérek, hetenként egyszer küldtek enni a gályaraboknak s azonfelül pénzt adván nekik, nehogy éhen elveszzenek; sőt ruházattal is ellátták őket, s a felettesek parancsnokoló olasz tiszteket ajándékokkal tömték, csakhogy a szerencsétlenekkel szelíden bánjanak.

Ez idegenek valóban megszégyeníték azon szívtelen magyar főpapokat, kik saját testvéreiket azért, mert az istent más modorban imádták mint ők, a földig letiporván, baromilag bán-tak velük, szabadságuktól, egyetlen földi boldogságuk- s kin-csüktől, kedves övéktől megfosztván őket, halálra gyötörték és kínozták.

Volt még a két Welcz testvéren kívül egy hatalmas párt-fogójuk a szerencsétlen gályarab lelkészeknek, ez a Velenczében lakó dr. Zaffi Miklós patrícius volt, aki valamennyi európai protestáns fejedelemhez írván, élénk színekkel vázolá a vértanuk méltatlan szívedésein, s minden elkövetett Angolhon-, Holland-, Genuában, Erdélyben s Bécsben tartóz-kodó követségeknél kiszabadításukra nézve, sőt még pénzt is gyűjtött kiváltságukra.

De a szabadság órája távol volt még s hetet közülök: Köpeczi Balázst, Bátorkeszi Istvánt, Krasznai Mihályt, Jablonczi Jánost, Masári Dánielt, Tinkovicz Jánost és Sedeni Istvánt a franciák ellen Siciliába induló gályán elvittek. Ezek közölöt visszatért, de kettő: Masári Dániel és Tinkovicz

János testi ereje annyira megrongáltatott, hogy mindenkitől elhalt.

Majd mindegyike valamely tetemes sérülést szenvedett a borzasztó fáradságos s életveszélyel járó munka miatt, s ha annak erőtlenségek folytán megfelelni képtelenek voltak, a legkegyetlenebb bántalmazás- s kínzásnak voltak kitéve.

Bármint működött is Welcz György Zaffi Miklóssal együtt a foglyok kiszabadításában, a jezsuitáktól függő, hatalmuktól félő, a mellett feslett erkölcsű Alvarez alkirály nem akárá őket szabadon bocsátani.

A nagylelkű Welcz tetemes pénzösszeget ígért váltságdíj fejében, de mind hasztalan; végre csak az elaggult s teljesen elnyomorodott lelkészekért fejenként száz aranyat ajánlott; de a kőszívű Alvarez ekkor sem volt hajlandó az ártatlanokat elbocsátani.

Azonban, midőn a zsarnok Alvarezt az alkirályságban Ferdinand Giacchim Marliese de los Welezz felválta, s Ruy ter Mihály a németalföldi tengernagy hajórólának közeledési hire is szárnyált, a nemes lelkű Welcz mindenketől elkövetett.

1675-ik deczemberén Hahan János belga tengernagy is megérkezett Nápolyba, s azonnal Vireth György nevű lelkészét küldé a foglyokhoz, hogy őket vigasztalná s kiszabadulásokban működnék. Hammerei Bruijninx Bécsben tartózkodó németalföldi követ is hathatósan közreműködött kiszabadításukban, míg végre az új alkirály a foglyok ügyét a nápolyi tanácsnak átadá, hogy tárgyalás alá venné s vizsgálná meg.

Welcz György a leghíresebb olasz jogtudort fogadta fel a protestáns lelkészek védelmére, mely végre sikerült is, a tanács ártatlanoknak nyilvánítván őket, szabadon bocsátottatásukat ítéletileg kimondá.

Ez örömhírrrel Vandekornéi hollandi tanácsnok és Welcz György személyesen siettek az oly sokat szenvedett foglyokhoz; sőt a siciliai alkirály Marchese de Villa Franca is mindenketől elkövetett megszabadulásukra.

Azonban még akkor sem bocsátották őket szabadon, hanem csak febr. 11-én, midőn a hollandi hajóraj Nápolyhoz közeledett, az olasz tisztek hirtelen a gályából kimenni kénytelenek őket.

A megszabadult foglyok elébe Westhov Tóth, Vireth György számos hollandi tiszt sietett, kiket a belga

tengernagy küldött hozzájok, saját vezéri hajójára vitetvén őket.

Míg a hollandi hajókhoz értek volna, a 46. 124, és 125-ik zsoltárt énekelték hálaérzetökben, s Haan János tengernagy által a leggyengédebb fogadtatván, ki őket örömeiben sorra ölelé, vigasztalá s megvendéglé. Másnap Ruyter Mihály által hasonló fogadtatásban részesültek.

Midőn a szerencsétleneket Magyarhonból Nápolyba gályarabságra szállították, miként fentebb is említők: hatan közülök a kegyetlen bánásmód s aggság miatt végkép elerőtlenedvén, úgymint Harsányi István, már elaggult s köszvényes, Kóródi János s Czeglédi Péter lábat a bilincs térdig elrongálta, Huszti Mihály és Szécsi János szintén agg emberek s a kinos fáradtságtól végképen kimerülve levén, sem gyalog, sem szamáron ülve nem bírtak menni, Teate városában hagyattak egy ronda-istállóban, még pedig három napon át minden őrizet, de egyszersmind segély nélkül, mert az odavaló lakosság nemhogy szánakozott volna rajtok, hanem irtózott tőlük, mint eretnekektől.

Egy éjjel az őrizetökre rendelt katonák közül egy közlegény, ki szintén protestáns vallású volt, titokban öt forintot adván nekik, állhatatosságra buzdítá a lelkészeket. A százados, kinek eddig felügyelete alá helyeztettek, szintén néhány forintot nyújtott nekik, mondván, ezután más kezére kerülnek, s attól tart, hogy majd éhen kell veszniük.

Ezután börtönbe hurczoltatván, az odacsödült nép egyre gyúnyolá, keseríté őket, s egy Ferencz rendi szerzetes azt kérdez tőlük: „hisztek-e a pápába?” Kinek azt adák válaszul: „hiszszük, hogy a pápa Rómában lakik, de a pápában nem hihetünk, mert az apostoli hit tanaiban nem az áll, hogy hiszek a pápába, hanem: hiszek egy istenbe.”

Miskolczi Mihály s Kóródi János a véghetlen nyomort és kínzást tovább elviselni nem bírván, elhaltak, kiket csaknem félholt társaik a börtönből kivonszolván, eltakarították.

Az életben maradt négy fogoly lelkész kissé ugyan magához tért roncsolt egészségi állapotából, azonban majd hogy éhen el nem vesztek, mert semmi élelmet sem kaptak, úgy annyira, hogy midőn a velük egy börtönbe zárt foglyok, kik egyről-egyig békelyegzett gonosztevők levén, jó ízűn falatottak,

mohón letek, hogy valamely eldobott kenyérhaj darabkát, szilva-, baraczk-magot, halcsontot, hagymaszárat s dinnyehajat a földről felkaphassanak s azzal gyötrő éhségüket csillapít-hassák.

Végre küldött számukra az ég egy jóltevőt. Moro János ortonai jegyző, aki valamely elkövetett gyilkosságért közibük záratott, valódi atyjuk lett e percertől fogva, mert nemcsak hogy mindenét megosztotta velük, hanem ő adá nekik a tanácsot, hogy a helybeli püspökhöz s a barát gvardiánhoz segílyért folyamodjanak.

A páter gvardián személyesen meglátogatá őket s olykor kenyereset és bort küldött számukra, valamint Angelo nevű kegyesrendi tanár is nemes szívűséget tanúsítván irántok, eleséggel és pénzzel segíté őket, A teatei püspök Rudolovicus Miklós sok kegyességet éreztetett velők, mindenmellett szellemi haszonlesésből, tudtukra adván, hogy a katholikus vallásra leendő kitérésüket óhajtaná, s ezt végrehajtani több ízben megkísérté, s midőn a fogoly lelkészek szilárd állhatatosságáról meggyőződött, kegyét megvonta tőlük. A helybeli tanácshoz is folyamodtak, mely őket két hónapon át egy kis kenyérrel segílyezte.

A nagylelkű Welcz György Nápolyból küldött ugyan számukra bizonyos pénzösszeget, de azt a teatei tanács visszatartotta.

Végre Piccula osztrák százados orvosi vizsgálat alá helyezvén őket: a félholt Huszti Mihály és Szecsei Istvánt ott hagyá, Czeglédi Péter s Harsányi István derekára pedig kötelet tétetvén, mint a barmokat, maga előtt hajtató Nápolyba, a hol az alkirályhoz mervén, jelenté, hogy ismét hozott két eladni való gályarabot, azonban nem kevés boszúságára kellett értesülnie, hogy az ezekért járó díjt régen felvették a német tisztek, s Piccula semmit sem kapott.

Welcz György azonnal meglátogatá és saját asztaláról táplálta őket, míg végre Ruyter Mihály belga tengernagy Nápolyba érkezvén, az alkirály a két fogoly lelkészről neki ajándékoz. Ezek is szintén, miként már előttük a többi sokat szenvedett társaik megszabadulván, hazájukba visszatértek, habár összeroncsolva testben, de lélekben végső lehelletőkig szilárdak s erősek maradtak.

Íme a bűzhödt börtönben, éhséggel, szomjúsággal, súlyos munkával, kegyetlen veréssel, mindenmű kínzással gyötrött

s gályarabságra hurczolt 41 protestáns lelkésznek, példátlan kitartása, lelki ereje s nagysága.

Vájjon, ha a pápák történetét végig lapozzuk: hány ezen vértanukhoz hasonló jellemet találunk abban? Aligha egyet is. S nem mondhatni-e méltán, hogy a protestánsoknak is vannak vértanúik, kiknek szenvedésük s kínzásaiak vérlázítók, s szellemi nagyságuk tiszteletre gerjesztő.

A vérengző Karaffa által kivégezett protestáns áldozatok.

Midőn a gályarabságból hazatért protestáns lelkések hallatlan szenvedései köztudomássá lőnek, nemcsak a protestáns, hanem más hitfelekezetűek elégületlensége is nyílt önvédelmi harczban tört ki a zsarnok bécsi kormány ellen, mely kétségebevonhatlan tény, örült ennek, ekként remélvén a magyar nemzetet megsemmisítni, a földszínéről eltörülni. S minden az álszenteskedő jezsuiták sugallatából történt.

Éhez járult még S p a n k a u, K o b b, S t r a l z o n d o és Karaffa osztrák hadparancsnokok Magyarországon véghezvitt hajmeresztő kegyetlenségeik, mignem a zaklatott nemzet fegyverhez nyúlni kényszerülvén, gr. T ö k ö l y i Imre vészlete alatt az elviselhetlen igát lerázni megkísérté.

Hiszen maga Tökölyi Imre is a jezsuiták által áldozatra szánt egyén volt, s arra, hogy az osztrák uralkodó ház ellen fegyvert fogjon, s élet-halálra harczoljan, a jezsuiták kényszeríték, miután mint a magyarországi egyik leghatalmasabb protestáns család egyetlen örököse arra volt kiszemelve, hogy erőhatalommal a jezsuita zárdába hurczoltassék, s jezsuitának neveltessék fel. Azonban az alig 16 éves Tökölyi Imre bátor ellentállás után az ellenség körmei közül kisiklott, az akkori erdélyi fejedelemnél, a református Apafi Mihálynál oltalmat keresvén, összes nagy terjedelmű birtokait s vagyonát zsákmányul hagyá inkább, mint sem a gyűlölt jezsuita szerzet tagjává legyen, éveken át küzdött, mignem hónától távol száműzetésben halt meg.

Tökölyi a változó szerencsével folytatott hosszas harcz alatt engesztelhetlen ellensége volt az oly sok gonoszat elhintő

jezsuitáknak, közeledtére minden városból és helyből futottak a páterek, úgy mint például Eperjesen a jezsuiták által a protestánsoktól elfoglalt kollégiumot, visszaadá előbbeni tulajdonosaiknak, bár igen rövid időre, mert azt újra hatalmukba kéríték.

Ámde Tökölyi harcra ismét új ürügyül szolgált a protestantizmus irtására, miként az ide szóról szóra iktatott Tökölyi leveleből kitűnik:

Pelsüczön 1686. évi jun. 30. tartott megyei közgyűlésen Tökölyi Imrének következő tartalmú levele olvastatott.

Emericus Tökölyi, princeps ac partium Hungariae Dominus. Nem kicsiny szívünk fájdalmával, s elménk felháborodásával halljuk: a fel s alá járó, promiscue mind a nemességet, mind az szegénységet, úgy a predictori rendeket és oprimáló katonáknak, és másoknak is ugyan, de nevezetesebben Nyáradi, Szamosvári, Farkas János és Thakai Ferencz hadnagysága alatt lévőknek sokféle rettentetes excessusait; a kik templomokat felvernek, embereket különféle kínzásokkal, lábok szárának összetörésével és más kegyetlenségekkel bizonyos pénbeli quantumokra sarczoltatnak; az predicatorokat haj okon, szakállok fogva hurczolják, tagolják s verik; és minden egyéb kigondolható istentelenségeket is ullo sine respectu az ns Gömör vármegyében követtenek el; az mely istentelenségeket (a szívünk mind ezeken megesvén) reali cum effectu kívánjuk megorvosolni, és az olyan excedenseket az efféle inexorbitatiáknak követésétől vereálni, rettenteni, mások példájokra minden kegyelem nélkül megbüntetni. Parancsoljuk fejedelmi auctoritásuiik szerint, a felettes szádvári s krasznahorkai kaptányoknak, és mindenütt e tájon in ordinantiánkban lévő tiszteinknek, kik csak előttünk nevelendő becsületeket szeretik, és mi igaz hívünknek tartják magokat, a féle istentelenséget elkövető tolvajokat, minden utón, módon persequálják, incaptiválják és hogy másoknak is eleven példát mutassanak: adják mindenjárt tiszteink értésekre, a nemes vármegye gyalogjainak is; adván szabad auctoritást: hogy az ilyeténekkel hasonlót kövessenek: miként ha tiszteink nekik állított auctoritással nem élnek, magok bűnhődnek személyekben az olyanokért. Datum in arcé Tokaini 3. Junii, anno 1686. Emer. Tökölyi.

Tehát a hazánkat előzönlött császári hadak is fel lönek a jezsuiták által bujtogatva a protestánsok ellen.

S mily borzalommal emlékszünk vissza az Eperjesen állított vértörvényszékre, hol a kegyetlen Karaffa Antal

osztrák tábornok a felföldi protestánsok legjobbjait a vérpadra hurczoltatván, a legborzasztóbb kínzással végezté ki.

Tagadhatlan, hogy az eperjesi mészárszék (Laniena eperiesiensis) felállítása inkább politikai irányú volt, de ennek ürügye alatt ismét a protestantizmus kiirtásához fogtak, s a vérítélet áldozatai kevés kivétellel, minden protestáns voltak, még pedig e hitfelekezet előkelői s legbuzgóbbjai. Hogy mily undok szerepet vittek ez alkalommal is a jezsuiták, az alább előadottakból ki fog tűnni.

Az előítétek, miként érintve volt, egy pár egyén kivételével, minden protestáns voltak, de a börtönbe s a vérpadra hozzájok vigasztalóul nem saját lelkészeket, hanem az utált jezsuitákat küldték, kik a vigaszszavak helyett őket a katholika vallásra leendő kitérésre erőszakolák, sőt annál is többre vetemedtek. Így például, Periltzhof páter Czimermannak azt ígéré, hogy ha katholikussá lesz, kegyelmet nyer. A szerencsétlen hitt, de csalódott, mert azért halára ítélték; a vérpadon ismét protestáns vallásra tért s a jezsuitát elűzé magától. Czimermannak előbb kezét, azután fejét vágta le a hóhér.

Weber Frigyes szintén Periltzhof páter hasonló módon rászedte: kegyelmet ígérvén neki, ha önként vall s katholikussá lesz. Ez is kelepczébe került, saját testvérét eláztatván, vérpadra vitte, katholizált, s mégis a hóhérnak adatott át s lefejeztetett.

Egy azonkorai kezemnél levő okirat 38 protestáns egyént sorol elő, kiket Karaffa elfogatván, az eperjesi vörbíróság elé állított.

† 1. Czimermann zsigmond, az eperjesi evangélikus iskola felügyelője, ki a fennebb emiitett módon kivégeztetett.

† 2. Weber Frigyes Eperjesváros tanácsnoka, lenyakaztatott.

† 3. Fliesehacker György, nemes származású, lefejeztetett.

† 4. Rauscher Gáspár eperjesi kereskedő, kínpadra vonatott, s annak daczára, hogy mit sem vallott, jobb karját és fejét levágta a hóhér, s hulláját a bitófára függeszté.

† 5. Schönleben György, nemes tanácsnok, lefejeztetett.

† 6. Baranya György, eperjesi nemes tanácsnok s a protestáns gymnasium felügyelője, a kínpadra vonatván, tag-

jait kificzamították, az úgynevezet tspanyol csizmával kínozták, s daczára annak, hogy mitsem vallott, felnégyelve a bitófára fügesztetett.

† 7. *Schwarz János* protestáns lelkész elfogatott, de megszabadult.

† 8. *Keczer András*, régi előkelő család sarjadéka, a ki néhány országgyűlésen a magyar szabadság ügyét hathatósan védte, 64 éves aggastyán, kínpadra vonatott, hat óra hosszáig a legborzasztóbban gyötörték, s midőn végre félholtan ledobták, a hohér neje enyhítő írt rakott sebeire és érzékenyen megsiratta, de a résztvevő nőt durván elutasították a poroszlók. Ez a hozzá tolakodó jezsuitát elutasítván magától, a protestáns lelkészét, Lipóczyt hivatta magához, ki előtt ártatlanágát elmondá s a bírákhoz küldé, de a bírák nem merték figyelembe venni Keczer mentségét, a Karaffától való félelem miatt, hanem halára ítélték, feje vétetett, felnégyeltetett, s midőn szétdarabolt teste a vérpadon hevert, azt az ebek elkapdosván, a városban szerteszélyel hurczolták, miként ez a mészárszéken történni szokott.

† 9. *Keczer Gábor* a fennebb érintett András fia, alig 30 éves férfiú, lefejeztetett.

† 10. *Sárossy Márton* 25 éves nemes ifjú, lenyakzatott.

† 11. *Szirmay Miklós* gazdag nemes ur, elfogatott, azonban kegyelmet nyervén, kiszabadult, nagy váltságdíj mellett.

† 12. *Nagyidai Székely János*, kínpadra vonatván, lefejeztetett.

† 13. *Budetini gróf Szúnyog*, tízezer tallér lefizése után szabadon bocsáttatott.

† 14. *Szesnyiczky*, a fennebb nevezett grófnak jószágkormányzója, azzal együtt kiszabadult — pénzért,

† 15. *Ottlik György* elfogatott, de kiszabadult -pénzért.

† 16. *Özvegy Osztrozits* bárónő elfogatott, de 10,000 tallér lefizetése után szabadon bocsátotta Karaffa.

† 17. *Kálmáncsai* csak ekként maradt életben, hogy Karaffának minden hazudni ígért.

† 18. *Radvánszky György*, a ma is Zólyom megyében élő előkelő régi család őse elfogatott; a kínpadra vonszolták s több óra hosszáig hohérolták; protestáns lelkészöt óhajtván, hozzá nem bocsátották; s midőn a börtönben lelkét kiadá, a vérpadra hurczolták, előbb kezeit és fejét levágván,

testét darabokra aprították, mitől maga a hóhér is irtódzott, végre hullája darabjait a bitófára akgatták.

† 19. Beze g h György, Tökölyi Imre tanácsosa, öt óra hosszáig kínoztatott, testét tüzes vassal csipkedték, hét heti börtönzés után felnégyeltetett, s testrészei a bitófára szegeztettek.

† 20. Roth Ján o s t a kínpadra hurczolták, végre sok gyötörtetés után 10,000 tallér lefizetés után szabadon bocsátotta a főhóhér — Karaffa.

† 21. Radvánszky János, a kivégezett Radvánszky Györgynek 18 éves fia, elfogatott, keményen vallatták, kínpad-dal ijesztették, míg végre szabadon bocsáttatván, összes birtokait lefoglalták, melyeket csak 10 év múlva sikerült vissza-nyernie, úgy, hogy a bécsi ministerek között ezer aranyat ki-osztott. — Midőn a fogáságból kiszabadult, özvegy S z i n n y e i-Merzse-Keczer Klárához ment, kérvén tőle segélyt, hogy kivégezett atyja tetemeit az akasztófáról ellophassa. A ne-mes hölgy saját két fiát s három szolgáját adván mellé, a kik éjnek idején azt végre is hajták, a hálás gyermek vértanú aty-jának tetemeit sajátkezüleg a bitófáról levette, s a főt a szög-gel együtt, melylyel oda volt szögezve, Rádványba vitte, a test többi részét Szinyén a torony aljába takarítatá el, a szeget pe-dig ereklye gyanánt megőrzé.

† 22. Palás t h y Gábor, hontmegyei származású, Tö-kölyinek volt tábornoka, elfogatott, s midőn útközben a fede-zetére rendelt katonák leitták magokat, szolgáinak monda: „megszökhetnem, de mivel ártatlan vagyok, nem teszem.” — Eperjesen a kínpadra vonszolák, s midőn szemérem tagjába tüzes drótot szúrtak, minden vallott, a mit csak kívántak a borzasztó kínzás alatt. Ezt is a hóhér felnégyelé s testrészeit a bitófára akgatá.

† 23. Jelenik András t elfogták, de később szabadon bocsátották.

† 24. Rak sá nyi János turóczmegyei prot. nemest el-fogták, de szabadon bocsátották.

† 25. Nagymihályi László zemplénmegyei nemes, szintén szabadon bocsáttatott.

† 26. F e j a D á v i d, Kassa városának bíráját, a templom-ból kihivatván, elfogták, Eperjesre hurczolták, s a kínpadon testét annyira összeégették, hogy sebeiben férgek támadván, elrohadt és meghalt. Karaffa a börtönben 7 napig heverő bű-hödt testét, kocsira tétetvén, Kassára szállítatá, s ott a főtéren

felnégyelteié, azután darabokra szakgatva négy bitófára akasztották.

27. *Guth Zsigmond*, 12 év óta világtalan agg, elfogatott; a kínpadra vonszolták, de kinzani még sem mervén, halálra ítélték; ezt azonban *Fischer Mihály* administrator a haláltól megmenté.

† 28. *Feldmayer Simon*, ezelőtt Tökölyi szolgálatában állott, midőn értésére esett, hogy kínpadra akarják hurczolni, tollkésével szíven döfte magát. Holttestét lófarkon hurczolták Eperjes utcáin, azután felnégyelték s bitófára szegzték.

† 29. *Weber Dániel* lefejeztetett.

† 30. *Konkoly György* mészárosmester, lefejeztetett,

31. *Egy ónodi hajdú* elfogattatott, de kegyelmet nyert.

31. *Fazekas-sal* hasonlón bántak.

† 33. *Bertók János*, Tökölyi seregében volt számos, kínpadra hurczoltatván, lenyakaztatott, hulláját a bitófára akasztották.

† 34. *Székely András, s annak*

† 35.

† 36. két szolgája lenyakaztatott.

37. *Petenda György*, Pozsonymegye Szentgyörgy városából való, elfogatott, a börtönben badeni őrgróf ellen hamis tanúbizonyságot adni kényszerítettével, szabadon bocsátatott.

† 38. Egy református lelkész a börtönben halt meg; a hőhérok az akasztófa alá temették.

A fennebb elősorolt 38 egyén ugyanazon ürügy alatt fogatott el s nagyobbrészt kínpadra hurczoltatván, kivégeztetett, vagy pedig drágán vásárolván meg életét, szabadon bocsátatott, hogy a Munkács várában bezárt Zrínyi Ilonával, Tökölyi nejével levelezésben áll, mindamellett, miként tudva van.: ez alaptalan vád, koholmány volt, s hogy ez ítéletnek törvényes színezetet adjanak, hamis tanukat fogadtak. Azonban az is általánosan tudva van, hogy csaknem kivétel nélkül protestánsok voltak az áldozatra szántak, kiket a jezsuiták börtönökben s a véradon vallásukat elhagyni kényszeríték, ekként keserítvén az ártatlanul szenvedőket végperczeikben. Kétségevonhatlan tény tehát, hogy a Karaffa-féle kínzás is a protestánsok kiirtására volt irányozva, a jezsuiták sugallatából.

XII

Nyílt vallás-gyűlölség. Némely áldornagyok erőszakoskodása.

Habár még ugyanazon 1686. évi országgyűlés felszólalására I. Lipót király meg is szüntette az eperjesi vértörvényszéket, mindenmellett a protestánsok üldözése nem szűnt meg, a Tökölyi által több helyről elűzött jezsuiták visszahelyeztettek, s még sokkal nagyobb dühvel folytatták a protestánsok elleni élet- s halálharczot, s minden kitaláltak azok kínzása- s kiirtására a Rómából kapott utasítás szerint, melynek az érsekek s a megyei püspökök is vakon hódolván, hű végrehajtó voltak.

Példaként méltó felhozni Rádonai Mátyás pécsi püspöknek 1690. március 17-én kelt helvét hitvallásukhoz intézett levelét:

„Az isten áldjon meg minket mindenjában! Boldog ember az, aki a más kárán tanul. Megesett most a veresmartiaknak és a Dráva mellett lakó eretnek kálvinistáknak a minapi támadásért és zenebonáért; most tanítják őket Szigetváron, miképpen kelljen a püspökre és a császár embereire támadni. Bizony én is megtanítom azokat, a kik én nekem engedni nem akarnak és a kik ellenem támadnak. Elhitessétek magatokkal, ha minden nap én nekem huszonöt köböl aranyat adnátok is, még sem szenvédnélek el az én püspökségem alatt. Mert azt mondom, hogy az ökör, szamár és minden repeső és vízi állatok, sőt a pokolbeli ördög hamarabb nyer örökéletet, mintegy kálvinista, aki tudja, mely veszedelmes a Kálvin eretnekség. Annak pedig, aki igaz római keresztény nem akar lenni, parancsolom, hogy az én püspökségem alól eltakarodjék, mert egy tolvajt is, vagy kálvinistát, vagy meghasonlott ráczot el nem szenvédekk. Pécsen (fentebbi kelet). Jó földesuratok Rádonai Mátyás, pécsi püspök és főispán.

Íme az akkori katholikus főpapok gondolkodása s vallás türelmetlensége!

Hogy Rádonai Mátyásnak ebbeli fenyegetődzései nem pusztai ijesztgetés volt, tettleg is tanúsítá, mert még szalavári

apát korában egyszer, midőn a nádor látogatására ment volna, néhány fegyveres katonát vett maga mellé a bátoroság utazás ürügye alatt. Kőszegre érve: Simon János és Gobos Daniel városi protestáns tanácsnokokat minden ok nélkül elfogatván, Német-Újhelybe küldé fogusra, a honnan csak hat hétközött műlva oly föltétel mellett szabadultak ki, hogy sajátkezű aláírásokkal Kőszegből leendő számívetésre kötelezték magokat. A protestáns lelkészt vasra vereté, s azt szintén azon föltét alatt bocsátá szabadon, hogy ha 24 óra alatt a városból el nem takarodik, ezer tallért fizetni tartozik.

Ezekután a protestánsok házaira rontott s rabolni kezdé őket. Azonban még ezzel sem elégedett meg, hanem a katholikus lakosságnak salva guardiát kezdett osztogatni 15 krajczárért, mely ekként hangzott; „Felséges urunk salva guardiája Tamás Mihálynak, Rádonai Ignácz Mátyás szála vári apátúr és főkapitány.” Ekkor olyan hírt terjesztett a városon, hogy akatholikus hívek azért vásárolják a salva guardiát, mert két ezred sorkatona közéig, a protestánsokat elfogni s minden vagyonukban zsákmányt vetni. Természetes, hogy e hír hallatára a protestánsok megrémülvén, nyakra-főre odahagyák a várost, az erdőkbe menekültek. A furfangos apátúr épen ezt várta; az üresen hagyott protestánsok házaiba tört, s a mit csak ott talált, minden elraboltatott. Ennek ráadásául azonban még Kollonies is maga elébe idéztette a kőszegi protestánsokat két ezer tallér bírság terhe alatt. Az egész város adóját a protestáns lakosságra vetette ki, hogy ekként megunván a zsarolást, katholikus vallásra térjenek. A templomok pénzét, melyet a protestánsok Németországban s más államokban gyűjtötték, az illetőktől felvette s uzsorára adta ki.

Széchenyi György győri püspök a soproni protestáns templomot egy éjjel el akarta foglalni, s miután sehogy sem boldogulhatott, csaknem egy ezred katonával a városba való bebocsáttatását kérte, hogy a templomot hivatalos állásánál fogva megvizsgálja. A polgárság ugyanazt válaszolá, hogy a vizsgálat felesleges, mindenmellett a püspököt bebocsátá, de a katonaságot kizárta, s a bel-, valamint a külvárosi lakosság apraja, nagyja fegyvert ragadott.

Ekkor a katonai parancsnok a püspökhöz harmad magával leendő bebocsátását kérte a városba, esküvel fogadván, hogy az egész ezredet kün fogja hagyni. A polgárság hitelt adván a parancsnok esküjének, a várkaput felnyitották előtte, ki a felvonó hidra érkezvén, katonáinak intett, hogy rohanja-

nak elő. Ezt látván a rászedett soproniak, a felvonó hidat hirtelen felfrántották, a parancsnok belül, serege pedig kívül rekedt.

Midőn a parancsnok nem remélt fogásigba esvén, szélyel nézett s a nagy néptömeget felfegyverezve láttá volna, könyörögni kezdett: bocsátanak ki a városból szabadon katonáival együtt, átkozván a jezsuitákat, kik őt e lépésre reávették. Miután ez este történt, a soproni tanács oly előzékeny vendégszeretettel viselte a katona-parancsnok iránt, hogy a külvárosba éjeire tartóztatá, ez azonban meghálni sem mert ott, hanem haladéktalanul távozott csapatjával együtt.

Ez esetet a soproniak rögtön feljelenték az udvarnak, azonban ezúttal sem a püspök sem az ezredes nem nyertek elégtételt, s valószínűleg dicséretet sem.

Végre mégis csak győzött a jezuitizmus: a soproni protestánsok templomát elvették, melyet hosszú ideig nem nyertek vissza, sőt még saját lakaikban is megtiltatott vallásuk gyakorlata.

1695-ben Trencsén városában Frank János kezdé a protestánsokat kegyetlenül üldözni, a tanácsból kihányatván őket, lelkészöknek keresztelni, esketni s vallásukbeli halottait eltemetni megtiltá; a tanító ifjúságot elkergeté, az iskola ajtaját beszegezteté, a kántort s minden előkelő protestánst börtönre hurczoltatá, csupán azért, mert nem katholikusok, sokat a város főterén lemészároltatott, többet vasra veretvén, lázadók- s tolvajoknak nyilvánítá.

Azon nőket, kik protestáns férfiakkal egybekelvén, kitértek, mint valamely elvetemült, bályegzett kéjhölgyeket a hóhérral pelengéren csapatta meg, a városból kikisérteté, kiknek férjeikhez visszatérni nem volt szabad. A protestáns nemeseknek megparancsolá, hogy búcsúmenetek alkalmával ők vigyék a zászlót.

1699-ben Kálmánca István, kir. kamara biztosa, a bártfai protestáns lelkész Zábler Jánost, aki egyszersmind püspök is volt, fiával együtt számkivétesbe küldé, még pedig oly zsarnokilag, hogy naplemente előtt el kellett hagynia a várost; ráfogván, hogy lázadó. Tíz hó múlva azután kérdést intézett a királyi személynökhöz: tudná meg, vájjon csakugyan bűnös volt-e az általa előzött Zábler János?

1701-ben a bártfai bíró, a helybeli plébános s egy német tiszt ép akkor mentek be a protestáns templomba, midőn a lelkész, kit nemrég azelőtt a király engedelméből iktattak be, hi-

veinek oktatást tartott volna, parancsolván neki, hogy azonnal hagyja el a várost.

Az oly kellemetlenül meglepetett s lesújtott szegény protestáns papot, ki az öt sírva körül fogott híveinek sokaságától ki sem lehetett a templomból, a bíró ütni-vern s taszigálni kezdé ki a templomból és a városból, mígnem végre nagy könyörgésre megengedé, hogy a városnak ott készen álló kocsi-ján távozhasson.

E nyomorú diadal után az embertelen bíró visszatért a katholikus parochiára, a hol a plébánossal oly vigan lakmározottak, mintha valami veszélyes ellenséget legyőztek, futásra kényszerítettek volna. Azon jólelkű polgárokat, kik szerencsétlen lelkészöket a városból kikísérvén, vigasztalták s bizony-nyal útravalóval is ellátták, a kegyetlen bíró 200 forinttal, sőt nagyobb összeggel is megbírságolta; ezek után pedig a protestáns templomban az oltárt s a székeket összeromboltatta, a keresteléshez való medenczét, minden-nemű edényeket, eszközöket, s a két orgonát elzsákmányolá, a királyi személynök jelen-létében.

Korpona sz. kir. városa parancsot kapott, hogy a protestáns papot üzze el, harmadnap alatt. De a lakosság nem engedelmeskedett, a miért lázadással vádoltatván, őket nyomorgató királyi komissiókat küldtek nyakukra.

Hogy mennyi szenvédésen, kínzáson hurczoltattak át az üldözött protestánsok, mind elősorolni lehetlen, s csakis az érdekesb mozzanatokat hún előadni, minden túlzás nélkül, szándékom, még pedig hiteles adatok alapján.

Ha valaki római katholikus vallását elhagyván, protestáns hitre tért, vagy pedig szülei még azon a valláson voltak: az oly egyén minden-nemű üldözésnek volt kitéve.

Trencsén városában egy katholika nő protestáns ember-hez ment nőül, s vájjon férje kedvéért-e vagy pedig kíváncsiságóból — bizonytalan — el-eljárt az evangélikus templomba. A jámbor nő nagy figyelemmel hallgatta a protestáns lelkész hitszónoklatát, gyönyört s szellemi élvezetet találván a szelíd lelki pásztornak erényt s erkölcsöt hirdető, híveit felebaráti szeretetre, türelemre s kitartásra oktató szónoklatában, s anynyira el lön ragadatva, hogy önként minden reábeszélés nélkül protestáns vallásra tért.

Midőn ezt a miséző pap megtudá, a szegény nőt maga elé idézteté s kemény kérdőre voná: miért hagyá el az egyedül üdvözítő vallást, s ha vájjon nem férje kényszeríté-e reá? A

nő nyíltan elmondá, hogy e lépésre tiszta benső meggyőződése vezeté.

Ekkor a pap elkezdé fenyegetni: ha vissza nem tér az anyaszentegyház kebelébe, hóhérral csapatja meg s a városból kiseprőzteti. De a nő, ennek daczára is szilárd maradt, valamint a pap is ígéretéhez hű maradván, börtönbe záratta, a honnan ismét kibocsáttaván, határidőt tűzött ki neki a meggon-dolásra. A nő mindenellett állhatatosan ragaszkodott az új hittanhoz. Végre a katholikus plébános beválta ígéretét, az erényben s jellemben oly gazdag nőt a városból kiüzette.

E borzasztó példa azonban korántsem hatott annyira, miként azt a jezsuiták s hű társaik remélték. Ily eset igen gyakran felmerült, s olyankor a szerencsétlen nő kisdedével karján a várost vagy helységet elhagyni kényszerült, s a férjnek nejét követni, szigorú büntetés terhe alatt meg volt tiltva.

Selmeczen történt, hogy midőn a protestáns lelkész egy nőt, ki ezelőtt katholika volt, férjével megesketé, alig hogy az ifjú házaspár a templomból kilépett, a jezsuiták erővel magokkal hurczolák a mennyasszonyt, s minden lehető eszközökhöz nyúltak, hogy az anyaszentegyház kebelébe visszatereljék, de fáradozásuk sikeretlen maradt.

Midőn már a jezsuiták az élő protestánsok üldözésében belefáradtak, rajtok kifogni nem tudtak, a holtakon igyekeztek boszút állani. E szörnyek valóban semmitől sem irtództak, a protestánsokat saját temetőjükön kitiltották, úgy hogy halottaiat vissza kellett vinniök. Temetés alkalmával nem engedték meg a harangozást, úgy hogy a protestánsok saját harangjaiktól kénytelenek voltak fizetni. Ekként gyötörték, zsarolták őket.

Szintén Selmeczen történt, hogy midőn egy evangélikus meghalt, a jezsuiták nemcsak a temetőbe, hanem más hova sem engedték eltakarítni. Midőn már végre a több napon át szabad légnek kitett hulla dögleletes bűzt árasztott volna, egy katholikust temettek, mely alkalommal a szelíd érzelmű nők az evangélikus holttestét is kivitték vele, a nélkül azonban, hogy a jezsuiták észrevették volna, s így temették el. Ezt másnap megtudván a jezsuita páterek, a protestáns hulláját a sírból felásatván, kidobatták, de az istenfélő nők újra eltakarították.

XII.

A jezsuiták veszélyes működése Erdélyországban.

A vakbuzgó katholikus Bátori István, Kristóf és Zsigmond fejedelmek uralma alatt Erdélyországba befeszelt jezsuiták Bocskay István uralkodása kezdetén a négy törvényes vallás öszhangzó akaratából, mint minden gonosznak okozói, örökre száműzve lónek, de nem is ok nélkül, mert ezen megtestesült sátánok csakhamar arra ingerlék a magyar királyt s osztrák császárt, hogy miután Bocskay fegyver-hatalommal vívta ki a protestánsok szabad vallás-gyakorlatát, azt nem csak hogy szabad, sőt üdvös is felbontani. S erről egy nyomtatott munkát is tettek közzé a jezsuiták Bárszony István váradi püspök neve alatt.

Mindamellett 1604—1696-ig, tehát majd egyszázadon át be nem férkőzhettek vagy is nyíltan fel nem léphettek Erdélyben, a nemzeti fejedelmek uralkodása alatt, következőleg, e korszakban itt nem történtek vallás-súrlódások, s e tekintetben valóban boldog állam volt Erdély.

Azonban azt mondja Cserei Mihály: „noha a jezsuiták nyilván szokott köntösökben nem mervén bejönni az ország kemény végezése ellen, hol katona köntösben, hol az erdélyi secularis páterek köntösében sokan jöttének be. Ilyen vala Keleti Zsigmond kolosvári és Baranya László fejérvári papok, mindenik factiosus gonosz practicálódó és a mi (reformata) religionkat halálban gyűlölő s üldöző emberek.”

Ezen átöltözködött két jezsuita látván, hogy I. Lipót császár, miután II. Apaífit a fejedelemségtől megfosztván, Bécsben letartóztatá, ura lón Erdélynek, legelőbb is Apor Istvánt, mint az ország egyik fő emberét s a mellett vakbuzgó katholikust, hálójukba kerítvén, a protestánsok ellen felbujtoga-ták, mindenekelőtt azon törekedvén, hogy miként Bátori Zsigmond korában, Fehérvárt, Udvárhelyen s Kolosvárt megfeszkelhessék magokat. Mindennek kiviteleért Apornak bűnbocsánatot s örök lelki üdvösséget ígértek.

Apor István minden elkövetett, s legelőbb is a bécsi mi-

nisteriumnál tett lépéseket, de míg a nagy befolyású Kinszki élt, semmit sem eszközölhetett a jezsuiták javára, sőt annak utódja, Kolonics bíbornok sem tudá a császárt egyenes, hanem csak is álúton rá venni arra, hogy az annyira utált s az ország-ból örökre száműzött jezsuitákat az erdélyiek nyakára erősza-kolja. De a protestánsokat s magyarokat lelke mélyéből gyű-lőlő Kolonics cselhez nyúlt, s I. Lipóttól ravaszul csikarta ki az arra való engedélyt, mondván, hogy engedje meg a császár, hadd küldhessen ő oda magától jezsuitákat, s ha annak a más három vallás közül bármelyik ellene mond, azonnal visszahívja őket.

S ekként sompolyogtak be az isten szolgáinak köntösébe öltözött ördögök. Bánffy György a kormányzó óvakodott elle-nök kikelni, a többi főür sem mervén őket megsérteni, jól tudván, mily nagy kegyben állnak a császári udvarnál, s ekként a báránybörbe bújt farkasok Kolosvár, Fehérvár, Udvar-hely, Marosvásárhely, Brassó, Szeben és Fogaras városokban letelepedvén, elkezdekk szőni az ármányt s hinteni az egyenet-lenséget.

Felette érdekes adatokat említ Cserei Mihály a jezsuiták-ról, a többi között azt mondja, hogy Budához közel Porcz (?) (talán Puszta-Pencz, Váczon felül) nevű faluban levén egy kép, rá fogták, hogy sírt s arcán könyek perdültek alá. Ez ese-ményt legelőbb Chuzáni tábornok irta meg Apor Istvánnak, a ki ott közel állomásozott, tréfásan megjegyezvén, hogy a szűz Mária képe a németeket siratja, kik Magyarország javáért ve-rőket ontják, mégis oly rósz szállásuk van. Mire Apor azt adá válaszul, hogy nem a németeket siratja a kép, hanem mivel szűz Mária Magyarország védasszonya, kinek oltalma alá első magyar király szent István bízta a nemzetet, látván, mily ke-gyetlenül sarczolják a németek a magyarokat, azokat siratja.

Ezen faképet a császár, jezsuiták tanácsából Bécsbe vi-tetvén fel, miután két év múlva a törökön fényes diadalt aratott volna, e nagy győzelmet a jezsuiták nem az isteni gond-viselésnek, hanem e képnek tulajdoníták, mondván, hogy annak sírása eszközölte mindazt, a kép hallatlan bálványozásban ré-szesült, a töröktől nyert zászlókkal s fegyverekkel, drága arany láncokkal s gyöngyökkel felékesíték, s nagyszerű szertartásos menettel ezrekre menő néptömeg követte, s földre borulván előtte, imádták, sőt maga a császár összes udvarával is részt vett az ünnepélyes menetben.*)

*) Cserei Mihály története 1661—1711. 256. lap.

Ugyanez időtájban Szamosújvárhoz közel egy oláh templombeli képre ráfogák, hogy sírt és onnan Kolosvárra hozák a monostori kápolnába. Azt mondja Cserei, hogy ő is szorgalmasan megvizsgálta a képet, de bizony semmi jelét sem látta, hogy az arczáján köny folyt volna le. *)

A jezsuiták fő- és alapelve volt: azon országban, melynek a zsírját szívják, hálául az egyenetlenség magvát elszórni, a honpolgárokat egymás ellen bujtogatni, hogy a zavarosban an-nál könnyebben halászszanak. Tehát Erdélyben is a katholikusokat a protestánsok s más vallásfelekezetek ellen felbujtогaták.

A katholikus párt élén a bigot, de nagy tekintélyű s dús-gazdag Apor István, akkori erdélyi kincstárnok állott, a protestánsok jogait pedig a legnagyobb észtehetséggel bíró Bethlen Miklós hathatósan védelmezé. De a katholikus párt az udvar által támogattatván, győzött, s a protestánsok s más vallásúak csakhamar sok méltatlanságnak lőnek kitéve, miután a jezsuiták az országba feszkelvén magokat, Kolosvárt a hely. hitvallásúak óvári templomát s a mellette levő szép kollégiumot az unitáriusoktól erőszakkal elfoglalák; a monostori birtokot pedig Kollátorith György utódjaitól a reformátusok pénzével kiváltották s szintén elfoglalák.

A vakbuzgó Apor István Tövisen az elpusztult templomot megújítatá, melléje zárdát építvén s fehérbarátokat tele-pített oda, kik azután hálául alapító pártfogójuk halála után, annak saját birtokát elfoglalván, az örököket kiutasították onnan. (Ilyen bálás ez a kámzsás-csuhás faj.)

Azonban mindenkiabb messzebb haladtak: az erdélyi dézmákból tízet válogatva nyertek a császártól a kath. klérus számára; valamint a kathedrális cenzust kicsalták a fiskus kezéből a jezsuiták. Száva Mihály a borbándiakat ígérettel s adománnyal katholika vallásra téritte, s az ott való templomot a reformátusoktól erőszakkal elvévé. Gyulafehérvárit pedig a Bátori-templomot szintén elvették, sőt azzal meg nem elégedvén, a reform. kollégium melletti épületeket német katonaság erejével erőszakosan vévén el a reformátusoktól; amiért Rabutin, Erdély akkori hadparancsnoka Apor Istvánt el akar fogatni, minthogy tudta s akarata nélkül fegyveres hatalmat vett igénybe. Rabutin egyáltalában ellene volt a katholikus,

*) Cserei Mih. hist. 255.1.

illetőleg a jezsuita hatalmaskodás- s erőszakoskodásnak, késsébb azonban a felülről kapott rendeleteknek fejet hajtani kényszerült.

Ezután csakhamar a császári diploma ellenére püspököt helyeztek be Erdélybe, I I I é s A n d r á s csíki székely fit, ki Magyarországon nyert kiképzést, de a kiről Cserei Mihály azt mondja: „E valóban alkalmatlan s haszontalan ember vala, a bort szerette meginnya, s minden discursusa csak abból állott, mint kellene az eretnekeket Erdélyből kiirtani, különben semmi tudománya nem volt, s magok a pápista urak szégyenlettek dolgait.....”

A püspöki birtokok nagyobb része a kathol. urak kezén levén, eleinte tehát nem a legfényesb helyzete volt az erdélyi püspöknek; lakhelyül az alvinczi fiskális kastélyt jelelék ki számára, de ott sem maradt sokáig, mert a Rákóczi-féle mozgalmak alkalmával kiúzték onnan a kuruczok.

Vizkeleti s Baranyai páter, valamint a többi jezsuiták tanácsából katholikus statust állítottak fel Erdélyben, melynek saját hivatalos pecsétje levén. Ennek az lön az eredménye, hogy két-három egyén a többinek tudta s hire nélkül egyre irkált Bécsbe, a többi vallásfelekezetek ellen bujtogatván a kormányt. Ezek között Apor István, Mikes Mihály és Haller István voltak a fők.

A népszerű s közszeretetben álló Keresztesi Sámuel, kit az ország választott praesidensnek, s közmegelégedésre vitte hivatalát, Apor István ármánykodása folytán az udvarnál anynyira eláztatták, hogy a diploma ellenére hivatalától megfoszták, Haller Istvánt tevén helyébe csak azért, mert katholikus volt. Sőt minden országos fő tisztségre valamely ürügy alatt katholikus egyéneket szúrtak be, olyan császári rendeletet eszközölvén ki, hogy minden tisztségre három egyén terjesztessék fel, kiknek egyike pápista legyen. Természetes, hogy a mindenható Kollonics akarata folytán a katholikus erősítetett meg, a többi pedig kimaradt.

A jezsuiták azonban nemcsak a protestánsok, hanem az óhitűek lélekszámát is megkevesítő törekedtek. Az eszme Kollonics bíbornoké volt, aki Magyar- s Erdélyországban egyiránt hévvel működött azon, hogy az óhitűeket a római egyház kebelébe terelje. A közvetítők s fő segédek, szóval a bíbornok jobb keze ebben is a minden roszra vállalkozó jezsuiták voltak, kik legelőbb is az erdélyi román püspököt Athanázt sok fényes ígérettel eláltatván, a katholikus egyházzal való egyesülésre

unszolák, a román papoknak a jobbágyság, az eddigi évenkénti dij- s dézmaadás (melylyel a földesuraknak adóztak) alóli főmentést Ígérvén.

Nehogy ezen eljárás erőszakosnak látszassék, s e miatt lázadás támadjon: a jezsuiták Kollonics érseknél oly értelmű pátenst eszközöltek ki, hogy minden román papnak szabadságában álland azon valláshoz csatlakozni, a melyiket választja. Erre nézve biztosokat is neveztek ki minden vallásból, kik a román papságot összehíván, nyilatkozatukat felvegyék.

Mindez azonban csak ámítás volt Kollonicstól, mert azon román papokat, kik a reformata vallással akartak egyesülni, Athanáz püspök, a jezsuitáktól felbujtогatva, élet- s halálra kezdé üldözni, miként ez például Hunyadmegyében történt, a hol néhány román pap lakára német katonákat küldvén, minden vagyonukat elzsákmányoltatá, börtönre hurczoltatván, kincsoztatá őket. Ily embertelen önkény ellen több előkelő ref. úr, kivált a nagy eszű s tekintélyű Bethlen Miklós felszólalt, az erdélyi hadparancsnok-, sőt a császárhoz folyamodott a szegény román papok ügyében; azonban minden fáradozása sikeretlen lön s a jezsuiták akarata itt is győzött, mert habár a császári nyílt rendelet védelme alá vévé a román papságot s szabad választást engedélyezett nekik, de a Rabutinhoz menesztett titkos rendeletben meg lön hagyva, hogy minden erejével azon legyen, miszerint a román papok a katholikusokkal egyesüljenek.

A román püspök a sok fényes ígéret által eltátorítva, összes papjai nevében kinyilatkoztatá, hogy a római pápát egyházuk fejének elismerik s a kath. vallás dogmáiban egyetértenek; s csakhamar reá valamennyi román esperest és papot Fehérvárra gyűjtvén, nagyszerű szertartással katholikus püspökségre iktatták; ezekután Bécsbe menjén, a hol Kollonics által előzékenyen fogadtatott, nagy kitüntetésben részesült, s azt mondja Cserei; „egy arany láncot vetettek a nyakába. A lön minden promotioja. Mert mint az ördög, addig keresi kedvét az embernek, míg bünben ejtheti,,azután pórázra fogván, ott hordozza, a hol akarja, püspök uramot is, míg lábáról leejthetek, nagy submissióval becsülék a pápisták, azután elrántanak minden directiót kezéből, és egy jezsuita van szüntelen mellette, a kinek hire s akarata ellen még csak egy levelet sem szabad másnak íratni, nem hogy egyebet valamit cselekedhetnék, s örömet renunciálna az uniónak, de nem engedik. Ha sót ett, ígyék, mert bizony megtölték a pohárt.”

Miként már fennebb érintve volt, Erdélyben Apor István volt a protestantizmus legelfogultabb ellene azért, mert a jezsuitákat bálványozta. Apor mint az ország kincstárnoka s dús gazdag férfiú, nagy befolyással bírt a többi katholikus urakra is, szóval minden képes volt kivinni, Kollonicsot ő bujtogatta leginkább, aki kapván az alkalmon, Lipót császárnál könnyű volt neki kieszközölni ama nevezetes diplomát, a mely Erdélyben a protestánsok egy százados teljes szabad vallásgyakorlátát s az azzal egybekötött jogait nemcsak korlátolá, de rútul meg is csonkítá s részben semmivé tévé. Ezen diploma első pontja így hangzik:

Hogy a mely katholikus birtokos földe- s szőlőjében termett dézmát eddig a református lelkészeknek, tanároknak adtak, miről világos adományuk levén s melyet a császár diplomájában meg is erősített, — ezután a katholikus papoknak adatik.

A diploma többi négy pontja a r. katholika vallást a protestáns vallással egyenjogúvá teszi, a mi méltányos is.

Azon percertől fogva, midőn az átkozott jezsuiták Erdélybe újra befészkelek magokat, vége lett az egyetértésnek. A szébeni királybírót Szász Jánost reá vették, hogy az evangélius szászok a katholikusokkal tartsanak, mert csak ekként gyengülhet meg a magyar párt, amely Erdélyben nagyobbrészt hétvét hitvallásúakból állott s ma is áll.

A reformátusok leghatalmasb támasza Bethlen Miklós, sőt maga az ország kormányzója Bánffy György is helvét hitvallású, ele gyenge, félénk ember volt, a jezsuiták-, kivált pedig Kollonicsel nem mert kikötni, mert hivatalát félté, tudván, hogy a protestáns gyűlölő bíbornok nagy befolyású egyén az udvarnál. S ekként a protestáns ügy mindinkább hanyatlásnak indult Erdélyben, ahol addig uralkodó vallás volt — ha tudniillik a vallást uralkodónak lehet nevezni, de azzá lenni I. Lipót alatt megszűnt, sőt napról-napra mindinkább elnyomattott, míg ellenben a katholika vallás hatalmasan felemeié fejét.

Ha valamely előkelő tisztségre s hivatalra protestáns embert akartak választani, annak a jezsuiták s más fajtáu barátok nyíltan ellenszegültek, katholikus híveik előtt a protestáns vallás ellen hathatósan szónokolván, azzal bujtogatták fel a tömeget, hogy vallásukat a protestánsok el akarják nyomni, s az isten tudja, mit nem hazudtak még nekik s mivel nem ijeszgették őket, hiszen mindenre fel levén hatalmazva, tehát minden aljas s veszélyes eszközhöz nyúltak.

XIII.

II. Rákóczy Ferencz korszaka.

Rákóczy magas kiképzettséggel bíró, s mint protestáns atyától származott egyén, a szó szoros értelmében felvilágosodott s türelmes fejedelem volt, de a jezsuitákat, kik nagyanyja felett uralkodván, kincsének nagyrészétől megraboltták, s őt magát is sokáig körmeik között tartván, hosszú ideig sanyargatták, lelke mélyéből gyűlölte s utálta.

Rákóczi ép úgy, mint mostoha atya Tökölyi Imre, jezsuitának volt szánva s nevelése azokra bízatott, de a végzet másként akár: egy nagy nemzet vezérévé tevén őt, mely a haza sérveit fegyverrel akará orvosolni.

A Rákóczi-féle mozgalom főока leginkább a vallás-sérelmekben rejlett, s itt is a jezsuiták gonosz s titkos működése volt a jáékban. A r. katholikus áldornagyok nagyobbrészt, úgymint: két érsek s 23 püspök, a szabadságharcznak ellene levén, Rákóczi pártjára nem állott, székhelyét odahagyván, a császári sereg által megszállott részekbevonta magát. Egyébbiránt ez történelmi, még pedig meg nem czáfolható tény, fyogy a r. kath. klérus nem igen buzgott a szabadságért. „

Rákóczy Ferencz nemcsak tudományosan kiképzett, hanem a természettől ritka nemes szívvel megáldott, s gondos nevelés és tanulmányozás által magasan gondolkodó tehetséggel bíró, s a szó szoros értelmében uralkodásra hivatott férfiú volt;*) ő minden vallásnak jogait tiszteletben tartá, s nemengedé sérteni, annál kevésbbé lábbal tapodni. Egészen másként gondolkodott Rákóczi kegyencze, leghűbb barátja, tántoríthatlan híve s jobb keze, gr. Bercsényi Miklós, aki különben oly lelkes magyar s hazafi volt, kihez hasonlót honi történelmünk keveset képes felmutatni, valamint nagy diplomata, tudományosan kiképzett s éles eszű férfiú volt; de egyszersmind—fájdalom, — elfogult protestáns gyűlölö, s nem hogy vallásában túl-

*) Ezen állítást az általam átolvasott s leírt Rákóczi-féle okmánytár pár ezerre menő eredeti leveleiből meríttem.

buzgó, hanem bigot volt, s tele babonás előítéettel, melylyel agyát gyermekkorában jámbor papjaink teletöltették.

Ezen állítás tán kissé túlszigorúnak s vakmerőnek látszik lenni, melyet eddig egy történész sem jegyzé meg, de én határozottan merem állítani s hozzáteszem: ha Rákóczi is hasonló gondolkodású, a protestantizmusra bizonynal nagy nyomást gyakorolt volna.

Nem egy, de több sajátkezűleg írt levelét olvastam Ber-csényinek, a hol a protestánsok ellen epésen kifakad, különösen, midőn egy csalóközi községbé a református hívek több év előtt onnan elűzött lelkészüköt visszavitték s vallás-cultusukat újra életbe léptették: Bercsényi arra ösztönzé Rákóczyt, hogy ezt ne engedje, úgymond: „ezért nincs rajtunk Isten áldása felséges uram, mert a kálvinista religiónak szabad motusát megengedjük.”

Mindezekre azonban Rákóczi vagy nem felelt, vagy pedig eszélyes országlári s nyájas emberi modorával megnyugtatá a különben kitűnő tulajdonokban oly gazdag jó hazafi Bercsényit, vagy talán mosolygott magában a morgó öreg ur indignatióján, de a vallási ügyekbe avatkozni mindig óvakodott, s egyiknek jogait sem sérté meg.

Az 1707-ki nevezetes ónodi országgyűlésen Rákóczi fő gondja odairányult, hogy a haza nyugalmára annyira veszélyes jezsuita-rend Magyarországból örökre száműzessék. S ebben nemcsak a világi rendek, hanem a jelenlevő katholikus áldor-nagyok is egyhangúlag beleegyeztek.

Néhány megye, a hol a jezsuitáknak kollégiumaik voltak, azok által felbujtогatva, az országgyűlésnek ezen végzése ellen felszólalt, okul hozván fel, hogy nekik is saját gyermekéik e rend tagjai, valamint hogy az ifjúság nevelése ezáltal szenvedne, a katholika vallás hátrányára lenne; s a mi legfőbb: a jezsuiták száműzetése által a pápa haragját magára vonná az ország; ők tehát abban bele nem egyezhetnek. Továbbá érvül felhozván, hogy mióta a jezsuita-rend a hazában megtelepedett: a tudományok virágzásnak indulnak, a tanuló ifjúság nagy előnyére, kiket a páterek díjtalánul, ingyen oktatnak s tiszta keresztenyi jó indulatból a fáradságot nem sajnálják; s a mi legüdvösebb: az emberiségre oly veszélyes eretnekséget (már t. i. a protestantizmus felvilágosodott tanait) lassanként kigyomlálják; ha pedig a jezsuitákat elűzik, mind a tudomány hanyatlásnak indulna, mind pedig az eretnekség elszaporodnék az országban.

Az egészen a jezsuita gondolkodást s írályt észre lehet venni, mely bizony nyal azok tollából származott.

E néhány megye felszólalására a különben vallását tiszteletben tartó katholikus Rákóczi ezt adá válaszul:

„Hogy a megyék nem tudják mit kivannak, s óhajtásuk által saját s az ország romlását akarják előidézni. Mindaddig, míg a jezsuita rend életbe nem lépett: a vallás s a tudomány egyiránt jobban virágzott, s nagyobb haladást tett. A mit ez időszerűit a jezsuiták tanítnak, az korántsem az ő találmányuk, mert azt csak másoktól sajátíták el; sőt az istenézetet (a theologiát) is nem a maga tiszta valóságában is adják elő, hanem agyafűrt zofizmákkal s ferde elveken alapuló bőlcselettel megzavarják, s haszontalan áltanokkal töltik az ifjúság fejét, korcs nevelést adván nekik, tévűtra vezeti, de igen is szorgalmasan oktatják arra, miként lehessen a napfénynél tisztább igazságot elcsúrni-csavarni, s erkölcsileg tönkre teszik. — Szóval: a jezsuiták összes tudománya hazugságból áll, mely akkor tűnik ki leginkább, ha az áltatok nevelt ifjak a nyilvánosság terére lépnek.

„Mily istentelen s a kereszteny vallással ellentében álló elvet csepegtetnek a zsenge ifjúság szívébe, hogy tudniillik-hamisan esküdni nem bűn, ha a körülmények kényszerűsége követeli, csak bensőleg mást kell gondolni.”

„A hasznos szak-tudományokat megvetik, mert a gyógy-, mér-, jog- s építészettant nem tanítják s nem is akarják. S mily vakmerő s szemtelen kérkedés az, hogy a jezsuiták ingyen oktatják az ifjúságot. Hát nem bir-e a jezsuita-rend számos nagy urodalmat az ország határán belül, melyből tagjai nemcsak hogy kényelmesen élhetnek, hanem dőzsölnek és sok alávaló célra is áldozhatnak pénzt.”

Remonstrálja továbbá Rákóczi, hogy a jezsuiták „az is-teni szolgálatot is nem úgy mint a régi jó szerzetek, hanem épen *comedia módjára**) sok czifra készülettel s pompával viszik véghez, hogy a tudatlan község azoknak nézésével s azoknak való álmélkodásával inkább hozzájok édesedjék; és hogy a római pápával titkon conspirátiót tartanak, sem a királynak, sem az országnak magokat hűségre kötelezni nem akarják, hanem csak egyedül a római pápának, kinek authoritását tüzzel-vassal készek oltalmazni az ország veszedelmével is; hogy

*) Cserei Mihály *históriája* 380. I.

az eretnekek kiirtására erős hittel kötelezik magokat, s noha tudománynyal öket nem tudják megtéríteni, de erővel s persecúoval addig kényszerítik, míg az országot felháborítják és a más valláson levő uralkodókat efféle tetteikkel felizgatják, s annál inkább gyülöltté teszik a kath. vallást azok előtt, midőn baromi zélussal, melyet a szentírás kárhoztat, a karván a r. kath. hítet szaporítni. Ezzel inkább hátrányára, mintsem előnyére vannak.

„A jezsuiták egy államnak sincsenek hasznára s egynek sem hívei, mert mindenütt az isten dicsősége (ad majorem Dei gloriá) terjesztésének..színe alatt, saját javukat s előnyöket hajhászszák, miként az leginkább az ő sorsán (t. i. Rákóczyón) bebizonyult, midőn őt a császár előtt bevádolták, s egyszersmind az ellen felbujtогatták, ők fojtatták el, valamint ők is szabadították ki a fogságából; egyfelől halálra ítéltették, másfelől Lengyelországban titkon pénzzel segélyezték, hogy hadakat gyűjtsön s a császár ellen pártot üssön; egyfelől Magyarországon Nagyszombatban s Erdélyben Kolosvárt neki hízelkedvén, diadalíveket emeltek számára,*) másfelől a császár győzelmén nyíltan örvendeztek; míg a császár legnagyobb ellenségével, a francziával titkon egyetértenek, azalatt a császár előtt a francziát kárhoztatják s átkozzák, hogy ekként, ha a franczia s a magyarok a császáron győzedelmeskedni találnak, azoktól hasznos húzhassanak, ha pedig a szerencse a császár fegyvereinek kedvez: a legyőzött magyarok elfoglalt birtokaiból dús adományban részesülhessenek.”

„A jezsuiták — monda továbbá Rákóczy — nemcsak a kereszteny államokban, hanem Indiákon s Kínában is hasonló

*) A kolosvári jezsuiták két kézre tudván jáczodni, páter Kapi intimájából nagy költséggel] porta triumphalist erigálnak benn a városban Székely Lásdóné háza előtt, különb-különbféle picturákkal s emblémákkal, gyalázatos hízelkedéssel s hazugsággal Rákóczi Ferencz dolgait az igazságnál feljebb magasztalván és a római császárt alázván. Láttam ón is azt a portát, s nevetséggel olvastam a szent atyák hazug inventióit.....A német ármáda.....Kolosvárra érkeztek. Már a jezsuiták a tnumphalis portát egyben rontották vala β páter Kapi elszaladott vala. A német generálok elhordatták vala a porta eszközeit, és megégették, a jezsuiták házáira pedig dánusokat rendelének quártélyban, lutheránusokat, hogy annál inkább mortificálják őket. (L. Cserei Mihály históriája 351. és 355.1.)

álnok politikával élnek, hol azt mívelik, hogy a kínaik vallás alapítóját Confuciust (Kon-fu-csi) tisztelik, míg ellenben mint keresztény hithirdetők a r. katholika vallást terjesztik, azon okból, hogy e kettős réven kincset gyűjthessenek.

Felemlíté azt is, hogy mily hálátlanok voltak az ő nagyanyja Bátori Zsófia iránt, kinek minden kincsét kicsalták, elrabolták, s azt lágákba rakván, mintha könyvekkel lettek volna tömve, el akárák szállítni, de Tökölyi Imrének, az ő mostoha atyjának tudtára esvén a gazság, a lágákat visszahozatá, s minden azokat felnyiták, nagy kincsre találtak.

„Egy uralkodó kincstára sem oly dús tartalmú, mint a jezsuitáké; a kormány gyeplőjét mindenütt ők ragadják a kezükbe, az általok nevelt ifjúságot ügyesen elámitják, erős hittel saját javukra lekötelezik, s a legmagasb állásokra előmozdítják azért, hogy az ő érdekeket védeni tartozzanak. A világiak közül senki sem mer ellenök kikelni, s ha olykor találkozik is oly bátor, elszánt egyén, azt a jezsuiták kiátkozzák, vagy pedig álutakon veszélybe döntik, romlását idézik elő.

„S mily bal felfogás s balga töprenkedés az, ha a megyék azon aggódnak, hogy a jezsuita rendben levő gyermekéik száम्म-ूवे lesznek, holott a jezsuita rendszabályok értelme szerint: nálok épen az rovatik fel legnagyobb érdemül, a ki szüleit s rokonait örökre megveti s megutálja, a mire minden jezsuita növendéknek meg kell esküdni, különben addig fel sem veszik a rendbe.

„Más valláson levő uralkodók országai mily szépen s bőlcsen kormányoztaknak, mert becsületes emberekből áll a tanács-testület, míg ellenben azon katholikus fejedelmek országos dolgait, kiknek udvarába a jezsuiták befurakottak, fenekestől feldúlták. A római császár birodalma is azóta hanyatlak, mióta I. Ferdinánd alatt e ”veszélyes rend Magyarországba feszkelte magát.”

Elősortolá azután számtalan gonoszságaikat, melyek a pogány s vad bárdolatlan népnek is gyalázatára válnának; s végre azzal fejezi be, hogy „csak menjenek ki Magyarországból a jezsuiták, s mint a máltaiviták, kik, ha az összes keresztenység meg is békéllene a pogánysággal, hittel köteleztetnek örökké a török ellen való hadakozásra, ők is egy oly szigetet keressenek a magok számára, s onnan hadakozzanak az ertenékek ellen, vagy hagyjanak békét a keresztenyeknek, bízzák

más szerzetekre azoknak kitérítetését, ök pedig, ha olyan szent és buzgó férfiak, menjenek a sült pogányok közé, s azokat téritsék a kereszteny hitre.”

Ezek voltak Rákóczynak a jezsuiták elleni hathatós érvei, melyek egyszersmind gondolkodása- s eszmejárásáról tanúskodnak, s az ő magasztos szellemének hű kinyomatát nyújtják; ki e néhány megye felszólalását mellőzvén, az ónodi országgyűlés határozatát végre is hajtjatá. A jezsuiták a császárnál kerestek menedéket, ki őket védelme alá vévén, a szatmári egyesség után ismét visszaküldé a nemzet ostorozására.

A Rákóczy-féle mozgalom, szabadságharcz vagy forradalom, vagy bárminek nevezzük is, kiindulási sarkpontja a valás-sérelem volt, miként ez magának Rákóczynak minden különösen pedig a protestáns uralkodókhoz intézett levelei s memorandumjaiból kitűnik, melyekben a jezsuiták veszélyes befolyását, működését s hatalmuk terjedését élénk színekkel vázolja.

Azonban nemcsak Rákóczy, hanem az ország protestáns rendei is külön-külön feliratot intéztek minden protestáns államhoz és fejedelemhez, névszerint az angol (Anna) királynéhoz, a németalföldi (Belgium és Holland) szövetséghez, a porosz, svéd és dán királyhoz, esedezvén: ne engednék elnyomni s veszni magyarországi hitsorsosaikat; elpanaszolván egyszersmind a protestánsokon elkövetett sok méltatlanságokat.

A fennebb említett protestáns hatalmakat részvétlenséggel épen nem vádolhatni, de az akkori bonyolódott európai viszonyok egyáltalában nem engedték, hogy bármelyike is valási ügyek miatt háborúba elegyedett volna, miután úgy is csaknem minden európai hatalom egyidejűleg harczolt, s mindeneknek meg volt a maga ellensége.

A németországi protestáns fejedelmek összes haderejét a francia támadás- s foglalások ellen fordíták, az angol, porosz s németalföldi egyesült államok az osztrák császár szövetségesei voltak XIV. Lajos ellen, a dán a svékus, a svékus a muszka ellen harczolt, a török pedig az oroszszal bajlódott s Ausztriával hosszas békekötése volt; következőleg egyikre sem számíthattak a magyarországi protestánsok, magukra levén hagyatva, egyedül kellett küzdeniök a jezsuitismus ellen.

1716-ban a kolosvári unitáriusok templomát is a helvétihéz hasonló sors érte.

Míg a Rákóczi-féle mozgalom tartott, addig csak úgy a hogy megvoltak a protestánsok s az unitáriusok, annak megszüntével ismét szabadon kezdtek mozogni a gonosz jezsuiták.

A fennebbi évben Steinvillle Ist., erdélyi hadparancsnok maga elébe idézteté Kolosvári Pál unitárius lelkész, valamint FeleldFerencz s Szakái Ferencz gondnokokat, illetőleg az utóbbi távollétében Bungárd Jánost, s a város főterén álló egységek templomát a r. katholikusok részére átadatni kívánta, határozottan felszólítván őket, hogy rögtön nyilatkozzanak.

A feladat igen nehéz, s a helyzet kínos volt. A lelkész s a két gondnok meglepetésében a boldog emlékezetű fejedelmekre s az üdvözölt I. Lipót császárra hivatkozott, kik a megszorult, zaklatott unitáriusok segélyére a túlvilágról nem jöhetvén, és Steinvillle tábornok a jámbor lelkész a két gondnokkal együtt „megrívogatván, kitaszigálta nyakra-főre a palotáról, minden unitárius ember re, a kik is kegyetlen vasas németek lévén, kegyetlenül bántak embereinkkel, nagy tékozlást, borpredálást véghezvivén.”*) S minthogy a templom kulcsa kezknél nem volt, azt bezúzták, belementek s elfoglaltak.

A jogaiakban oly mélyen megsértett unitáriusok arra hivatkoztak, hogy a templom mióta bírják, háromszor leégett, s mindenkor fáradtságosan gyűjtött alamizsnából építették fel. A válasz erre az lön, hogy midőn a templomot a katholikusoktól elfoglalták, sok kincssel bírt, miért is, ha most elő nem adják, rajtok veszik meg, mert azon vagyont elpazarolták. Sőt még többet is követeltek rajtok, állítván, hogy mivel a templomot három király építette, ahoz birtokot is adományozott; melyről való okleveleket fel is mutattak, de a mi birtokuk volt az unitáriusoknak, azt a várostól zálogban bírták. Ekkor azután a katholikusok nevében foglaló császári tábornok (a jezsuiták utasítása folytán) azt monda az unitáriusoknak, hogy vallásukbeli paplakban nagymennyiségű kincs volt letéve, mire ezek röviden azt válaszolák, hogy bármily nagy halmazzal lett volna is, azt a kegyetlen Básta György a földalól is kikutatta volna, a ki templomjukat elvévé, abba három éven át egy unitárius léleknek sem volt szabad bemenni, s csak

*) Szakál Ferencz naplója (1698—1718). Kiadják Szabó Károly és Szilágyi Sándor. Pest, 1860.

is azon föltét alatt adta vissza, hogy ha az egész várost, melynek lakosai azon időben minden unitáriusok voltak, minden kincséből kifosztja, melyet eskü kicsikarása [s erőszak által végre is hajtott.

Mindezen okadatolás azonban érvénytelen maradt Steinville előtt, a követelt kincset a szegény unitáriusokon kisajtolták; ráadásul templomjukat elvezék, „a püspököt köntöséből kivetkőztették, német palástot adván fejére, így gúnyolták ki az egy istent imádó vallást.”

A templom elvételét követte az iskola s az ezen intézményekhez tartozó birtoknak erőszakos elfoglalása az azután következő 1718-ik évben.

S mindez azért történt, hogy a jezsuiták a sötétséget terjeszszék, a míveltséget kiirtsák, s a népet baromi butaságba súlyeszzék; mialatt az emberiségnek eme átkos osztálya gazdagodott, mindenkiább hatalomra s uralomra vergődött.

XIV.

A százezer fejű hydra újra feltámadt.

Az 1711-ki szatmári egyesség (compositio) a belzavaroknak véget vetett, Rákóczi Ferencz önként száműzetésbe ment, több hú társaival együtt.

Az egyesség 3-ik pontja a (recepta religiók) szabad valásagyakorlatát kimondja ugyan, de az csak óhajtott malaszt maradt.

I. József császár s magyar király még az egyességtárgyalás folyama alatt elhalt, s a trónt öcsce spanyol király foglalá el, a ki lelke mélyéből idegenedett a protestantizmustól s a jezsuitákat hathatósan pártfogolá; természetes tehát, hogy a Rákóczi által Magyarországból kiűzött páterek, a szatmári egyesség után újra bekullogának s annál elkeseredetebben kezdték halálos elleneik, a protestánsok ellen álutakon s nyíltan működni.

A jezsuiták furfangos, leleményes eszűek voltak abban, miként kelljen embertársaikat kínzani, megrontani, különösen

pedig miként lehessen a protestánsoknak ártani, számukat kevesbíteni, s azzal együtt az emberiséget a sötét középkor butáságába sülyeszteni, hogy ez által a már egyszer, kivált itt Magyarországon, megingatott hatalmukat örökre megszilárdításák. Mindezekben azonban óvatosan s ravaszul jártak el.

Hogy tehát minden erőszakot büntelenül végrehajthassanak: szentesített határozattá emelték, hogy, ha egy katholikus pap a protestáns templom oltárára a Krisztus testét leteszi, abban többé a protestáns lelkésznek híveivel ájtatoskodni nem szabad, s az e percztől fogva katholikus templommá válik; valamint azt is, hogy a protestánsoknak a katholikusoktól templomot foglalni nem szabad.

Azonban még sokkal messzebb mentek. A kőfallal bekerített városokba egy protestáns papnak sem volt szabad belépni, minthogy a protestánsoknak csak a kerítésen kívül engedtetett meg imaházat építni, de azt sem mindenütt, hanem csak az engedélyezett helyeken.

Eme törvénynyé emelt határozatok rettenetes fegyvert nyújtottak a papság kezébe, sőt még vakmerőbb tettekre is sarkantyúzták őket, kik az erőszakhoz nyúlni sohasem írtóztak, s üldözésük célpontjául különösen a szerencsétlen protestáns lelkészeket tüzték ki.

Így például Bahil Mátyás protestáns lelkész, aki 1673-ban a többi vérstanú társaival együtt Pozsonyban fogásra vettetett s egyik barátja által megváltatván, Kischna helységen lelkészzi állomást nyert, azonban egy éjjel saját lakában félholtra veretvén, mindenétől kifosztva, két lovas katona által mezítláb Nagyszombatba hurczoltatott, ahol fogásra vették, mignem Lipót király által visszahelyeztetett hivatalába.

Nagy szálka volt a kath. papság szemében az eperjesi protestáns kollégium, már akkortájban virágzó főiskola. Ennek romlására 1670-ben, összegyültek a sötétség terjesztő atyák, s kivitték, hogy a protestánsok eme tulajdona elvétessék tőlük s a jezsuitáknak adassék. — Miként azt azon korbeli protestáns tanár Pomári Sámuel leírta.

A jezsuiták, kik sohasem elégedtek meg azzal a mit bírtak, telhetetlenségüket kincs- s hatalomban csakhamar itt is tanúsították. Nem elég, hogy a kollégiumhoz tartozó két falu, nagy terjedelmű szöllőhegyek birtokukba estek, hanem a protestánsok magyar és szláv templomát is elfoglalták, ekként gyötörvén ezreket.

Ez azonban csak kezdete volt az azután véghezvitt erő-

szakoskodás-, kínzás- és rablásnak. Miután Eperjes ez ideig tisztán protestáns város volt, a jezsuiták odatörekedtek, hogy azt egészen katholikussá tegyék, csellel s erőszakkal kitérítsék. Azon kezdték tehát, hogy az egész városi tanács csupa katholikusokból álljon; minthogy azonban a városban egyetlen katholikus polgár sem volt, máshonnan kellett hozni egyéneket, kikkel a tanácsot betöltötték.

A soproni 1681: 12. t. ez. értelme szerint Eperjesre megérkezett bizottmány, mely a protestánsok számára az imaházak helyeit kijelöлendő vala, a magyarok- és a szlávoknak ugyan elég tisztességes helyen engedte meg, de a németeknek az úgynevezett hóhér-réten szemelték ki az imaház helyet, ép oda, a hová a peczér a rondaságot kihordta s a nyúzott kutyákat kidobálta, a mellett árvíznek is ki volt téve. Mindez a jezsuiták tanácsára történt. S minthogy ezért a német protestánsok zúgolódni merésztek: mint a császári királyi kegyelem megvetői, arra Ítéltettek, hogy 18 évre vallásgyakorlatuk-tól eltiltattak.

Valóban szinte hihetlennek tűnik fel a jelen felvilágosodott korban, hogy ily méltatlanságot ember hasontársával elkövetni képes legyen, a mint a szegény protestáns lelkészek a katholikus papság bántalmainak s önkényének ki levén téve, rajtok elkövettek.

Pedig úgy volt, mert midőn A n d r i c z i J á n o s az eperjesi protestáns szláv lelkész nem akarta híveit ott hagyni, mondván, hogy ő mint hű pásztor, nyáját el nem hagyja a vész idején, mert nem egyedül őt, hanem az egész községet üldözik: emeletes lakából hajánál fogva az utcára hurczolák, s szitkolódzás s botütleg között üzték ki a városból. Sem magán-, annál kevésbé nyilvános iskolamestert tartani nem volt szabad a protestánsoknak, s a szüléknak súlyos büntetés terhe alatt megtiltatott: gyermekéket bármily tudományokban, sőt még a hittan elemeiben is oktatni. Természetes azért, hogy az emberiség ismét elbutuljon s a papság gyáva eszközévé aljasodjék.

A jezsuiták kitűnő kémek voltak, hatalmuk legföbb tényezője, előmozdítója kémkedésből állott, a mit fülgönás által ki nem puhatolhattak, azt pénzen fogadott bérenczeik segélyével tudtak meg, ép ezért mi sem maradhatott előttük titokban.

Ha nyomába jöttek annak, hogy valaki vallásos buzgóság-ból bibliát olvasni, vagy pedig abból családjával énekelni mert: rögtön városi poroszlókat, s az általok fanatizálva nevelt tanulókat küldtek a házba, kik a bibliát s minden más, netalán a

protestáns vallásra vonatkozó könyveket elköbozták s a vallásához buzgón ragaszkodó békés polgárt börtönre hurczolták.

A fennebb érintett Andriczi János, Eperjesről botütléggel kiüzött protestáns lelkész, vallásához s szeretett híveihez való ragaszkodása valóban minden nemesen érző kebelbe részvétet, tiszteletet s egyszersmind bámulatot gerjeszt, ő tudni-illik a város közelében bujdoklott, s egy Eperjes melletti erdőben éjelenként egybegyűlt híveinek erkölcsi s vallásos oktatásokat adván, az úr vacsorájában részesíté őket.

A mindenütt szagláló s minden felkutató jezsuiták ezt is felfedezték, s legott az általok teremtett katholikus tanács segélyével az erdőt őrökkel állatták el, kik az elfogott protestánsoktól előbb a könyveket elszedték, ruhájokból kivetkőztették s ekként üzték magok előtt a városba vissza.

A Rákóczi forradalom tartama alatt ugyan visszanyerték az eperjesi protestánsok elveszett kollégiumokat s azzal együtt a szabad vallás-gyakorlatot is; de a szatmári egyesség után, a császári parancs azt rendelé, hogy a vallás-gyakorlatok a forradalom előtti állapotba visszahelyezendők, a kath. papság kezébe ismét hatalmas fegyvert adott, melyet rögtön az eperjesi protestánsok ellen fordítá, a jezsuitákat visszahelyező — a protestánsok kollégiumába, s templomaikat elvette.

Sőt annak daczára, hogy gr. Pálffy János az akkori helytartó, mint királyi biztos Eperjesen a protestáns templom, Lelkészlak és iskola számára meglehetős csinos helyet ki-jelölt, melyet III. Károly s Mária Terézia helyben hagyván, megerősítették: az udvari haditanács, valamint gróf Pont eperjesi hadparancsnok, kivált pedig a jezsuiták ellenvetései által, mint az erőd közelében eső s annak akadályul szolgáló építkezés, be lön tiltva, s csakis sok év múlva épülhetett fel. Azonban ez sem állhatott fenn sokáig: a sötétség terjesztők az evangélikusok imaházát a katonaság által szétromboltatták, s anyagát a hóhérnak adták, míg végre nagy könyörgésre ismét újra felépült.

Azonban képzelhetni, milyen sorsban részesült itt a protestáns lelkész s annak hívei. A lelkésznek halálbüntetés alatt meg volt tiltva a bekerített városba menni, sőt még akkor is megtiltatott, ha valamelyik híve halálos ágyán lelki vigasz után sóvárgott: azon esetre a haldokló protestánst a lelkészhez, ki a város falain kívül lakott, kellett kivinni, s nem egyszer történt, hogy a súlyos beteg életét a küllég nyomása pár perez múlva kioltá, s halva hozták őt lelki pásztorához.

1734-ben az eperjesi protestánsok B a h il Mátyást hívták meg lelkészöknek, aki híveinek a vallásban való elhangolását látván: feltévé magában, hogy számukra alkalmas kézikönyvet szerkeszt, mely végre dr. Cyprian E. Salamonnak „A pápaság eredete s növekedése” című munkát lefordított, hozzáadván még a wittembergi theologiai facultas által kiadott „Hü figyelmeztetés az ágostai hit megtartása, s a pápai vallás elhagyása” című munkát is, s 1744-ben Szászországban kinyomatta.

Ez azonban titokban nem maradt, a jezsuiták fülébe jött, s a semmi vészt nem gyanító lelkész saját lakásán elfogták s mint valami rablót vagy gyilkost, fegyver közt a városházra hurczolták, fakgatták, zaklatták s börtönre vetették.

Ilyen volt a jezsuiták felebaráti szeretete. A rabló és gyilkos bűntelennek nyilvánítatott, ha katholikus vallásra tért. Sárosmegyében történt, hogy az apagyilkost fölmentették, mert, úgymond: ő nem atyját, hanem egy eretneket ölt meg.

A mint a szerencsétlen lelkészet elfogták, egyszersmind könyvtárát s minden iratait is lefoglalták, melyeket a jezsuita páterek azonnal sáskaként megrohanván, egész éjen át, átmeg átkutatták s fürkésztek. A protestáns katekizmus korántsem volt oly veszélyes a szegény lelkészre nézve, mintegy a könyvei között talált munka, mely az emberiségnek a jezsuiták gazságairól felvilágosítást nyújtott. A páterek dühbe jöttek, boszút és halált esküdtek a jámbor lelkész fejére, s félévig tartották a szerencsétlen elzárva, míg nem örei tudtára adták, hogy másnap Kassára viszik, mi annyit jelentett akkor, hogy vagy halálra vagy pedig örökös rabságra ítéltetett, de előbb minden esetre kínpadra vonják, miként a hírneves K e r m a n n D á n i e l prot. superintendent is járt. De a lelkész még akkor éjjel megszökött börtönéből s szerencsésen külföldre me-nekült.

Hogy mily elvetemült gonoszak voltak a jezsuiták, kik semmi aljas eszköztől sem riadtak vissza, kitűnik abból, hogy midőn e szegény lelkész elfogatásának hire elszárnyalt, s az emberek annak oka után tudakozódtak, a jezsuiták mindenütt azt híresztek, hogy a lelkész a porosz királylyal titkos levelezésben áll, s azt az osztrák császár ellen háborúra izgatja. — Valóban nevetséges: egy szegény lelkésznek ily nagy fontosságot tulajdonítni.

Hogy milyen aljas rágalmazók voltak a jezsuiták, erre

egy más fényses példát is tudunk felhözni. Páter Ké 1 io Miklós*) Labsanszky név alatt egy munkát tett közzé, melyben a külföld előtt azt állítá, hogy a protestáns lelkészek, nem vallásukért vettetnek börtönre s hurczoltatnak gálya-rabságra, hanem azért, mert lázítók, forradalmárok.

A fennebb említett Bahil Mátyás lelkész szökése soknak szerzett bajt, mert a ki csak fogsa ideje alatt meglátogatta, azt a jezsuiták üldözöbe vették, u. m. Jeney András és Pap István orvosok-s Longay János tanárnak több ízben kellett az eskü letenni, hogy annak szökésébe nem voltak beavatva. Fojt Dániel előkelő polgárt pedig börtönre vették azért, mert a lelkész iratai között egy lipcsei kereskedő nyugtája találtatott, melyben bizonyítja, hogy a neki Fojt által küldött pénzt kezéhez vette. Ebből a jezsuiták azt következtették, hogy a pénz protestáns könyvekre küldetett, s Fojtnak összes vagyonát lefoglaltatták, vallatták s kínozták, holott ő a pénz a Vittembergában tanuló magyar protestáns ifjak számára küldte.

A haláltól vagy az örökösi fogsgától szerencsésen megmenekült Bahil Mátyás lelkész, ki egy kötél segélyével az eperjesi várfalon lebocsátkozott, még csak nejével sem tudta menekülysét, jól tudván, hogy a jezsuiták legelső s legbiztosabb vallatő eszköze az eskü, tehát ha nejét megesketik, habár akaratja ellen is, kénytelen férjét elárulni. A szegény nő azonban három kis gyermekével együtt a legnagyobb ínségnek maradt kitéve, a kit özvegy Sárossy Tamásné szül. Péchy Borbála nemeslelkű úrhölgy házához vérén, szükséget szenvedni miben sem engedé.

Az álszenteskedő jezsuiták figyelme arra is kiterjedt, hogy az emberi kebelből a nemes érzelmet, szánalmat s részvétet kiürtsák, aki szenteket embertársának a szükség s vész idején segélyt mert nyújtani, biztos lehetett az üldözésben, attól meg nem védte sem ártatlansága, sem pedig a szentesített törvények vagy bármily előnyös kiváltságok.

Sárossy Tamásné házába, mint nemes telekre a városi hatóságnak belépni tilos volt. A jezsuiták ezen akadályt is el tudták hárítani útjokból s kieszközölték, hogy két nemes egynél: Szinyei Merzse Zsigmond alispán és Kecz

*) Az 1674-ben Pozsonyban elítélt s Lipótvárban szenvedett protestáns lelkészek vérengző hóhéra.

N. kerületi táblai ülnök két eperjesi tanácsnokkal együtt a nevezett úrhölgy lakába Eniczke fal vára ment, s ötöt majd az összes lakossággal egyetemben szigorú vallatásra és esküre vonták.

Ekként értettek az emberkínzáshoz azok, kik a szószék-ről a felebaráti szeretetet fennen hirdették, s szent férfiaknak akartak látszatni.

A katholikus papságnak tehát a szegény protestáns lelkészt bármikor szabadságától megfosztani ezerféle módjában állott, s habár a protestáns hívek fölött nem is rendelkezhetett szabadon, azokat egyről-egyig börtönre vetni, lenyakaztatni nem lehetett, mindenmellett a feketesereg gondoskodott arról, hogy szellemileg bilincsre verje őket, s vallásgyakorlatukat lehetlenné tegye.

A papság által folyton üldözött protestánsok végre azon eszmére jöttek, hogy minden eddigi vallásgyakorlatokra vonatkozó császári királyi szabadságlevéléket egybegyűjték, s azokat az azokkal egyértelmű törvényczikkelyekkel együtt egy latin- s németszövegű könyvbe foglalák s Mária-Teréz királyasszonynak koronázáskor ezen cím alatt: „Rövid és helyes áttekintet a protestánsok magyarországi templomainak állapotáról” átnyújtották. Melyet a királyné, miként elődei, ismét esküvel szentesített.

Azonban gondoskodott erről a kath. klérus, kivált pedig a minden gonoszban emineáló jezsuiták, hogy alegmagasb kivált-ságok, szabadalmak s a fejedelmi eskü érvényen-kívüli maradjon. Azt állítván, hogy a szabadalomlevelek erővel csikartattak ki az uralkodóktól, s a fejedelmek szívébe a protestánsok iránt folyton bizalmatlanságot csepegtettek, mondván: nem kell az eretneknek hinni, mert az mind lázadó, s azoknak adott szót és esküt megszegni nem bűn, mert azok mind hitetlenek. — De ki tudták s bátran is merészelték mindennyiszor játszani, gúnyolni s félredobni a fejedelmi parancsot a katholikus papok, mert midőn törvényes vizsgálat alá került az ügy: ezer meg ezer koholmánynyal, rágalommal s pénzen bérelt hamis tanukkal állottak elő. Ettől soha sem irtóztak.

Hogy mily hatálytalanok voltak a legmagasb rendeletek, a fejedelmi szabadságlevélek s mily keveset adtak azokra, vagyis az illető hatóságok, a papok miatti félelemből, tekintetbe nem merték venni, egy példát hozunk fel.

Ugyan ez időben Pulszky Sámuel előkelő sárosmegyei úr az ország kancellárának eperjes városa nevében sze-

rencsét kívánván, egyszersmind az ottani protestánsok imaházáról is tett említést, annak felépítési engedélyét sürgetvén. A kanczellár, habár barátságosan, mindenmellett Pulszkyt különösen arra figyelmezteté, nehogy a legfelsőbb helyre benyújtandó folyamodványába a királyi szabadság levelekre hivatkozzék, hanem csak mint kegyelmet kérje. Jól tudá azt a kanczellár, hogy ha a protestánsok jogosan kérni mernek valamit, azt a jezsuiták meg fogják hiúsítni, kiktől akkor hemzsegett a császári udvar, minden előkelő léptei fölött a jezsuiták kémkedtek, s a királynéra nagy befolyást gyakoroltak.

XIII.

A jezsuiták rémületes hatalma s működése.

A jezsuitákra Mária Teréz királyasszony uralma alatt virradt fel leginkább, a ki vakbuzgó katholika levén, minden jezsuitában egy-egy élő szentet látott mindaddig, mígnem aljas gázságaik-s elvetemültsegük ről teljesen meggyőződött. Miként majd alább látni fogjuk.

A zaklatott protestánsok koronként, midőn már a kath. klérus, kivált pedig a jezsuiták üldözéseit nem állhatván, az udvarhoz folyamodtak, szabadalom-leveleiket a felség elébe terjesztvén, azoknak újonnan való megerősítéséért könyörögtek.

Tagadhatlan, hogy azt mindannyiszor sikerült is kieszközölni, de a világi hatóságok, melyek mindenütt csupa katholikus elemekkel levén betölvtve, a jezsuitáktól titkos intést kaptáván: a császári rendeleteket ki nem hirdették; ellenben, ha a legfelsőbb határozat olyas valamit tartalmazott, a mi a protestánsok hátrányára, vallásuk korlátolására céltzott: minden prot. lelkész és elüljáró a községházára idéztetett, a rendelet közzétételének meghallgatása végett.

És ha találkoztak olyanok, kik Péter apostol eme szavaihoz ragaszkodtak: inkább kell az istennek, mint ázembereknek engedelmeskedni (5. v. 20.): csakha-

mar mint engedetlen, makacs bűnösök vádoltatván, a legkegyetlenebb bánásmódban részesültek.

A protestánsok elleni rendeletek igen gyakoriak s szigorúnál szigorúbbak voltak. így például 1746-ban Trencsénben csak a helybeli protestánsoknak lön megengetve, az imaházba lépni, az idegeneket ellenben kizárták abból, sőt még a városon kívül lakók is eltiltattak onnan. S hogy e határzat teljes érvényre emelkedjék: a kath. papság a hatósággal egyetértve, a protestáns imaház ajtaja előbe fegyveres őröket állított fel. S annak daczára, hogy az 1731-ben az uralkodó által szentesített törvényczikkek a protestánsok szabad vallás-gyakorlát megerősítették, azok újolag az udvarhoz folyamodólag felmenni kényszerültek.

A jezsuiták sehol sem hagytak jó emléket magok után, mindenütt az emberek kínzása- s romlására törekedtek, de mégis sehol sem annyira, mint Eperjesen a protestánsok eme főhelyén. A jezsuita generálisok az esztergomi érsekkel egyetértve gondoskodtak arról, hogy Eperjesre minden emberi érzésből kivetkőzött s minden elvetemültség-, aljasság- és gnoszságra képes egyéneket helyezzenek az eperjesi jezsuita kollegiumba. Borzasztó emléket is hagytak ott magok után e szörnyetegek, a nép még ma is rémülettel említi őket, protestáns, katholikus egyiránt, s undok, embertelen, zsarnok tetteiket mind elő tudja sorolni.

A jezsuiták minden keresztül tudtak vinni. 1730-ik évtől 1746-ig a protestáns lelkésznek nem volt szabad Eperjes kerített városába bemenni, s midőn Weinert András, az ottani német prot. lelkész Mária Teréz királyasszonyak 1731. ápril. 6-án kelt határzatának erejére támaszkodván, egyik betegéhez be akart a városba menni, a tanács, a helybeli jezsuiták unszlására, nyíltan ellene szegült a királyi parancsnak, s nehogy ezért kérdőre vonassék, a legfelsőbb helyre jelentést tett, hogy a protestáns lelkészek a betegeket s a haldoklókat nem szokták meglátogatni. Ezen hamis vádat később az önesküt letevő Kelemen-féle inquisitio megerősíté. Hogy ki volt az a Kelemen, röviden előadjuk.

Miután a protestánsok a fennebbi hamis vád által szabad vallásgyakorlatukat mélyen sértve érezték, valamint lelkészeik méltatlan bánásmódját nem tűrhetvén, a legfelsőbb helyen panaszt emeltek, honnan a vizsgálat elrendeltetett. A vizsgálattal Eperjes városa jegyzője, Kelemen, volt megbízva, a ki, a

jezsuiták sugallata s meghagyása szerint működött, még pedig igen hűtlenül, alávaló módon, mert a protestáns hívek eskü mellett tett vallomásait elferdítve, hamisan vette fel a jegyzőkönyvbe, mely utóvégre az ellen vizsgálatból kiderült, s a jezsuiták bérencze K e l e m e n fogáságra vettetett.

Habár az 1742-ik évi deczemb. 24-én kelt királyi parancs folytán Bártfán a protestáns lelkész a városba szabadon be és kijárhatott, mindenmellett az eperjesi tanács ennek makacsul ellenszegült, míg végre a protestánsok az udvarnál ismét egy új engedélyt eszközöltek, mely így hangzott: az evangéliusk lelkészek beteg híveikhez a városba bebocsáttassanak. A királyi tanács azonban e szót: b e b o c s á t t a s s a n a k ekként fordítá le: b e b o c s á t t a t - hatnak.

A városi tanács e rendeletet is titokban tartá, míg végre a protestánsok tudomására esvén, községök nevében C s e r-neki D e s s e w f f y Tamás és Z m e s k á l G á b o r annak közzétételét kívánták. A tanács ugyan közölte velők a legfelsőbb határozatot, de egyszersmind kinyilatkoztatá, hogy annak teljesítése egyedül tőlük függ, mert a rendelet hiányosan levén fogalmazva e szó által: b e b o c s á t t a t h a t n a k .

Végre 1742-ik évi ápril 19-én a protestáns lelkészeknek a városba szabad bemenetelt tartalmazó rendelet nyilvánosan ki lön hirdetve, de nem a városi tanács, hanem a katonai parancsnok gróf La Roche által, gr. Pálffy János helytartó meghagyása folytán, aki nem csak a hatóságokat, de egyszersmind a jezsuitákat is figyelmezteté, hogy e legfelsőbb parancsot tiszteletben tartsák, sőt a város kapujánál őrködő katonákkal is tutdata ezeket.

Az eperjesi protestáns szláv lelkész a királyi parancs hatályosságában bízva, egyik beteg hívét rögtön meglátogatni siegett; azonban nagy bámulatára a kapunál egy városi szolga útját állotta, s intvén őt a tanács nevében a visszamenetelre. De a lelkész nem engedelmeskedett, hanem határozott léptekkel ment befelé, a beteg házába lépett, s onnan egy másik hívéhez ment, a kivel, midőn imádkoznák, két városi tanácsnok, B o g - d á n y i I g n á c z s a z i f j a b b M a u k s c h megjelentek, őt a hatóság nevében a város rögtön elhagyására szólítván fel, szemére hánnyták, hogy a városi tanács s a jezsuita páter-superior parancsát megveti s daczolni mer. — Tehát a jezsuita hatalomra hivatkozott a városi hatóság. Mily gyászos korszak volt ez! A zaklatott lelkész alig hogy haza ért, s az eseményeket

beszélni kezdé, midőn a fennebbi két tanácsnok újólag megjelent nála, őt s másik paptársát a városba való bemeneteltől újólag eltilták, *Malleter Tóbias* egyházgondnok jelenlétében. S midőn a nevezett prot. lelkész ismét bement volna a városba, a jezsuiták a tanuló ifjúságot ingerelték fel ellene, s a fanatizált gyerköczök közáporral fogadták a hitbuzgó apostolát, midőn a zárda mellett el kellett haladnia, s csak nagy nehézen menekülhetett meg a fejbezúzástól. Azonban még ők kerékedtek felül s unszolásukra a város tanácsa *Bogdányi Ignácz* jegyzőjét rögtön Pozsonyba küldé a királyi tanácschoz, keserves panaszt emelvén e hallatlan vakmerőség ellen, hogy a protestáns lelkész a város falain belül, tehát a belvárosba merész beteg, fogoly és haldokló híveihez bemenni.

Holott ez a fennebb érintett legfelsőbb határozat folytán meg volt engedve, de az elbizakodott vakmerő jezsuiták a királyi parancsnak is ellene szegültek, azt is meg akarák semmisítni, jól tudván, hogy ott fent Bécsben, sőt az összes katholikus klérus, hatalmas pártolójuk s hasonló óhajtásban van velük. Mintha bizon az a protestáns lelkész nem százszorta többre becsülendő egyén lett volna, ki solid családi életet s egyedül híveinek élt, senkit nem bántott, s a népet jóra, felebaráti szeretentre oktatta, míg ellenben a minden gonoszban emineáló jezsuiták mindeneket, kik tanaikat nem követték, s a rabigába fejőket hajtani nem akarták: eretnekeknek, istentagadóknak nemcsak a szószékről, hanem úton útfélen kiáltották, gyűlöletessé tenni törekedtek, a miben valóban czélt is értek, merte gyűlölet a katholikus hívek szívébe oly mélyen be lön oltva, hogy azt egy hosszú évszázad sem volt képes teljesen kiirtani.

Ily siralmas helyzetbe jutottak a szegény protestánsok Mária-Teréz királyasszony uralma alatt Magyarországon, lelkészekkel együtt, kiknek mindegyike valódi elő vértanú volt, sőt számtalanán vértanú halállal is múltak ki, elevenen kínzatva a sötét, bűzhödt börtönökben azért, mert az emberiséget a pápa s a papság járma alól fölszabadítni törekedtek. Valóban bámulni lehet azon, hogy találkozott egyén, ki a lelkészeti pályára szánta magát, tudván azt előre, hogy a legégbekiáltóbb méltatlanságnak, folytonos üldözésnek lesz kitéve, s minden odaengedéssel kell tűrnie.

Az úgynevezett csillag-társulat is egyedül azon célból alakult Magyarországon, hogy a protestantizmust és a reformációt végképen kiirtsa. E társulat törvénye s rendsza-

bályai 1745-ben latin és német szövegben jelentek meg, melyekből az ellenreformáció törekvései kézzelfoghatón kiríttak.

A szintén azelőtt néhány évvel létrejött szent-szövet s ég, melyet a római kúria habár a legnagyobb titokban is akará tartani, ele különös isteni gondviselés által fölfedeztetvén, hasonirányú volt, s a sötétség-terjesztők korántsem feledték ki Magyarországot, azon államot tudniillik, hol a szabadelvű hittan már több mint két század óta virágzott az erdélyi fejedelmek, a török uralom s a folytonos belzavarok tartama alatt.

A VIII. Kelemen pápa által sürgetett s 1609-ben szent liga név alatt létrejött szövetség (melyhez mindenkatholikus fejedelem csatlakozott, a francia királyt s a toscanai nagyherczeget kivéve) s az 1745-ben újolag életbelépett szövetség közzött azon különbség volt, hogy az előbbeni tűzzel-vassal irtotta a protestánsokat, míg ellenben az utóbbi inkább szellemi kínzásokhoz nyúlt, melyek még sokkal veszélyesbéké lőnek, mint hogy azoknak fegyverrel ellenszegülni nem lehetett.

A magyarországi reformáció kezdettől fogva nagy szálka volt a római pápa s a hatalmas katholikus klérus szemeiben, a kik vállvetve összes tehetségüket, s a mi legfőbb, kincsöket a protestantizmus elnyomására fordíták. Mindez a legnagyobb titokban történt. Határozattá lön, hogy a vallásirtó háborút Magyarországon kezdik. A terv kezdete sikerült is: hazánkat spanyol s német katonaság özönlötte el, azon ürügy alatt, hogy a Bocskai-féle nyugtalanságot lecsendesítsek, sajátlag azonban azért, hogy az ereknekeket kiirtsák.

De az isteni gondviselés nem akará, hogy ez titokban maradjon, mert a pápai szék titoknoka Broccardi Ferencz Luther-tanaitól áthatva, Rómát elhagyá s ágostai vallásra térvén, a pápa s az összes kathol. klérus veszélyes tervét egy C1 assicu mczim alatt közzétett művében napfényre deríté, melyben a közreműködő személyeket, a helyet, évet, hónapot s minden legkisebb körülményt fölfedez.

A későbbi, 1745-ki szent szövetség ugyan eszélyesebben, de egyszersmind biztosabban haladt kitűzött útján, mert e szövetség lelke, a roszakaratú jezsuiták a magyar királyoknak következetesen azt tanácsolák, hogy a protestánsokat a legnagyobb gonddal engedelmesség- és szerezetben fentartani, ígéretekkel elhalmozni, minden mellett azt teljesítni soha sem kell; néhány imaházakat meghagyni, azonban többet tőlük elvenni, némi tiszta állásra emel-

ni, címekkel felruházni kell őket, de csak azon esetben, ha az a katholikus egyház hárányára nem történik.

Hogy mindez így történt Magyarországon, mindenki előtt tudva van vagy írott, vagy szóbeli hagyományok útján.

Szóval, ha a protestánsoknak egy kézzel nyújtottak valamit, azt a másikkal tízszeresen, százszorosan elvették tőlük, s ha valami csekély, látszólagos kedvezményben részesítették is őket, annak élvezete ezernyi akadályba ütközött. Nehogy azonban ezen állítás koholmány-, rágalom-, elfogultságnak s a katholikus klérus elleni gyűlöletnek tűnjék fel, ímé példát idézünk reá.

1745-ben Mária-Teréz királyasszony, a protestánsok panasza folytán, hogy tudniillik roskadozó imaházaikat felépítni nem engedik, kérelmüknek helyt adván, arról kegyelmesen gondoskodott, a királyi tanács útján, ebbeli legmagasb akaratát közhírré tétette, mely szerint a protestánsoknak megengedtett, hogy omladozó imaházaikat felépíthessék, s a hol szükség kívánja: újakat is emelhessenek, mindamellett eme szándékat előbb a helybeli hatóságnak be kell jelenteniök, mely meg fogja vizsgálni: ha vájon igényeltetik-e újítás? s azután a királyi tanácsnak jelentést terjeszt fel, s csak annak beleegyezésével vétethetik foganatba az építkezés.

Ily megszorítások mellett a protestáns imaházakon a legcsekélyebb fáradság kijavítást, vagy tetőfeltoztást sem volt szabad ezen hosszadalmas vizsgálat s eljárás nélkül véghezvinni. S habár a körmöczi tanács az ottani német protestáns község imaház falának újbóli építését felterjesztőleg javaslá is, miben a királyi tanács beleegyezett, midőn már azonban teljesen s nagy költséggel elkészült, ugyanazon királyi tanács parancsára újból le kellett bontani a falat, úgy, hogy a körmöczi német protestánsok egy fal nélküli pusztatető alatt voltak kénytelenek az isteni szolgálatot tartani.

Mária-Teréz királyasszony egyik parancsában a földesurásoknak meghagyá, hogy Sárosmegyében fekvő Gulyviz és Kakasfalva községekben a protestáns imaházakat fél építsék. Minthogy azonban húsz község sem volt képes mások jótéteménye nélkül egy kisszerű fa-imaházat is felépítni: a protestáns nemesség az eperjesi gyűléseen ezen imaházak felépítését sürgette, még pedig azon oknál fogva, nehogy a királyi kegyelmet megvetni látszassék. A katholikusok azonban — természetesen, hogy a jezsuiták sugallata s bujtogatása folytán — azt adák vála-

szul, hogy azon helyiségek mint hűbéri vagyon, a királyi ügyész alatt állván, következőleg a protestánsoknak Bécsbe utazni, s a költségeket a királynétől kérni kell. — Azonban, miután a protestánsoknak két fa-imaház föllállítására reményt nyújtottak, ennek a révén több rendbeli kőből épült templomot ragadtak el tőlük — erőszakos úton.

A czimekkel s magas állásokkal hasonlón voltak a protestánsok, kik közöl, habár némelyikre, saját akarata ellen is, királyi tanácsosi czímet ruháztak, mindamellett a királyi tanácsba soha be nem bocsátották. A megyékben szintén azon sorsban részesültek, ki voltak zárva minden hivatalból, bármily ügyes, eszes és tanult volt a protestáns: a legügyetlenebb s tudatlanabb katholikus is elébe tétetett, azért, hogy a protestánsok sehol befolyást ne gyakorolhassanak, hitfelekezetük gyenítessék, s hogy ezáltal a protestánsok vallásuktól elidegenedvén, katholikusokká legyenek.

Képzelhetni, mily nehezen türte ezt az akkori protestáns nemesség, melynek ősei oly sok és nagy szolgálatot tettek a trón és a hazának.

De mégis volt egy pálya, a melyen a protestánsok különös kedvezményben részesültek, előléptetést nyertek. S ez a hadi pálya volt, ahol azért kedveztek a protestánsoknak, kitüntették, tisztségre emelték őket, hogy annál többen özönöljenek oda, a csatákban hulljanak el, ekként soraik gyérülvén, erejük meg fog törni. Ezelőtt ugyan harczok növelték a nemesség számát, ez időben azonban azok apasztották le.

Az ügyek valódi állását elpalástolni, a méltatlan bánásmódot szép színbe burkolni, s ekként a világot, kivált pedig Európa protestáns fejedelmeit elaltatni s tévútra vezetni jól értették a minden roszra s aljasra képes jezsuiták; az ő zárdáikban kovácsolták a hazugságokat, s az emberiséget romlottságra vezető tanokat; ők ferdítették el a legszentebb igazságot, s az égbekiáltó búnöket erénynek hirdették. Loyola ezen átkos növendékei azonban csak vak eszköz voltak a pápák kezeiben, az utasítást Rómából kapták, s mint hű bérenczek, gazdájukat, a pápát, kinek palástja alatt kényelmesen éltek s féktelenül garázdálkodtak, íven szolgálták, s ép úgy szolgálnának ma is, ha az uralkodók s a népek szemei lassanként fel nem nyíltak volna.